

RAHEL.
Akvarell af M. Dassinger. 1818.

RAHEL VARNHAGEN

TECKNAD

AF

ELLEN KEY

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM 1908
A.-B. FAHLCRANTZ' BOKTRYCKERI

Förord till den elektroniska utgåvan

Scannad från originalupplagan i januari 2013 av Bert H.

företal.

Det följande är ingen litteraturhistorisk studie; inga nya källor äro uppsökta och ingen vikt är lagd vid bokstafstrohet i fråga iom de källor, som blifvit brukade. Ett sådant arbete har hvarken legat inom syftet eller inom omfånget för denna skrift.

Mitt syfte har varit att ge en bild af den största kvinna judendomen frambragt, för mig tillika den största kvinna, Tyskland kan kalla sin dotter.

Trots en mängd arbeten om Rahel är företaget ej obehöfligt. T. o. m. af bildade tyskar eller tyskor, med hvilka jag talat om Rahel, ha, bland tio, fem ej känt till henne, fyra hafva hört något om henne och en verkligen upplefvat henne!

Mitt eget intryck är ej nytt. Jag var barn, när jag första gången fängslades af några ord om henne; som helt ung läste jag om henne tvänne essayer i R e v u e des deux Mondes, af Blaze-Bury och af Karl Hille-brand. Längre fram lefde jag i Rahel, e i n JB u c h des Andenkens, och redan för 20 år sedan skref jag, i Revy 1885, min första

essay om henne, hvilken jag kallade »Rahel, en personlighet.» Några delar af den lilla essayen ingå i denna bok, och det finnes ingen af de synpunkter, som jag då ägde på

1. — Rahel.Rahel, hvilka ej här — ehuru vidare utvecklade — återkomma.

Jag har uteslutande samlat framställningen omkring Rahel själf. För dem som önska en utförligare bild af Rahels tid och samtid, hänvisas till O. Berdrow*s stora, samvetsgranna och kärleksfulla verk Rahel und i h r e Z e i t. Vidare har jag, så vidt möjligt, tecknat Rahel genom hennes egna ord. Dessa äro här dels omedelbart, dels medelbart anförda, dels blott i sin grundtanke återgifna. Endast så har den koncentration varit möjlig, som denna skrifts omfång kräft. Likaså anföras brefven ej alltid i tidsföljd utan ett tidigare kan komma senare och omvändt, liksom ett stycke af ett bref på ett ställe och ett annat stycke på ett annat d. v. s. där det kronologiska sammanhanget varit betydelselöst men det psykologiska däremot af vikt att åskådliggöra. Äfven tror jag att Rahels tankegång i vissa fall blifvit klarare genom de fria referaten liksom att, här och där, en obetydlig interpunktionsändring gjort förståelsen af de direkta citaten lättare. Dessa friheter, för den vetenskapliga litteraturhistorikern otillåtna, äro vid porträtt-skizzen lika lofliga som de friheter, en målare tar sig i syfte att betona väsentligheter och aflägsna tillfälligheter hos den modell, af hvilken han vill ge en karaktäristisk bild.

Om jag lyckats ge en sådan, därom komma naturligtvis meningarna att bli delade. Mitt hopp att någorlunda ha förstått det karaktäristiska i Rahels personlighet, h vilar uteslutande på den kärlek, hon ingifvit mig. Ty en djup kärlek är en vägvisare, när det gäller att intränga i en människas väsen eller verk, vare sig att denna människa ännu vandrar med oss på de vägar, som kallaslifvets, eller hon verkar på oss såsom en af dessa döda, hvilka evigt lefva. För hvar gång, jag återkommit till Rahel, har min kärlek vuxit. Allt klarare har jag insett sanningen i Brändes* omdöme: att Rahel »är den första stora och moderna kvinnan i det tyska kulturlifvet»; i Hillebrands: att Rahel såsom kvinna och Goethe såsom man i samma grad äro typiska för sin tid. Men bredvid denna min insikt om Rahels objektiva betydelse, har hennes subjektiva värde för mig blifvit allt större, och det finnes ingen kvinnobok i världslitteraturen — utom E. B. Brovvnings lyrik — som jag mindre kunde umbära än Rahels bref.

Med denna bekännelse om min »bristande objektivitet» — och därtill om min visshet att denna brist är den väsentliga förtjänsten i min lilla skrift — låter jag den nu gå ut i läsevärlden med hopp att Rahel ännu skall visa sin makt såsom »Seelenfuhrerin» och »Herzens-trösterin».

Som denna boks svenska manuskript endast var afsedt för min tyska öfversättarinna, nedskrefvos alla Rahels citat på tyska. När sedan Albert Bonniers förlag önskade utgifva boken äfven på svenska, hade jag ej tid att själf öfversätta citaten. Detta har skett genom fröken Tora Kjellberg, som väl löst den svåra uppgiften. Under korrekturläsningen har jag i citaten gjort några smärre ändringar, hvilka minska öfversättningens bok-stafstrohet men göra andemeningen klarare.

Stockholm i Januari 1908.

Ellen Key.£?ärf omsten.

Vi möta någon gång i lifvet eller i litteraturen en människa — stundom en man men oftare en kvinna — hvilken hvarken har det skapande snillets, det utöfvande konstnärskapets, ej ens lärdomens, handlingskraftens eller skönhetens undantagsställning. Och dock öfvar denna människa en så bestämmande makt öfver vår tillvaro, att vårt lif kommer under ett oförgängligt inflytande, men ett ur hvilket vår egen frigörelse följer.

Ty hemligheten af dessa sällsynta människors makt är at t de självfva helt igenom äro personligheter och hos alla andra stärka personligheten. En sådan människa kan tillhöra en förfluten tid och dock fylla oss med en underbar samtidighetskänsla. Emedan intet hos Henne var vanemässigt, konventionelt, känna vi ej blott att hon tänkt utan, livad som är än sällsyntare, att hon älskat och lidit som vi nutidsmänniskor, men djupare. Allt hos henne är så ursprungligt, så naturstarkt, att man tycker sig bevittna en lek af släktets morgonkrafter, på samma gång som möta en uppenbarelse af det etiskt djupa, estetiskt känsliga och psykologiskt sammansatta, som mänsklighetens utveckling torde medföra soin slutligt resultat. Medan vi åse huru en sådan härlig varelsestankar och känslor i otämd naturlighet storma fram som ett Dionysoståg, men rusigt endast af lifskraft, känna vi oss själfva allt mer

frigjorda från sken och1 tillfällighet. Vi lära oss tro att det för en hvar egendomliga är det för det hela oumbärliga; tveklöst, ja tanklöst, börja vi vara oss själfva och, under inflytandet af denna stora personlighets sanningslidelse, fatta vi ej huru vi kunnat anlägga vår skyddande förklädnad eller huru vi skola kunna återtaga den mask, hvarunder vi dolt våra verkliga drag. Vi ana därunder hvilken betydelse denna människa — som kunnat sätta oss i sådan rörelse blott genom att vi uppfångat spridda drag af hennes väsen i någon dagbok eller brefsam!ing — måste ägt för sin samtid. Vi inse, att blott det faktum att hon 1 e f v a t varit en ofantlig kulturhistorisk insats, en aldrig upphörande utvecklingskraft.

En sådan personlighet, hvilken i konkret fullhet var hvad hennes samtids yppersta andar genom sina idéer syftade till — och som därjämte förberedde vår tid, emedan hon profetiskt lärde sina medlefvande att hoppas på de sanningar, vi nu lefva af — var Rahel.

Men om det första intrycket af Rahel är denna öfver-strömmande lifsrikedom och ursprungskraft, så blir det nästa att äfven i detta lif tragedien var dionysiernas medelpunkt. ^

Hennes väsens rot visar — såsom orchis maculata

— en ljus ocli en mörk hand, tätt slutna i hvarandra.

Länge ansåg Rahel själf sin judiska härkomst som den mörka delen af sitt öde. Och hon liade rätt i den meningen att hennes härkomst ur ett, under årtusenden lidande och förödmjukadt folk bestämde hennes eget skaplynne och därigenom hennes upplefvelser.Utåt sedt var däremot Rahels barndom och ungdom just tiden för särskildt de berlinska judarnas genombrott, en tid under hvilken de trädde ut ur sin afskilda och sin föraktade ställning med en snabbhet sådan, som sällan lagstiftningens men väl tidsandans inflytande möj^ liggör.

*

Fredrik den store gjorde ej mycket för att lagligt ändra judarnas ställning. Men den fördomsfrihet, som från honom utbreddes i allt vidare kretsar, kom äfven judarna till godo. Och till denna medelbara inverkan kom äfven den omedelbara genom Moses Mendelssohn, judar-nes befriare från egna fördomar, deras väckare till insikt om egna krafter. Hittills hlade judarna, enligt Mendels-sohns ord, endast visat sin styrka i »att bedja och lida, men ej i att verka». Han frambesvor hos dem frihetsviljan och utvecklingsdriften. Själf deist i upplysningstidens anda förblef han dock i den judiska församlingen för att inifrån kunna bekämpa fördomar af den art, som t. ex. föranledde att — några år innan Mendelssohns första skrift utkom — en judisk gosse blifvit utstött ur den mosaiska församlingen emedan han, åt en annan person, burit en tysk bok från en gata till en annan! Mendelssohn vågade skrifva på tyska och öfversätta gamla testamentet; han föranledde öppnandet af en skola, där den judiska ungdomen lärde det tyska språket — judarna talade dittills en munart, som hvarken var tyska eller hebreiska — och fick del af den tyska bildningens rikedomar. Så blef den första och1 starkaste tråden spunnen till det band, som sedan år från år alit fastare förenade judarna med det tyska folket.Den självkänsla, som under Fredrik II fyllde den preussiska nationen i dess helhet, kom äfven judarnas att växa. Dessa samma judar, som alltjämt stodo under undantagslagar, af hvilka en — förnyad ännu 1802 —

i ett afseende likställde dem med tjufvar och mördare; dessa samma judar, bland hvilka ännu en Moses Mendelssohn upplefvat att under vandringar utom judekvarteret stenar kastades på honom och hans barn, dessa samma judar blefvo nu ej allenast stora företagare på det ekonomiska området och stora donatorer på det filantropiska, de blefvo äfven tongifvande på det sällskapliga. Under 1700-talets sista fjärdedel icke endast umgicks den manliga delen af Berlins fina värld i de yppersta judefamiljerna, nej, det var denna fina värld, som ifrigt sökte tillträde till dessa familjers hem!

Visserligen hade prinsar, adelsmän och diplomater ofta kommit i den första beröringen med de judiska bankirerna genom — låneansökningar. Men när dessa bankirer sedan öppnade sina salonger för de unga herrarna, funno de där så mycket tilldragande att det snart blef en eftersökt förmån, senare god ton att umgås i dessa judiska kretsar.

De unga männen, mer eller mindre genomträngda af tidens idéer, funno i de judiska hemmen en mer innehållsrik,

fördomsfri och otvungen särskapston än deras egna kvinnliga anförvanter tilläto. De unga, vackra, fint bildade liffulla kvinnor, som angåfvo tonen i de judiska salongerna, inbjödo t. ex. dit skådespelare och! skådespelerskor, som i regeln då ännu utstöttes ur »der guten Gesellschaft». God musik utfördes, vackra konstverk prydde rummen; lärde, diktare och konstnärer icke endast infunno sig, men meddelade sig med mera frihetän annorstädes, uppmuntrade af värdinnorna, som ägde en otvungenhet, en andlig vakenhet, en värme, hvilka i regeln saknades hos den tidens tyska husfruar. Och snart föra de unga männen med sig en syster, en väninna, som äfven vill få del af det utsökta umgänge, som de manliga anförvanterna och vännerna svärma för. På detta sätt få de judiska salongerna äfven ett medelbart inflytande på sällskapslifvets utveckling inom vidare kretsar. Den judiska kvinnan fyller således för första gången en kulturuppgift inom det moderna samhället.

Inom judarnas egen europeiska historia hade tidigare mer än en kvinna utmärkt sig.1 Men först under de judiska Berlinersalongernas tid framträder de judiska kvinnornas stora och snabba mottaglighet för en annan kultur med andra uppgifter än den enbart judiska. Det visade sig att det nya »utsädet fallit i en alldeles ny, jungfrulig jord». Ocli där detta är fallet — Ryssland, Amerika lämna i öfverflöd bevis för den satsen

— ser man städse ett åsidosättande af liäfdvunna former, en brist på tradition, äfven i ordets värdefulla mening, medan dessa nackdelar uppvägas af stora fördelar.

Hos den judiska ungdomen visade sig både de nämda nackdelarna och fördelarna, t. ex. stor bildnings-ifver, andlig rörlighet och stundom en djup originalitet.

1 T. ex. Maria Nunez, som samman med Jakob Tirado grundade den första spanskt-judiska församlingen i Amsterdam; donna Gracia Mendoza, som gaf skydd och hjälp åt alla hemlösa inom sitt folk och därjämte äfven främjade den judiska kulturen; Berusia som på tänkandets, Rebekka Tiktiner som på skrifställe-riets, och Sarah Copia Sullam som på diktens område voro själf-ständigt verkande.

2 Henriette Herz.Särskildt de judiska kvinnorna, som hade mer tid och ro än de judiska männen, visade i sina andliga intressen en lidelse och en bildbarhet, som ej alltid innebar en motsvarande egenart. En sådan fanns hos vissa af dessa judinnor; andra åter verkade originella endast genom egenskaper hos sin ras. Alla stodo på ett egendomligt sätt under trycket af den orientaliskt-patri-arkaliska despotism, som den dag i dag råder i månget judiskt hem och mer ju mer man närmar sig Europas östra gräns. Å den andra sidan mottogo de intryck af tidens frihets tank ar och af dess finaste kultur. De unga judiska flickorna fingo, genom sina gifta väninnor, tillfälle till böcker, studier, umgänge, som det egna hemmet kanske ej erbjöd. De läste Voltaire, Shakespeare och Tasso på originalspråken; de frossade i den samtida tyska litteraturen, de bli ifriga Goethe-beundrarinnor. Hela den andliga hunger, som släktled efter släktled vuxit sig stark inom deras folk, kunde nu slutligen stillas. De lefde i en tid, som fick sin färg och form af stora andar och stora händelser, och deras väsentliga utveckling af-göres nu af deras egen tid, icke längre af tusenåriga traditioner. De mest spänstiga och starka — som Do-rothea Mendelssohn — omforma det öde, fadersväldet påtvungit dem, och den samhälleliga och intellektuella emancipation, som omedvetet kommit dem till del såsom en följd af tiden, fullföljes på de djupast personliga områdena medvetet af dem själfva.

Hénriette Herz — i viss mening Rahels medtäflerska inom Berlins sällskapslif — yttrar att den sålunda nyvaknade judiska kvinnosjälen i och med Rahél nådde sin högsta blomning.Rahel ägde de grunddrag, som utmärka stora andar inom hennes folk: en djup längtan efter omedelbart lif i sol och glans, i glöd och lidelse och en lika djup längtan efter ökenstillhet för att där grubbla öfver lifvet, dess vägar och dess mål. Den andliga energi, som förtrycket hämmat i dess utåtvända riktning, hade hos Rahel — som hos de yppersta i hennes folk — vändt sig inåt. Rahel var genom sitt själftänkande och sin frihetslidelse långt före sin tids kvinnor, judiska som tyska. Men sedd i sitt samband med utvecklingen i det hela, blir Rahel typisk för den stora frihetsrörelse hvilken ännu pågår, den, som ur den kvinnliga könsvarelsen vill utveckla den fullmänskliga personligheten.

*

1 de otaliga, beundrande omdömen hennes samtida fällt om Rahel, nämnes knappt hennes ras — något som i

dessa antisemitismens dagar nästan förefaller ofattligt. Men det synes som om den tidens humanism var så djup att rasfrågan, de bildade emellan, förlorat sin betydelse. Eller ställde månne Rahels egen stora personlighet henne utom och öfver alla vanliga synpunkter på hennes folk? Eller framträdde hos detta ljussidorna mera och skuggsidorna mindre än i vår tid?

Vare sig att något af dessa skäl eller alla tillsammans kommo hennes samtida att i henne se en lika fristående som enastående personlighet — visst är att detta betraktelsesätt icke befriade henne själf från lidandet att tillhöra det så länge utstötta och förorättade folket, så mycket mer som hon — likt andra fint organiserade judar — dubbelt pinades af alla de följder, denna förhistoria efterlämnat i folkets själ. Hvarje fördom,hvarje ofinhet, hvarje låghet, som hon fann hos sin omgifning, plågade henne djupare än när hon annorstädes mötte liknande ting.

>Jag har den föreställningen, att just då jag drefs in här i världen, ett öfverjordiskt väsen stötte mig en dolk i hjärtat med dessa ord: 'Ja> haf känsla, se världen så som blott ett fåtal ser den, var stor och ädel; ett rastlöst, oaflåtligt tänkande kan jag icke heller fråntaga dig. Men med ett förbehåll: var judinna!' Och nu är mitt hela lif ett förblödande. Genom att hålla mig lugn kan jag förlänga det; hvarje rörelse för att stilla förblödandet är att dö på nytt, och orörlighet är mig möjlig först i självfva döden...»

>Hur vämjeligt neddragande, stötande, vanvettig och låg är icke min omgifning, som jag ej kan undkomma. En enda be-sudling, en blott beröring gör mig smutsig och stör min adel. Och denna kamp räcker evigt! Allt skönt, som möter mig i lifvet, går mig som på besök främmande förbi, och jag nödgas lefva oanad bland ovärdiga!» Det är i samband med denna ytterliga ömtålighet, man måste tolka Rahels senare ord: att hela vegetationer inom henne blifvit förödda af >föräldrar, syskon, vänner och väninnor samt eländiga älskare».

Att Rahel tillskref sin härstamning alla lidanden, som drabbade henne, är berättigadt i djupare mening än Rahel kanske själf menade. Utåt sedt finnes knappt mer än en sorg i hennes lif som — och detta blott delvis — orsakades af att hon var judinna, nämligen brytningen af hennes första förlofning.

Men det afgörande är att Rahels blod är en judisk kvinnas blod och att detta blod ej endast var starkt genom rasens yppersta krafter utan äfven tungt genom dess svåraste olyckor.

Jakob Wassermann, den djupast rasmedvetne af samtidens judiska diktare, har i en essay öfver Rahel1

1 Der Tag 24. Mars 1904.framhållit att »den vemodiga innerlighet och pinsamma skygghet», dem Rahel själf lider af, tillhöra henne som urbild för den moderna judiska kulturkvinnan; att hos henne människokärleken blifvit fördjupad af en hemlighetsfull skuldkänsla; att hennes hänförelse blir extas, att öfvermåttet är hennes mått; att hennes hängifven-het har en glöd, som helt omsluter, ja försmälter med föremålet.

Wassermann betonar på detta ställe mera svagheterna i judinnans skaplynne. Jag har ofta haft anledning att beundra dess stora egenskaper.

Enhvar känner — och många erkänna — det judiska folkets förståndsbegåfning, skaparkraft, kunskapstörst, dess uthålliga, målmedvetna energi. Men allt för litet talar man om de drag, som dock äro de mest utmärkande för den, som sett judiska kvinnor och män på nära håll: kärlekskraften, broderlighetssinnet, hjälpsamheten, offervilligheten. Det var ej tillfälligtvis, som Jesus utgick ur det judiska folket. Att man nu söker bevisa att han var arier blir spilld möda för den, som

— och detta är mitt fall — lättare funnit hans egenskaper hos judar än hos germaner!

Rahel ägde alla sin ras* företräden, men i särskildt hög grad de nyssnämda. Det djupa heta österländska gemytet, det lidelsefulla rika blodet erhöll visserligen sitt största uttryck i hennes erotik. Men den österländska kärleksstyrkan framträder i alla hennes känslor: i familjeömheten, i vänskapen, i hennes dyrkan af sina stora mästare, i hennes moderlighet. Hon talar en gång om föräldrasmärtor och säger att hon väl förstår dem, ty »många smärtans riken har jag utforskat». Detta varma, röda blod, denna starka, snabbapuls, som kommer henne att lefva i kärlek och lida genom kärlek hela sitt lif, dessa äro rasdrag, hos henne stegrade till högsta potens. Hennes ras och egenart i förening kommo henne att med stor hängifvenhet och trohet omfatta föremålen för sin

kärlek, ömhet, vänskap — äfven när hon inser att hon När sin känsla uteslutande ur egna källor. Hon var tacksam så länge hon kunde fortfara att älska, hon, som funnit en af kärlekens bittraste hemligheter vara den, ätt människorna ej endast icke förstå hvarandra men att de »ej älska hvarandra samtidigt». Rahel ägde visserligen själfkänsla, en känsla, åt hvilken hon ger lika ärliga som berättigade uttryck. Men hos henne som hos andra, hvilka af ett eller annat yttre skäl — t. ex. ett vanlottadt yttre, en föraktad börd — blifvit otaliga gånger kränkta, var denna själfkänsla så att säga teoretisk, den vällde ej fram spontant, den räckte hvar-ken för den i hvardagslifvet behöfliga själfhäfdelsen eller för den i ovanliga fall nödvändiga hänsynslösheten.

»Två outsägliga fel har jag>, säger Rahel med anledning af den här bifogade relief, som F. Tieck gjort af henne. Denna — och äfven ett annat porträtt — fann hon mycket lika men båda voro vedervärdiga för henne, emedan hon i dem såg dessa fel klart uttryckta: *en alltför stor tacksamhet och för mycken hänsyn för det mänskliga anletet» .. . »Förr skulle jag kunna med handen gripa mitt eget hjärta och såra det än att kränka ett människoansikte och att se ett kränkt sådant. Och alltför tacksam är jag, eftersom det gått mig för illa och jag därför genast tänker på at t gengälda det goda.

Allt detta kommer däraf, att den hulda, frikostiga, sorglösa naturen gifvit mig ett af de finaste, starkast organiserade hjärtan, som finnas på jorden men att man icke ser det, emedan jag ej liar någon personlig älskvärdhet.Jag har många gåfvor men intet mod, icke det mod, som skulle kunna sätta mina gåfvor i rörelse, icke det mod, som skulle kunna lära mig att njuta, äfven om det kostade en annan något. Jag sätter andras personlighet högre än min egen; jag föredrager frid framför njutning och har därför aldrig haft någon sådan.»

Men man behöfver ej vara judinna för att göra den erfarenheten att hänsyn och omtanke, öfverseende och godhet ej erhålla den följden att andra mot oss bli som vi äro mot dem — ifall dessa egenskaper förenas med fordringslöshet för ens egen del. Den anspråkslöse blir förbisedd, medan den fordringsfulle och hänsynslöse lär andra att visa omtanke och grannlagenhet, detta är en erfarenhet, man kan göra inom alla raser! Då Rahels familj en gång som julklapp gaf henne en både onödig och ful sak — och man ursäktade sig med att ?>det var så svårt att hitta på något åt henne», hon, som var så tacksam för minsta vänlighet och som åt sig själf skaffade det minsta möjliga — utbrister Rahel i klagan öfver sin egen saknad af gratie, till hvilken hon äfven räknar sin oförmåga att vackert göra sig gällande.

En Rahels vän, W. von Burgsdorff, säger med djupt förstående af hennes väsen, att Than strax lärde sig att ej ta henne bokstafligt; att han bakom hennes ord, som ofta föreföllo starkare än anledningen till dem, snart fann att en lång smärta måste ha uppfostrat henne.

»Ty — det är sannt — ett spår af det genomlidna ödet är synligt hos Eder; man märker hos Er det bittida lärda tigandet och fördöljandet. . . Hvarje ärr, som ödet efterlämnat på karaktären, stör Ert medvetande . .Men, tilläde han med full sanning:

»Samma kraft, som sträfvar att gå till botten af smärtan, för Eder också lika vackert tillbaka till glädjen. Ni är så full af lätt, härligt lif.»

Men denna långa smärta var hvarken uteslutande ellerens i främsta rummet hennes judiska börd. Att hon är så mycket mer sårbar, skygg, snabbt tillbakastött, försynt än de öfriga judinnorna i hennes krets, detta beror på de förhållanden, som bestämde hennes barndom och ungdom.

Rahel anger själf sin barndoms och ungdoms lidande, då hon talar om det starka hjärta naturen gifvit henne, men som hennes »hårda, stränga, häftiga, nyckfulla, genialiska, nästan tokiga fader förbisåg och bröt, ja bröt. Sönderbröt all min förmåga att handla, utan att dock kunna försvaga denna min karaktär». Och sålunda förlorade hon också det »mod att vara lycklig», soin naturen äfven gifvit henne.

*

Af denne far — bankiren Levin-Marcus — barnen an-togo senare namnet Robert — finnes i Berlin en bild, som visar intelligens, njutningslust, utåtvändhet och hårdhet. Det spanska rör, han har i handen, var den spira, han svingade öfver familjen. Då för tiden var ju i så väl kristna som judiska hem familjefaderns öfverhöghet en ännu

oangripen dogm. Men därtill kom att denne far personligen var en despot, som af sin omgifning fordrade obetingad underdånighet, som hvarken tålde en självständig vilja eller en motsägande mening.

Och under denna fars välde uppväxte Rahel, hvars väsensart just var den mest utpräglade självständighet!

Bland faderns många maktspråk var äfven det, att inga födelsedagar fingo firas i familjen. Rahel visste således endast om sin att hon var född på första pingstdagen 1771 och att denna varit i Maj; hennes biografer ha fastställt att den det året inföll den 19 Maj. Honvar det första barnet och så ytterligt späd och svag, att hon till en början låg invecklad i bomull i en ask. At t genom lämpliga medel stärka hennes kropp kom lika litet i hennes som i andra dåtida föräldrars tanke. Den ena sjukdomen efter den andra angrep under barndomen hennes ömtåliga varelse, och denna ömtålighet fortfor lifvet igenom, såsom en del af hennes lidande. Men äfven af hennes lycka. Ty den fina organisation, som kom henne att sjukna af en fläkt och tillfriskna af en solstråle, innebar äfven den ytterliga känslighet för alla sinnesintryck, hvarigenom hennes njutningar mångfaldigas. Denna ömtålighet, denna »Reizbarkeit» i ordets af Lamprecht fördjupade mening, innebar intet af den hänsynslöshet, den brist på självbehärskning, hvilken nutidens människor beteckna och ursäkta med det tänjbara begreppet »nervositet». Rahel har kanske strängheten i hemmet att tacka för sin sällsynta självbehärskning, dels omedelbart, dels emedan den framkallade hennes motståndskraft. Att trots allt lefva och lefva innehållsrikt, att ej låta sin omgifning märka sina lidanden, på detta satte Rahel redan från barnaåren in den viljekraft hon ärft af sin ras i allmänhet och sin far i synnerhet.

Den självbevarelsens energi, som sjukligheten hos henne stegrade, fann hon fullt bruk för i den än svårare kampen för sin personliga självständighet gent emot denne far, hvars vredesutbrott, orimliga påbud, hånfulla tilltal och råa handgripligheter kom hela familjen att darra för honom. Endast Rahel vågade då och då motstånd. Hennes omutliga sanningskärlek, hennes okufliga självständighet blefvo af fadern betraktade som trots och egensinne, fel dem han — med samma njutning som kannibalen knäcker människolemmar — sökte

2. — Rahelbryta. Man ryser vid tanken på den misshandling den andligt som kroppsligt lika ömtåliga flickan undergick, den misshandling, hon sammanfattade i orden:

»En mera pinad ungdom kan icke upplefvas, sjukare och närmare vansinnet kan man icke vara.»

Hvarje barn, som — af en eller annan anledning — uppvuxit i svåra hemförhållanden, bär lifvet igenom följderna af sina första lefnadsår. Så äfven Rahel. Under dessa år led hon så att hon, enligt sina egna ord, för alltid borde ha förbrukat hela sin möjlighet i detta afseende! Hon inser att den brist på gratie — hvarmed hon menar frimodighet, självförtroende, lätthet — som hon hos sig så bittert känner, har sin orsak i denna inishandlade och förtryckta barndom, ty lifvet blir vänligt mot de människor, hvilkas »första lefnadsförhållan-den varit välsignade». Och sannt är, att dessa nalkas lifvet med förtroende, medan de i barndomen olyckliga stå stelnade och försagda, då lyckan sträcker ut sin hand, liksom de sakna mod att eröfra sig en plats eller kraft att behålla den de tillfälligtvis vunnit. Rahels första ungdom synes ha blifvit ytterligare försvårad af att fadern var stolt öfver dotterns från honom själf ärfda begåfning, öfver de infall, med hvilka hon, i hans utvalda sällskapskrets, tidigt väckte uppseende. Hans egen lysande intelligens och hvassa kvickhet gjorde honom och hans salong eftersökta och i dottern ville han vinna ten förstärkning af sitt eget inflytande. Rahel säger själf ,att hon, till sitt fjortonde år, var kvick och sålunda gjorde isig misstänkt inom sin judiska krets — ett yttrande, som innebär att hon var kvick på andras bekostnad. Med ungdomens inträde började antagligen hennes medvetna kritik af det sätt, hvarpå fadern bru-kade sin kvickhet, och därmed äfven den tysta eller öppna kampen ej endast mellan deras viljor, men mellan deras själar. Han ville prägla dottern i sin egen bild, den utåtvände och glänsande sällskapsmänniskans. Men just dessa formningsförsök torde ha väckt Rahels självmedvetande såväl i fråga om de frestelser, hon borde undvika, som det ideal hon ville fullfölja. Den afsky, fadern och allt hans väsen ingaf henne, brände bort all möjlighet till flärd, till ytlighet och vände henne inåt, i vissheten att hon endast på ensamma vägar kunde finna och bevara sitt egnaste jag.

Goethe säger någonstädes att »ihärdighet och omedelbarhet i syftet» äro egenskaper, som finnas äfven hos den ringaste jude. När dessa egenskaper förenas med ett rikt ämne till personlighet, då åstadkomma de den helhet,

enhetlighet, sammanslutenhet, som Rahel hos sig själf — och andra hos henne — inser vara det, som skiljer henne från andra människor på det mest afgörande sättet. »Hela mitt lif har jag bara hållit mig för Rahel loch intet annat», sade hon, då hon en gång uttryckte sin förvåning öfver den uppmärksamhet man visade henne under en sjukdom. Men hon blef Rahel i den »bedröfvelsens ugn», hvarur hennes personlighet utgick som gjuten i brons och hennes vilja som härdadt stål.

Rahel kallar det en guds gåfva att hon alltid vet hvad hon vill, ehuru hon trots sin viljestyrka blifvit »uberdummt und uberschrien und uberhandelt» — något som dock endast gäller det periferiska i hennes tillvaro.

Hennes viljestyrka ej endast höll henne uppe trots hennes sjuklighet utan mångdubblade hennes krafter, då de behöfdes för andra, t. ex. såsom sjuksköterska.Men äfven ett annat, i det dagliga lifvet betydelsefullt drag hade hon från sin ras: den saklighet, sinnesnärvaro och organisation, som gaf henne makt öfver hvardags-lifvets alltid till kaos gränsande mångfald af små uppgifter. Detta snabbt och ändamålsenligt handlande verklighetssinne, som utgör hemligheten i det judiska folkets framgångar, stegras — genom Rahels rika gemyt

— hos henne till en välsignelsebringande utveckling af ett evigt friskt, »af idel verkligt varande formadt lif», såsom Varnhagen uttrycker sig. Genom reda, ordning, prydlighet, öfversikt ägde Rahel det grepp på det dagliga lifvet, hvarförutan detta aldrig erhåller stil och skönhet.

Genom dessa egenskaper blef hon ej endast god, utan verkligen hjälpande. Och denna orientaliska förening af verklighetssinne och mystik återfinnes öfverallt där mystiken är djup. Ja, är den ej så att säga själfva religionsstiftardraget och är det ej genom just detta drag, som orienten gifvit världen alla stora religioner?

Den germanska ras och kultur, inom hvilka Rahel uppväxte, bidrogo helt visst att fördjupa hennes väsen, att gifva det en större mångfald. Men det okufliga i dess egenart, det oförbränneliga i dess eld, det blixtsnabba i dess klarsyn, det djupa i dess grubbel, skärpan i dess analys, vildheten i dess förtviflan, jublet i dess tacksamhet, allt detta är österländskt såsom Psalta-ren och Predikaren äro det. f

*

Efter faderns död 1789 blef Rahels lif lättare. Befriad från det dagliga lidandet blef hon som genom en »lvcklig revolution» äfven friskare. Hon fick lust förungdomliga nöjen; hon lärde t. o. m. dansa — men hade snart nog af dansen som sällskapsnöje. I sin »Dachstube» i fädernehemmet ägde hon riklig tid och ro för sin inre utveckling. Men inom familjekretsen kvarstod t. ex. den från fadern till bröderna öfvergångna myndigheten öfver familjens kvinnliga medlemmar, en myndighet, som för Rahel var särskildt tryckande i pen-ningefrågor, frågor där dessutom moderns sparsamhets-sinne i det dagliga lifvet blef mer obehagligt än brödernas förvärfssinne. \

Modern synes ha varit en obetydlig, genom mannens tyranni bruten och tungsint vorden kvinna, hos hvilken Rahels väsen ingen förståelse fick. Af syskonen torde systern, Rose, ha stått i ett hjärtligt förhållande till Rahel, ehuru utan djupare själsgemenskap. En sådan åter förenar henne med den yngre brodern Ludwig — hennes »Herzensbruder» — som, själf författare, under 1800-talet förmedlar Rahels samband med den unga diktarvärlden i Berlin. De äldre bröderna åter, Moritz och Marcus, uppgå i den ekonomiska intressesfären, och ehuru de i detta fall mot systrarna bete sig väl, är den inre gemenskapen ringa.

Och Rahel tyckes vara beredd att i familjekretsen ej möta förståelse. Hvad hon fordrar är att man skall lämna henne i fred. Men som vanligt sågo mor och syskon, äfven sedan Rahel blifvit den berömda Rahel, i henne endast dottern och systern, hvars judiskt starka familjekärlek de städse kunna lita till, då de i sjukdom eller möda, sorg eller oro behöfva den. Dessemellan misstyda, förmana, ogilla de med den ogrannlagenhetens rätt, som familjemedlemmar ännu i dag anse som det mest oomtvistliga familjeprivilegiet.Till en vän utbrister Rahel: »Jag är sjuk af förlägenhet, af tvång, så länge jag lefver. Jag lefver mot min vilja . . . Min eviga förställning, min förnuftighet, min eftergifvenhet förtära mig. Jag står icke längre ut därmed, och ingenting och ingen kan hjälpa mig >

> Intet slag, intet stygn, ingen spik eller udd blef mig sparad *, säger hon i detta sammanhang.

Det är antagligt att Rahel — som de flesta starka naturer — tålde i det längsta tills hon, af någon för de öfriga obetydlig anledning, brusar ut. Hon säger själf: »Få äro mera explosiva än jag: jag kan länge hålla det tillbaka, men förr eller senare kommer det fram.» • Troligen kunde hon mot de sina t— som mot Varnhagen — vara häftig, ojämn och orimlig i frågor där hon dock, mot dem som mot honom, innerst hade rätt. Hon som andra ägde les défauts de ses qualités.

I det stora hela visar hon i handling hur djup hennes familjekänsla är.

Till de sina skrifver^hon: »Meddelar jag er icke allt? Ger jag mig någonsin ro, förrän ni ha fått allt det intellektuella, angenäma, sällskapliga och öfriga som jag kan komma åt? Har jag någonsin sagt jag? Säger jag icke alltid vi? — och Gud vet hur oaflåtligt jag tänker det! Jag är ingen förstockad egoist, utan en glad och känslig lifsutbredare.»

Rahel liar ett behof att dyrka, att se upp till människor.

»Jag kan icke tala om honom — ty jag kan bara vara rättvis», yttrar hon en gång. »Med min natur har jag hämnats nog, då jag ej mer kan älska.» Hon är alltid från början troende. »Det hör till mina aktningsvärda dumheter att alltid ta folk på allvar», säger hon. »Min enda egenskap är at t kunna se ting i stort, mitt enda behag — och enda lättsinne — at tkunna glömma mig själf», skrifver hon en annan gång. Och af dessa egenskaper kommo äfven hennes närmaste i åtnjutande.

Men det är just hennes egenskap af »Lebens-verbreiter», som framför allt misshagar den ängsliga och småaktiga modern, hvilken kring sig utbredde en kylig och unken andlig atmosfär. Rahels kärlek till de sina var hvad hon själf kallar »Fa s e,r 1 i e b e», den känsla, som naturen sammanflätar med alla vår varelses fibrer och som bevarar sin styrka äfven sedan man knappt har en tanke gemensam. Tid, krafter, pengar, nöjen kan hon offra för dem, då det behöfves, och alla deras verkliga intressen gå henne »ända in i hjärtegrunden». Men för småsinnet och trångsinnet vill hon ej ge efter. Den norm, som familjekretsen lät bestämma sig af, var den synpunkt, Rahel hatade: det »som passar sig». Det obetydliga blef stort och det betydelsefulla litet inför denna värdesättning. När Rahel var sig själf — djärf lifful, sprudlande, fördomsfri — då ansåg sig den ringaste inom frändekretsen ha rätt att predika för henne om plikt, hänsyn, måtta, klokhet!

Under tiden samlade sig harmen inom henne. Och när så hennes själs »tungt mättade begreppsområde urladdade sig», är det självklart att hon skrämde genom den lidelsefulla kraften i sina meningar; att man fann henne öfvermodig och härsklysten eller något annat af de ord, som brukas om den starka öfvertygel-sens människor af dem, som ej äro i stånd till någon stark öfvertygelse. Men alla de åter, som själfva ägde åsikter, dessa funno Rahel finkänslig, taktfull, öfverseende, fördragsam mot allt annat än den anspråksfulla dum-heten, förtalet och lögnen i alla, — mer eller mindre medvetna, mer eller mindre fräcka — former.

När Rahel skolflicksaktigt njuter af att midt på »ljusa sabbaten» ha farit i vagn med en operasångerska till en generalrepetition, förstår man huru den judiska sedens tryck förenade sig med familjelifvets.

I det hela förblef dock Rahels förhållande till bröderna godt. Och när hon utbrister, att »de hvarken aktade eller älskade henne», böra dessa ord icke tagas absolut utan endast relativt till Rahels egen förmåga af hängifvenhet.

Med modern åter blef förhållandet slutligen så spändt, att denna fordrade att Rahel skulle lämna det henne trots allt kärvordna fädernehuset vid Jägerstrasse, där mo-detn nu försjönk i »sin dystra, luggslitna, obekväma ensamhet», i »erbarmlig girighet). Men dagligen gick den sålunda fördrifna Rahel till modern, ehuru denna mottog henne med största likgiltighet, ända tills modern 1809 nedlades på dödsbädden och Rahel i fyra månader dag och natt skötte henne. Dödens närhet skingrade de många mlissförstånd, som för modern dolt dotterns verkliga väsen. Den tacksamma kärlek, hennes mor nu slutligen visade Rahel, liksom det tålamod, hvarmed hon bar lidandet, kom Rahel att sörja henne med en »lidelsefull smärta». Men Rahel gjorde lika litet om sitt förhållande till henne som till fadern: hvardera hade haft sin del i de barndomens och ungdomens lidanden under hvilka hennes hjärta kvidit, och Rahel glömde icke. Men medan hon aldrig kunde förlåta fadern, förlät hon modern, emedan denna varit faderns offer lika väl som Rahel själf.De lidanden, som endast hade förmörkat

moderns trånga natur, tände i Rahels ett stort ljus: medkänslans och gaf henne en stor kraft: ensamhetens. Den inåtvändhet och fördjupning, som ensamheten — och endast denna — skänker, ha afgörande bestämt Rahels väsen. Hur mycket hon än senare blir sällskaps- och samhällsmänniska, så lefver hon, tills Varnhagen kommer, i en ständig inre ensamhet till följd af de öden om hvilka hon säger att genom dem hennes lif blifvit henne mordiskt beröfvadt.

I ett bref tillj Varnhagen säger Rahel: »Denna vecka har jag funderat ut, hvad en paradox är: en sanning, som ännu ej kan finna någon plats att uppenbara sig, som våldsamt tränger in i världen och vrides ur led, då den frambryter. — Sådan är jag tyvärr, och detta blir min död. Aldrig kan min själ mildt glida in i vackra vågrörelser . .. Hur riktigt, älskade vän, och hur sorgligt jämför du mig ej med ett träd, som man ryckt upp ur jorden för att sedan däri begrafva dess topp. Naturen har anlagt mig alltför kraftig. >

Och liksom man endast förstår Rahels säregna tankekraft ut ifrån ensamheten förstår man endast hennes säregna känsloton ut ifrån lidandet.

Rahel hörde i andligt afseende till det slags människor, som i kroppsligt kallas »blödare». En rispa, som hos en annan lätt läkes, kan hos dessa orsaka förblödning och hvarje hinna öfver ett sår är så tunn, att den vid den lättaste stöt brister och orsakar ett nytt blodflöde.

Den, som ej inser detta, skall aldrig kunna förstå Rahel, när hon brukar de starkaste ord om längesedan förflutna lidanden eller när hon, af hvad som synes andra som en småsak, blir bcdröfvad intill döden.Ty i och med detta lilla sår gå alla andra sår upp och i denna klagan genljuder hela hennes folks jämmer.

*

Vare sig Rahel lärde sig inse livad hon hade sin ras att tacka för eller icke: visst är att den bitterhet, med hvilken hon i ungdomen talar om sin börd, med åren försvinner. Kanske berodde detta helt enkelt på tillväxten af den amor fat i, som för människan är hvad blomningen är för aloén: hennes stora kraftprof före döden?

»Jag afundas icke längre någon människa annat än sådana ting, som ingen har» — dessa Rahels ord äro betecknande för hennes själstillstånd i hennes sista lifsår.

Rahel hade städse varit villig att erkänna sin härkomst. Ja, i Paris hade hon till och med betonat att hon var en judinna från Berlin och gladt sig åt att hon gjorde sin fädernestad heder. Så gladde hon sig äfven när hon — under krigsåren — själf och genom sina trosförvanter kunde ådagalägga judarnas patriotiska offervillighet. Att hon vid sitt giftermål öfver-gick till kristendomen var hvarken ett affal från judendomen — som hon aldrig troende omfattat — eller en troshandling i fråga om kristendomen, utan endast dragandet af ett likhetstecken mellan henne och den man, hvars lifsställning hon skulle dela. När den patriotiska yrslan efter frihetskriget framkallade yttringar af antisemitism blef hon djupt upprörd och underhöll hos sina kristna vänner sin egen afsky öfver denna råhet. Ju mer hon — befriad från beroendet af sina egna anhöriga — lärde sig se objektivt på judendomen, dess mer försonade hon sig äfven med det öde, som gjort hennetill cn medlem af detta folk. Och på dödsbädden — då hon slutligen såg hela sitt lif ur evighetens synpunkt — prisade hon i gripande ord det underbara öde, som gjort henne, flyktingen från Egypten och Kanaans land, så älskad och omhuldad som hon nu var af sina kära.

>Med högtidlig hänförelse tänker jag på detta mitt ursprung och på hela sammanhanget skickelserna emellan, genom hvilket människosläktets äldsta minnen äro förknippade med sakernas nuvarande tillstånd och sålunda de vidast skilda rums- och tidsformer förbunda med hvarandra. Hvad som så lång tid af mitt lif föreföll mig som den största smälek, det bittraste lidande och olycka: att vara född judinna, detta skulle jag nu för intet pris vilja undvara.»Personligheten.

Hos Rahel, som hos hvarje annan utpräglad personlighet, kan man peka på vissa beståndsdelar, hvarmed rasen och släktet bidragit till dess sammansättning; man kan äfven ana gjutningsprocessen. Men det förlopp, hvarigenom just denna personlighet blir till af dessa beståndsdelar och genom den behandling, som hos andra skulle frambragt helt andra former, detta förblir den eviga gåtan. Personlighetens säregna drag, dess egendomliga stil,

dess eSnastående tjusning kan lika litet beskrifvas eller begripas i fråga om det lefvande konstverket — en helgjuten personlighet — som i fråga om stoden af brons. Ej endast konstverket är, såsom Kellgren sagt, »framsprunget ur en lågande inbillnings sköte»: äfven individualiteten framspringer ur ett sådant sköte, naturens eget. Dess inbillning arbetar lika hemlighetsfullt som geniets och dess stil är lika omöjlig att fånga i ordets glesa, grå maskor.

Flera af Rahels yppersta samtida ha sökt skildra hennes personlighet. De, som lyckats bäst, torde vara de, som kommit hennes egen själfanalys närmast. Ty om man om någon människa kan säga att hon verkligen känt sig själf, så är det Rahel. Inom hela kvinnovärl-den finnes ingen som kan jämföras nred Rahel i upp-täckarmod och upptäckarlust inom sin egen själ, i själf-rannsakans ifver och i själfmeddelelsens ärlighet mer än Marie Bashkirsheff.1 Ty at t oblyghet icke är liktydig med ärlighet, meddelsamhet icke med själfkännedom, är något som åtskilliga kvinnliga nutidsbikter ge anledning att påminna om!

Rahels, efter hennes död utgifna, bref blefvo för hennes samtid i lika hög grad en uppenbarelse af en ny kvinnotyp som Marie Bashkirsheffs dagbok för vår tid. Huru olika än de båda naturerna sins emellan äro, båda mötas de däri att deras själs- och viljelif är så egenartadt, så utprägladt och att det uppenbarade sig både så omedelbart och så medvetet, att det med ens blef en andlig makt, som man trädde i förhållande till, vare sig i ett sympatiskt eller ett antipatiskt, men likgiltighet var omöjlig.

I öfrigt äro de båda själfporträttens manér lika olika som de tider, i hvilka de framträdde. Den unga ryskan målar sig i »plein-air», i skoningslöst, allt röjande morgonljus; Rahels bild framträder i ett ljusdunkel, där man upptäcker mer ju längre man ser.

*

När jag söker återge mitt intryck af Rahels personlighet minnes jag hennes egna ord: att vi se oss själfva konkavt men andra konvext: att, när vi söka gå in i en människa för att bedöma henne, stöta vi på oss själfva och detta omöjliggör en verklig objek-

1 Utom dennas allbekanta dagbok finnes en ny bok om henne, som innehåller dels några nya dagboksblad, dels brefväx-lingen med Maupassant.tivitet. »Ty den likhet», slutar Rahel, »som finnes alla människor emellan, går endast till väsendets gränser!...»

Då man ej kan återge sitt intryck af en personlighet omedelbart, försöker man genom bilder. Så kan jag t. ex. säga att Rahel för mig har samma djupvioletta, nästan svarta färg som Eleonora Duse; att den doft, som kommer hennes väsen närmast, är den gula tarcettens, medan den musik, som fullast uttrycker henne, är Beethovens Appassionata. Men med dessa bilder har jag på sin höjd gifvit dem en aning om min förnimmelse af Rahel, hvilka af denna färg, denna doft och denna musik mottaga intryck med samma känslobetoning som mina egna.

Ty bilden blir i förhållande till den stora, mystiska verkligheten — den enastående personligheten — som det egyptiska lifstecknet i hieroglyfskriften i förhållande till det lefvande lifvet!

Det finnes endast ett objektivt sätt att teckna en utpräglad egenart: att jämföra personlighetens egna uttalanden och handlingar med det intryck, personligheten gjort på samtiden. Ty de egna orden bedraga ofta, de egna handlingarna ej sällan, andras omdömen oftast. Men stämma alla tre, då kan man med visshet veta att, i det föreliggande fallet, personlighetens enhet och sammanslutenhet åtminstone varit otvifvelaktig!

Och just denna ofvan framhållna samstämmighet mellan det intryck Rahel gör på andra och den inblick hon ger i sitt eget väsen, berättigar till den slutsatsen, att hon var hvad hon säger sig vara, att man af hennes egna bekännelser bäst danar sig hennes bild.

*Hvad Rahel först och främst och alltid betonar är at t »Gud och naturen» nrenat det väl med henne men at t ödet och lyckan varit emot henne; att naturen var stolt, ja öfvermodig då hon kom till världen; att hon borde blifvit en »högboren» och att den sprudlande kraft till lycka, som hon ägde inom sig, endast behöfde en smula skonas från omedelbara lidanden för att visa sin styrka. Hon vet sig danad att njuta lifvet, ej endast att genomlida det och det

är denna ljuskälla i Rahels natur — dess sunda, sköna sinnlighet, dess solvilja, dess »Freude an den nächsten Dingen», dess glädje öfver alla lyckligas lycka — som gör Rahel så omedelbart värmande. Och det är endast med denna lifsenergi som väsensgrund ett verkligt djupt lidande är tänkbart, en lifsenergi, som reser sig mot kvalen, som ömsom besegras och ömsom segrar men aldrig ger rätt åt smärtan såsom lifvets mening. Rahel kallar sig själf en »friskare, muntrare, brunettare Hamlet», och hennes ungdomsvän Veit säger att hon med »Philines muntra lynne förenade Aurelias snille och hjärta, hennes godhet och böjelse för svårmod»... Alla, som djupt förstått Rahel, framför allt Varnhagen, betona hvad jag ville kalla ljusdunklet i Rahels väsen såsom hemligheten i dess tjusning.

I ett bref från Jean Paul till Rahel — som börjar med orden: »Vingade! — i hvarje bemärkelse —» säger han: »Ni behandlar lifvet poetiskt och följaktligen lifvet på samma sätt er. Ni inför diktkonstens höga frihet på verklighetens område och vill återfinna skönheterna där som skönheter, äfven här.» . . .

Detta är ett centralt omdöme om Rahels väsen.

Det är denna Rahels ursprungliga karaktär, som hon känner borde blifvit hennes öde. Nu blef detta — på grund af nedan angifna orsaker — ettannat. Hon kan ej lefva enligt sin karaktär .men hon dör åtminstone enligt den, så som hon säger att hvarje människa i grunden gör. Hon vet att hvar människa »har sitt alldeles särskilda öde» eftersom hon är »ett moment af det hela, som blott kan existera en gång»; och åtminstone detta sitt särskilda olycksöde fordrar hon af tillvaron, när denna ej gaf henne hennes lyckoöde.

Så skref hon under koleran i Berlin: »Jag begär ett särskildt, personligt öde. Jag kan icke dö af en farsot såsom ett strå bland andra ax på öppna fältet, svedt af sumpluft. Jag vill dö ensam af mitt onda; detta är jag, min karaktär, min person, min fysik, mitt öde.»

Och enhvar har sitt öde, menade Rahel, emedan enhvar har sin egenart. Originalitet är, säger hon, mycket vanligare än ärlighet, ja, de flesta kunde vara originella ifall de endast ville vara sanna! Hon kan om sig själf vittna — utan att någon jäfvat henne — att hon gifvit sig åt en Gud, sanningen, och att hvarje gång hon i lifvets elände blifvit frälst, då har det varit genom denna gudom.

Det finnes intet ämne, hon i sina bref oftare återkommer till än originalitet och där denna fanns, förlät hon nästan allt. »Den, som ärligt frågar och svarar sig själf, är alltid sysselsatt med verkligheter och upptäcker oupphörligt . . . För att kunna tänka, fordras framför allt ärlighet . . .» Hvad hon mest af allt hatade var pedanteri, »ty dess ursprung är inre tomhet, därför håller det sig till formerna... En människa som ej är sann, ärlig och oskuldsfull, kan hvarken vara diktare, konstnär, filosof, människa, vän, familjemedlem, sällskapsmänniska, affärsmänniska, regent * . . Det är san-ningskärlek, som fattas oss; där är släktets sjuka punkt, grunden till alla våra själsepidemier . . . Det beror på oss själfva att bli människor (= original). Men därtill fordras ett oändligt mod . . . »Es ist ganz einerlei w i e man ist, sobald man nicht sein kann, wie man wi 11.»

Alla dessa yttranden känneteckna den natur, som gaf sig luft i följande svar till Varnhagen, när han skämtsamt yttrar att hon borde gjutas om för att bli mera foglig: »då skulle jag spruta ur gjutformen!»

»Somliga människor ha för litet förstånd för att finna sanningen inom sig, andra icke mod att tillstå den och de allra flesta hvarken mod eller förstånd, utan irra och ljuga och famla eller hvila hela lifvet igenom ända till grafven.»

En annan gång utbrister hon: »Jag är utom mig! Så kallar man det ju, när hjärtat verkligen en gång talar.»

Ärligheten är för henne den bevarade ungdomlighetens villkor: »När man är ärlig i sitt tänkande, är man sann. Och blott i sanningen ligger hälsa. Den, som icke har den, åldras: rynkorna ensamma göra oss icke gamla.»

Ja, Rahel försäkrar att den rättframma, rena råheten vederkvicker henne, då lögnaktigheten gjort henne utledsen!

Till en ung, manlig vän (Bokelmann) skrifver Rahel de djupa orden:

»Hvad gör människans ande och själ kallare än stillastående? . . . Tänk alltid rastlöst! Det är den enda plikten,

den enda lyckan . . .» Och hon fortsätter att bönfalla att han aldrig, hur ofta han än genomtänkt en sak, skall upphöra att ständigt ånyo »plöja igenom den»; att af inga kära och ärade vänner och väninnor — ja, ej ens af sig själf — låta förföra och behärska sig så, att han glömmer plikten till oaflåtligt andligt arbete. Alltid måste han ha mod att med frågor och tvifvel såra sig själf; att förstöra den bekvämaste och vackraste tankebyggnad — en, som kunde hållit för lifvet—om ärligheten fordrar det;

3. — Rahel.att oaflåtligt våga ställa sådana frågor till sig själf, för hvilka hvarje förhållande till andra människor kan komma att darra i sina grundvalar; att aldrig låta söfva sig af någon, en gång för alla uppställd, väl skyddande och klädsam moral; att aldrig förfalla till det vanemässiga i något afseende och sålunda tillspärra sin själs portar; att ständigt förbli andligt rastlös, orolig, och minnas hennes

— Rahels — eviga rörlighet och frihet, hennes stränga, evigt undersökande sanningskärlek; att af ingen och intet låta sig förföras till en tro eller fängslas af ett band, så att han genomsuckar sitt lif som en plikt; att intet skatta endast emedan det är gammalt och välkändt!

För Rahel själf var detta slags ärliga tänkande och ärliga meddelande af tankeresultaten i den grad hennes andliga lifsbetingelse, som in- och utandningen den kroppsliga. I denna ärlighetens lifsnödvändighet ligger det för Rahel djupast betecknande. Alla tänka mer eller mindre till förmån för någon viss tro, tanke eller känsla och undanhålla för sig självfva och andra hvad som strider mot denna; Rahel däremot är, som hon själf säger, »oskuldsfull» i sitt tankearbete.

Hvad Rahel älskar hos Angelus Silesius — att han oskuldsfullt frågande vänder sig till Gud, inga svar begär, inga påståenden gör, utan på en gång kan vara »vemodigt försakande» och »en barnasjäl full af mod» — allt detta kan sägas om Rahel själf. Denna Rahels barna-likhet betonas äfven af hennes vänner. Och den är just villkoret för hennes mod att om allt tala fullt ut, obekymrad om huru det verkar, naivt-djupsinnig som barnet gör det, barnet, för hvilket ännu ej det vedertagna, det häfd-vunna, det erkända visat sina befästa bakhåll och taggiga stängseltrådar, utan som rör sig orädt ochotvunget, så länge det är förutsättningslöst, självtänkande och självupptäckande. Men ett sådant barn förblef Rahel hela sitt lif.

Raliels inflytande på sina jämnåriga vänner går särskildt i den riktning, som det anförda yttrandet till Bokelmann utvisar. Den högt begåfvade läkaren David Veit, Rahels äldsta manliga vän, talar om huru villigt han lät leda sig af Rahel, ty hon ville ej härska, ehuru hon omedvetet gjorde det genom makten af den högsta mänskliga natur, genom »ihre liebe, fürstliche Seele».

G. v. Brinckman — svensk tili börden men som vid tyska universitetet erhållit sin bildning och såsom diplomat i Europas hufvudstäder tillägnade sig tidens finaste kultur — är redan i Rahels ungdom en af hennes mest förstående vänner. Han liksom Veit tillskrifver Rahel ett djupt inflytande på sin utveckling. Brinckman sade att han af Rahels maningar till »Geistesmut» mottog ett så starkt intryck, som hade han plötsligt blifvit försatt i en alldeles ny andlig värld. Rahels andliga kraft, hennes själf-ständighet, hennes visshet att man når »högre sedlighet genom högre frihet», allt detta omvandlade hans egna synpunkter i flera fall. »Hvad jag hos de vise, de fromma förgäfves sökt. ohöljd sanning, tankens självständighet och känslans innerlighet mötte mig som en helig uppenbarelse i vindskammaren hos denna ovanliga 'Selbstdenkerin'» säger Brinckman. Att få blicka in i hennes »heligt klappande hjärta», att odla det förtroliga utbytet med henne, blef honom ett behof, lidelsefullt som en kärlek, säger han. Inför visa och furstar berömde han sig att ha varit Rahels lärjunge och under hela lifvet förblef hennes inverkan på honom lika »geisteskräftig und hoch menschlich». Den af professor Wrangel utgifna brefväxlingen mellan Brinckman och Tegnér är af vikt för kännedomen 0111 den förre.

Under hela sitt lif säger Rahel, i lntndra olika vändningar, att hon alltid vetat att hon intet annat k u n d e eller skulle äga än sig själf; att hon därför håller sig till »mitt eget hjärtas kraft» och till »hvad min ande visar mig»; att hon vetat att endast genom attstanna inom dessa henne af naturen anvisade områden var hon mäktig, i allt annat intet.

Ofta talar hon äfven om »det stora, genomgående sammanhanget mellan alla mina förmögenheter, det evigt

oförstörbara sammanhanget och den oupphörliga samverkan mellan min känsla och min tanke». På grund häraf kan hon säga: »jag är lika ensam i mitt slag som den största uppenbarelse här på jorden. Den störste konstnär, filosof eller diktare står icke öfver mig. Vi äro af samma element, af samma rang och höra tillsammans.» Detta är ett af Rahels yttranden, som måste fattas i sammanhang med hennes ofvan skildrade väsensart. Den, som tolkar de anförda orden som förhäfvelse, vet intet om individualitetens själf-förvissning, en visshet lika befallande som hvarje annan visshet.

Det hade ej betydt mycket att Rahel oaflåtligt förkunnade individualitetens värde, ifall hon icke själf uppenbarat det. Från sitt lifs början till dess slut, från hvar dags första till dess sista timme förekom aldrig hos Rahel hvad hon med ett lyckligt uttryck kallade »lifspauser». Alla minnas vi stunder och tider, som ej varit genomträngda af vår personlighets egnaste lif; under hvilka vi låtit oss gå på ett ungefär; låtit viljans bågsträng slappna eller någon annan spänna den och handlat, talat, bedömt i en själens halfsömn. Det finnes knappt någon stor personlighet, hos hvilken ej sådana pauser kunna påvisas: hos Rahel aldrig. Sorgsen eller glad, sjuk eller frisk, hvilande eller verksam bräddade hon med sitt väsens fullhet ögonblickets bägare ända till randen. Detta intryck erhåller man af allt Rahel skrifvit och af allt, som skrifvits om henne. Att honlefver i en »skog af människor» hindrar visserligen henne som enhvar annan samfundsvarelse att utbreda sina egna grenar så vidt, de kunde nå. Men det omvandlar lika litet hennes väsen som t. ex. boken omvandlas af den rundt om växande granskogen. Hon är sig själf — om än ej hel a sitt själf — lika natur-nödvändigt som det växande trädet.

* Hvarför skulle jag• ej vara naturligutbristerRahel. *Jag kunde ej affektera något bäitre och mångfaldiga re.*

En annan gång: »Om så en giljotin stode framför mig, skulle jag icke kunna säga, hvad jag är. Hjälpsam är jag och andas gör jag, men eljest kan jag icke erinra mig något.»

De båda, hvarandra motsägande yttrandena, äro betecknande. Ty Rahels medvetenhet om sitt väsen och värde är lika verklig som hennes omedvetenhet, något som endast för den i själskunskap råa människan synes omöjligt och som dock för alla stora, ursprungliga naturer är det utmärkande draget!

Just emedan Rahel i hvarje ögonblick är enhetlig, håller den ena egenskapen den andra i jämviktsläge: hennes retbarhet blir ej hysterisk, hennes känslighet ej sentimental, hennes kvickhet ej ironisk, hennes analys ej vivisektion, hennes omedelbarhet icke själfsvåld och hennes medvetenhet icke själfspegling!

Tanke och känsla, begrundande och handling, allvar och munterhet, allt är hos henne af ett och samma stycke; intet motsäger eller upphäfver, allt bekräftar och stegrar hvartannat inom denna enhetliga natur.1

*

1 Personlighetskännaren framför andra, Schleiermacher, framhöll just enhetlighet såsom Rahels grundväsen. Se afdelnin-gen Sällskapslifvet.Att det omedvetna är vår naturs kraftkälla, visste Rahel. Så säger hon t. ex.: »i den riktiga, djupa sömnen går själen hem och badar i Ouds sjö; eljest skulle den icke kunna uthärda.»

Men samtidigt vet Rahel att hennes väsens grunddrift är törsten efter klarhet. Hennes ärliga och skarp-synta själfanalys säger henne att denna drift hos henne ej endast är människonaturens allmänna, nej, att hos henne är den ett nödvärn: endast tänkandet öfver tingen håller hennes väsens fogar samman, så explosivt verka inom henne de personliga upplefvelserna. Hon kan ej taga något lugnt: allt, så vida det har makt att alls beröra henne, blir »oöfverstigligt viktigt». Ja, hon har utan tvifvel rätt i att hon varit vansinnet nära, ifall hon ej till sina andra lidelser haft äfven den att tänka öfver tingen, ej endast lida genom dem. Eller m. a. o. om hon ej till sina öfriga lidanden haft äfven tankens lidande.

»Jag måste, ifråga om allting, veta hur det blir och hur det är: så har jag ända sen barndomen haft den största lust att se på lik.»

»Jag skulle ha blifvit en i allas ögon mycket ofärdig varelse, om ej hos mig funnes en storslagen uppfattning af alla tings natur och denna glömska af det personliga, utan hvilken de mest geniala människor på jorden och inom hvarje vetenskap icke vore géniala.»

»Alltifrån ungdomen gick det rikt och sanningsenligt till inom mig. Naturen verkade skarpt och riktigt på skarpa organ, den har gifvit mig ett klippfast, känsligt hjärta, som städse redbart satte lif i alla öfriga organ.»

En annan gång: »Sådana gåfvor, som dem jag äger, har man icke för intet: man måste umgälla dem! Mitt skarpa begripande,.särskiljande och sönderdelande, det stora hafvet inom mig, mitt noggrant afpassade, stora och djupa sammanhang med naturen, kortligen den sunda insikt jag har däri, hvilken ju dock är af så stort värde, allt detta kostar mig vackert. Hvilka smärtor, hvilken oro, hvilka umbäranden kräfvas ej för att få något att spira upp och huru måste jag icke förarbeta det!»

*

Rahels ofvan påpekade barnalika fördomsfrihet visar sig klarast på det etiska området, där hon omvärderar gängse fördomar lika frimodigt som grundligt.

Hon vet väl »att behofvet af sedlighet fortlefver, men äfven att begreppen om sedlighet ej kunna förbli oförändrade . . . Nutiden är sjuk af sådana gamla föreställningar . . . Hela tillvaron är progressiv, vinner oupphörligt i intensiv åskådning; på detta sätt höjes jorde-lifvet och det lif, som faller utom dess gräns. Ju mera insikt vi erhålla, ju mera skola vi komma att instämma med lifvet självt . . . Lifvet är icke ett dödt upprepande utan en utveckling till insikt och genom insikt . . .» Men Rahel ser att just denna utveckling är det man minst af allt tillåter på sedlighetens område. Och så tudelas tillvaron, emedan man ej med samvetsfrid begår de handlingar till hvilka man af utvecklingen drifves, de s. k. »brotten».

»’Ogudaktiga’ måste vi genast heta och låta taga oss i upptuktelse, och dock förbli vi lumpna stackare med våra små seder och små lagar! Sjuka européer kallar jag oss alltid i mit stilla sinne . . .»

Bland Rahels nya etiska begrepp var t. ex. det att en människas frihet innejbär rätten att, när hon ej längre vill lida, kunna upphöra att lefva. Rahel utbrister, mot talet om själföfvervinnelse och tålamod i lidandet: »Våra nerver och fibrer, våra önskningarkunna vi dock icke undertrycka; skulle dessa ensamt vara oheliga? Borde de icke börja betraktas med samma fromma skygghet som andra naturens verk, ja, som uttryck af det djupa krafvet inom oss att nå det rätta? Jag vet, att det icke finnes mer än ett outhärdligt ondt: då man icke tillfredsställt detta behof och samvetet därför är sjukt.»

Under Heinrich Kleisfs sista år var han ofta hos Rahel, som led af hans lidanden. Efter hans självmord uttalade redan Rahel de högst utvecklade nutidsmänniskornas syn på en sådan »Freitod», för att bruka F. Mauthners nya ord för vår nya uppfattning af denna handling. Rahel gläder sig att hennes vän »ej fördrog det ovärdiga» och hon vet att hennes förståelse nu är det enda, hvarmed hlon kan ära hans minne.

»Jag kan icke med, att de olyckliga skola tömma lidandet ända till dräggen . .. All slags olycka skulle få drabba mig? Att döda mig skulle vara tillåtet för hvar eländig feber, hvar trä-kubb, hvart taktegel, hvar oskicklig rörelse, blott icke för mig själf?.. . Mod är och förblir det. Hvem skulle icke lämna det utnötta, oförbätterliga lifvet, om man ej ännu mer fruktade de dunkla möjligheterna? Att frigöra oss från det önskvärda, det besörjer redan världsförloppet. >

Men den frivilliga döden skall vara ett personlighetens medvetna val, icke en öfverilning, menar Rahel. Hon vet att endast genom det förra bli våra s. k. brott sedliga handlingar. Hon — sanningens dyrkare — kan sålunda säga:

»Lögnen är skön, när vi välja den, och en viktig del af vår frihet, men förnedrande, när vi tvingas därtill.»

Hon kan, på tal om en högt utvecklad människa, säga:

»Han är så långt i förväg med sina idéer, att deticke längre kan vara tal om, huruvida han är god eller icke god: detta ligger vida under honom.»

Hon vet att det finnes en första oskuld, som ej anar det onda; en andra, som nått på andra sidan om godt och ondt, och1 hon säger: »Oskuld är skön; dygd är ett plåster, ett ärr, en operation.» Hon vet hur litet denna slags dygd är värd: »’Goda* äro människorna alla, men de duga ingenting till.»

Hon vet, att den personliga sedligheten är den ansvarsfullaste. Hon uttalar en tanke, som samklingar med en af George Eliot:

»Våra handlingar äro vår andas barn. .. Hurudana de än bli, måste vi hålla till godo med dem: de ha ett så själfständigt lif, att de kunna döda oss ... De få i sin ordning barn och bli till hela släkten.»

Men medan George Eliot brukar denna den nya tidens allvarligaste etiska tanke för att inprägla den gamla moralen, har Rahel modet att i viktiga delar underkänna denna.

Af det här sagda framgår att Rahel med mera rätt kan kallas en prae-Nietzschian än en romantiker. Som Nietzsche utöfvar hon hänsynsfullhet, plikttrohet, själf-tukt, men som han vill hon en omvärdering af just dessa dygder, som de utöfva, emedan hvardera hos sig själf funnit hvilka faror dessa dygder kunna innebära för en fullmänsklig tillvaro.

En dygd, säger Rahel, kan vara mycket sämre än en lidelse och »pliktuppfyllelsen är ofta intet annat än en form för omständlighet och viktighetsmakeri!» Hon afskyr läran att lidandet och tålandet är en obetingad dygd. Att modigt gripa hvad ens natur lidelsefullt kräfver, var för henne en större dygd, och hon understryker, med fulla-ste instämmande, Goethes ord: »att i alla stycken vara rättfärdig är att förstöra sitt eget jag».

Rahel var alltför ärlig att tro, att vi kunna älska andra som oss själfva annat än i en mycket stor och sällsynt känsla. Och hon visste att hennes egen fallenhet att sätta andra högre än sig själf var en svaghet, icke en dygd.

»Genom min för stora hänsynsfullhet,» säger Rahel, »förstör jag alltså verkligen mig själf, som, stark i många stycken, var bestämd för något annat af den sorglöst slösaktiga naturen. Så är det! Sålunda måste jag fortfara att dö: många gånger förut har jag redan dött...» I samband med dessa ord fäller hon det yttrandet att hon vet att »något af örnnatur» är oumbärligt för att lefva lifvet, men att hon tyvärr saknar denna slags natur.

Då Rahel anklagar sig för det öfverdrifna hänsynstagande, som hindrar henne att — i ordets fulla mening — lefva, då måste man minnas att hon städse betonar sitt obetingade rnod på tankens och meningarnas område. För ingens kärlek offrar hon någonsin sin »riktigare öfvertygelse», säger hon. Och, som F. Schegel sade om henne — i fråga om hennes afståndstagande från tidens många »Bruderschaften» — hon var »alltför eminent en personlighet» att kunna finna sig i något som helst tvång på sin andliga frihet.

När hon anklagar sig för feghet, är det således uteslutande i den meningen, att hon lämnat sina personliga lifskraf otillfredsställda i sådana fall, där deras tillfredsställande skulle inneburit en hänsynslöshet mot andra eller mot den vedertagna moralen.

I ett afseende sammanfalla Goethes, romantikens, Rahels och Nietzsches etiska ideal fullständigt: i känslan af at t den äkta sedligheten först inträder då man funnit sin egen väsentlighet och vunnit ett godtsamvete att lefva enligt denna sin väsentlighet. Men medan romantikerna medgåfvo ett »sich ausleben» af samma slag, som vissa Nietzschesj lärjungar i vår tid — d. v. s. ett där icke väsentligheten men tillfälligheten är drifkraften — var Rahel som Goethe, som Nietzsche öfvertygad om vikten att göra sitt val mellan väsentligheten och det, som inom våra böjelser endast är råhet eller nyck, tillfällighet eller tidsriktning. Så t. ex. ogillade Rahel som Goethe den romantiska leken med äktenskapet, hvars upplösning Goethe fann berättigad, då äkta känsla kräfde det, men icke på grund af moderiktningar inom känslolifvet, riktningar, i hvilka allvar saknades till och med för en lidelse.1

Men mycket bestämdare än Goethe häfdar Rahel under alla åldrar af sitt lif kärlekens frihet, och att romantikerna — liksom senare ung-Tyskland — göra detsamma, har intet med hennes meningar i detta afseende att göra. Hon, som Rousseau, som Goethe, som romantikerna, som ung-Tyskland, hämtar sina erotiska åsikter ur sina egna iakttagelser, ur sin egen själ och dess makt att personligt och lidelsefullt älska: ingen är den andras

1 Sedlighetsfanatikerna begagna sig nu af några Goethes ord om äktenskapets helgd — ord föranledda just genom tidens lättsinniga skilsmässor — för att framställa honom som väktare af äktenskapets helgd. Att han ägnade en gift kvinna sitt lifs djupaste känsla och endast mycket sent kunde besluta sig att legalisera sin egen »fria kärlek^, äro dock fakta, som borde fritaga Goethe från misstanken, att han i äktenskapet såg den enda

erotiska sedlighetsnormen, såvida man ej vill påstå, att hans lif och hans läror stodo i skriande motsats till hvarandra! Men han, som ville att hvarje uppgift skulle fyllas med allvar, betraktade äfven äktenskapets uppgift som en allvarlig, en för hvilken han själf, enligt sina egna ord, icke passade och därför heller icke villigt påtog sig.lärare, om än tidsandan ger mod till bekännelsen af dessa åsikter eller till att handla efter dem.

Under alla åldrar i Rahels lif häfdar hon hvad jag ville kalla hjärtats vishet, under den förutsättningen att man verkligen följer sitt hjärta, icke ställer till någon af de »simulakrer», hvars ömklighet bringar kärlekens frihet i dåligt rykte.

»Hjärtat är helt och hållet i mörker, helt allena, skulle man kunna säga, och vet alldeles ensamt allting bäst. Blott när man skådar dit, får man verklig insikt, emedan alla världens förvirrade ljussken ej tränga dit och emedan hjärtat har liksom ett mått från en annan värld, ett ja eller ett nej: eljest intet.»

»Ju mera jag ser och begrundar denna världens äflan, dess galnare, dess mera vansinnigt förefaller det mig dag från dag, att man icke lefver efter sitt innersta hjärta. Att göra detta har ett så dåligt rykte, emedan simulakrer däraf äro i omlopp . .. Men ren som ett hjärtblad i en mandel är den innersta, sanna önskan: lika ömtålig, lika helig!» . . .

Hos Rahel som hos romantikerna — framför allt hos Schleiermacher — är krafvet på kärlekens frihet en nödvändig följd af krafvet på individualism, på egenart i alla lifsyttringar, framför allt då på det område, där personligheten når sina högsta uttryck: kärleken, tron, skapandet. Rahel betonar att endast när en människa följer sin naturs innersta fordringar är hon sig själf trogen och endast när hon är sig själf trogen är hon sedlig. Denna visshet tillämpar hon konsekvent i sina omdömen om människor, som på det erotiska området sålunda lefva enligt sitt hjärta. En af hennes väninnor yttrade att ingen människa i den grad förstod allt som Rahel. Men därvid gäller dock ett förbehåll: där hon mötte natur och sanning. Det gjorda och oäkta fann i henne en omutlig domare.

*De naturer, dem man snabbast betecknar genom att kalla dem hedniskt-helleniska, ägde Rahels obetingade kärlek. Pauline Wiesel, som hänryckte männen såsom den mest fullkomliga uppenbarelse af Afrodite, var och förblef Rahels käraste kvinnliga vän på grund af den fulla och naiva ärlighet, hvarmed hon lefde enligt sin egen hedniska natur. När Pauline lämnade sin man, krigsrådet Wiesel, gaf Rahel henne sitt fulla bifall: hennes »starka hjärta var icke gjordt för att lida», skref Rahel. Som prins Louis Ferdinands — och många andras — älskarinna visade Pauline i sin kärlek en sådan flyktighet, förenad med en sådan oskuld, en sådan samvetsro och en sådan godhet, att hon verkade såsom en lefvande vorden Philine. Kraften och äktheten i denna hennes natur inger Rahel ej allenast oföränderlig tillgivenhet, men beundran.

Paulines grekiska — eller barnalika eller gudalika — naivitet i fråga om kärlekens frihet, en rätt, som syntes henne lika obestridlig som den syntes de olympiska gudarna, var så olik Rahels egen lifsförelse som möjligt. Men Pauline hade sålunda, enligt Rahels mening, fört en mer fullmänsklig tillvaro än Rahel själf. Ja, hon sammanställer Pauline med sig själf: »Stort har naturen förfarit med oss båda ... Vi äro skapade för att lefva sanningen här i världen . . .» Och Rahel beklagar att hon själf endast lefvat sanningen på tankens område, medan Pauline ägt modet och lyckan att äfven handlande vara sann mot sin innersta natur. Själf då gift, gaf Rahlel åt sin sympati för Pauline Wiesel följande obetingade uttryck: »hon såg hvad jag såg, förstod hvad jag förstod ; vi skrattade, iakttogo, beundrade och föraktade samman... hon hade känsla för 'den bekräftande, för-stådda tillvaron hos en annan\» Och när hon syntes känslolös var det, säger Rahel, emedan hon som jag själf led af sin allt för djupa medkänsla. Hon och jag, fortsätter Rahel, kunde uppskakas som inga andra. Hon var en allt pröfvande, krigisk, »lättsinnig eller snarare lättlefvande natur»: »djupare, sannare, klarare fann jag ingen.» Rahel ej allenast kände att hon och Pauline båda i sällsynt grad tillhörde »den stora, mörka, ljusa, lif och åter lif frambringande naturen»: nej, hon menar att »ett väsen ville naturen göra af oss, men två måste den göra». Och därför, tillägger Rahel — med ett af dessa lätt hänkastade yttranden, 30m öppna oändliga psykologiska perspektiv — därför handlar hon för mig — d. v. s. i de afseenden där Rahel själf ej ägt modet och lyckan — medan Pauline kanske kände att Rahel förvaltade några andra egenskaper å Paulines vägnar!

Varnhagen, som, å Rahels vägnar sårades genom denna hennes sammanställning af sig själf och Pauline Wiesel,

betonar att denna senare var en dubbelnatur, medan Rahels utomordentliga makt och tjusning berodde af den fullkomliga enhetligheten i hennes natur. Och visserligen är Rahel Enhetlig i en grad, man sällan finner det: geni, gemyt, instinkter samverka och stärka hvarandra istället för att, som hos flertalet, stå i strid med hvarandra. Men Rahel själf har allt för ofta betonat sitt missnöje i fråga om disharmonien mellan sin vilja och sitt m o d till handling, för att man ej i detta afseende måste ta henne på allvar och; ej hos henne prisa hvad hon själf kallade sin svaghet: att hon ej vågade hvad hon enligt sin innersta — och af hennes samvete godkända — natur ville. Hon vet att detofta är »ens bättre vetande», som kräfver hvad samhället kallar »synd»; att det kan vara en större synd att låta lifvets lyckomöjligheter undgå sig eller att tåligt släpa sina lifsmisstag vidare.

Det är ingen asketisk eller kristlig öfvertygelse, som hämmar Rahel: det är den henne — i och med hennes ras — i blodet borna resignationen; det är faderstyranniet, det är den kroppsliga svagheten, det är vissheten om sin saknad af behag — Rahel trodde sitt yttre obetydligt utan något som helst intagande — som tillsammans bryta hennes lifsmod. Och1 är detta en gång knäckt, kan det lika litet bli flygdugligt som en bruten vinge. Rahel var, som alla stora naturer, född offervillig o c h fordrande. Att hon till fullo fick tillfredsställa det först-nämda grundkrafvet, tröstade henne aldrig öfver att lif-vet blef henne så mycket skyldigt. Ty hon var förvissad att hela hennes natur var »etvvas Gottgewolltes» och hennes kraf således lika heliga som hennes offerlust.

*

Pauline Wiesel är visserligen det mest afgörande vittnesbördet om Rahels ställning till kärlekens frihet, men många andra exempel finnas. Bland dessa den böhmiska grefvinnan Josephine Pachta, som genom sin blonda skönhet och sin friska älskvärdhet verkade som en god naturkraft, ett soligt skogsbarn. Denna väninna blef Rahel än kärare sedan hon kastat bort sin lysande yttre ställning för att följa Meinert, föremålet för den kärlek, som sålunda kom henne att offra ställning och anseende. När Rahel sammanfattar de betydligaste intryck, hon erhållit af kvinnor, kallar hon JosephinePachta den största kvinnliga karaktär hon känt, emedan intet kunde afhålla henne att handla efter sin innersta natur.

När Dorothea Mendelssohn skildes från sin man och

— innan de lagligt kunde förenas — under åratal lefde ined F. Schlegel i ett fritt förhållande, stod Rahel trofast vid deras sida. En fjärde af Rahels väninnor, skådespelerskan Augusta Brede, lefde i ett fritt förhållande till grefve Bentheim. Rahel ej endast godkände väninnan utan bodde hos henne under sin egen vistelse i Prag.

Alen däremot kunde Rahel ej förlika sig med Hen-riette Herz' erotiskt-estetiska flirt, som aldrig öfversteg »dygdens» gränser men just företedde en sådan slags kall »simulaker» som var Rahel antipatisk, medan hon försäkrar — och i sin vänskap bevisar — att »äkta frivolitet älskar jag obeskrifligt!».

Äfven hos männen beundrade Rahel samma slags naturer som Pauline Wiesels. Hennes gunstlingar voro t. ex. prins Louis Ferdinand1 och Gentz. Den förre kom till Rahels vindskammare för att finna en deltagande, tröstande väninna, hvars vänskap föreföll honom »mycket ljufvare än allt annat». Rahel insåg hans »V i e 1-verworrenheit» samtidigt som hon älskade hans sällsynta själ och höll sitt löfte att ge honom »vindskam-marsanningar» till lifs när han behöfde dem. Rahel

) När Fanny Lewald i sin roman Prins Louis Ferdinand ger Rahels förhållande till prinsen en erotisk färg, är detta en fullkomlig fantasi utan någon grund i verkligheten. Rahel själf kallar förhållandet »nästan alldeles opersonligt. Det var hos Rahel, han klagade öfver Pauline Wiesel, sin flyktiga älskarinna, och Rahel hade den otacksamma uppgiften att söka ställa förhållandet till rätta.beklagade att deras brefväxling gått förlorad, ty den hedrade båda: henne genom den fullkomliga ärlighet, hvarmed hon sade prinsen stränga sanningar, honom genom den ädelhet hvarmed han upptog dem, i känslan af att »den lilla», »som han kallade henne, ständigt vädjade till hans finaste själ mot hans lägre natur.

Samma klarsyn för hans många fel och samma förkärlek till hans innersta personlighet visar Rahel i fråga om Qentz.

Hos denne så olika bedömde — mest fördömde — världsman och statsman, hade Rahel upptäckt ett äkta

»barnasinne» med »den ogrumlade, blomrena sannfärdighet, som föder evig naivitet». Det var detta gemyt Rahel oföränderligt älskade hos denne man, hvilken blef karaktärslös just emedan han var som ett barn; en sorglös, ögonblickets människa, som med fullaste öppenhet visade alla sina svagheter. Kvinnorna ursäktade dem på grund af hans tjusande väsen, männen på grund af hans rika gåfvor, bland hvilka äfven den var att på ett försynt sätt göra alla de öfriga gällande. Det var t. ex. först efter en stunds tystnad och tvekan, efter blygsamma försök att få ett ord med i laget, som han i ett sällskap småningom grep samtalstråden för att — såsom en af sin tids mest lysande samtalare — spinna den vidare, silkesfin och färg-skiftande såsom ingen i lika grad förmådde. Rahel åter förlät honom på grund af d e n egenskap, som man efter behag kan kalla samvetslöshet, samvetsfrihet eller samvetsfrid !

Rahel var för Gentz, som för prins Louis, biktmoder, tröst, orakel. Han har samma djupa förståelse för hennes väsen som hon för hans. Intet är mera betecknande för

4, — Rahel-båda än deras bref, när Gentz på gamla dagar med en ynglings värme förälskade sig i danserskan Fanny Elsler. Rahel lyckönskade honom i de varmaste ord öfver att han vid sin ålder ännu var i stånd till så sköna känslor! Medan andra endast ägde frivola skämt för Gentz' passion, såg Rahel så djupt i hans natur, att hon jämför hans känsla med sin egen för ett barn, genom hvilket Rahel kände sig ännu äga »e i n L i e b h e r z», i stånd till alla kärlekens kval och fröjder! Det belyser båda när Gentz skref att Rahel var den enda, för hvilken han vågade bikta den känsla, hvilken från en åldring åter gjort honom till en yngling, ty hon ensam var djup nog at t däri se beviset på, »att han inom sig bevarat ien ren och äkta mänsklighet». Och i de »floder af välsignelser», som från Rahels hjärta strömmade till hans med anledning af hans »paradisiska bref», finnas äfven de orden: att i känslans eviga ungdom, framför allt i kärlekens, ej ens af åren besegrade styrka, finnes det starkaste bevis för odödligheten: »väl danade hjärtan kunna alltid vara förälskade och vilja det alltid». Detta är Rahels slutord med anledning af Gentz' ålderdomskärlek. Och när Fanny Elsler kom till Berlin behandlade Rahel den unga danserskan — som var mästarinna i den konst, Rahel så högt beundrade

— såsom en dotter.

Om en kärlek af världen kallas orimlig eller rimlig, osedlig eller sedlig, olycklig eller lycklig, detta betyder för Rahel intet mot den visshet, hon i ungefär dessa ord uttalar: att älskandet är det lifstillstånd, som gör våra dagar rika, ljusa, betydelsefulla, att endast genom kärleken erfar man sin egen tillvaro, ja, att kärlekeni den grad är lifvets innersta att t. o. m. ett sken af den kan väcka vårt deltagande!

Någon klandrade i Rahels närvaro en kvinna, som tiggt en man om kärlek, ja, kallade detta en skam. Rahel utbrast: »dumt var det, eftersom det inte hjälpte

— men hvarför skamligt?» Rahel fortsatte samtalet och svor vid Qud att hon aldrig i sitt lif behärskat en svaghet. Och huru skulle man, säger hon, kunna det? Sina handlingar kan man behärska, men sitt hjärta, »som är mjukt, som är af kött och blod, hur skall man kunna göra detta till mässing?» Huru djupt ämnet grep Rahel, visar sig af att hon strax efter samtalet sjuknade i ett feberanfall!

En annan af de hedniska naturer, för hvilka Rahel hyste stor ömhet, var Heine. Han ägde några af de fel, Rahel särskildt älskade; några af de egenskaper, hon högt skattade, men äfven den hänsynslösa »Ich-moral», som hon endast förlät då den — som hos Pauline Wiesel och Gentz — var förenad med äkta naivitet. Heine saknade denna, ty han led af den ärelystnad, i hvilken Rahel såg orsaken till hans hållningslöshet, bristande uppriktighet, fåfänga, oberäknelighet. Rahel sammanfattade ypperligt sitt eget högsta etiska bud — individualismens bud — med ett enda ord: »Heine måste blifva 'väsentlig'1.» Emedan han ej ägde djup och allvar, saknade han sammanhang i sin personlighet och en samverkande öfverblick af tillvaron, och detta gjorde Rahel bekymrad. Trots dessa brister, som — genom Rahels uppriktighet — föranledde tillfälliga kylighetsperioder i deras vänskap, förblef Heine hennes ömt omhuldade

1 Ordet »väsentlig» lånar Rahel ur Angelus Silesius' strof: >Mensch, werde wesentlich» etc.älskling, som hon trodde på, som hon tröstade och för hvars öde hon hyste en aningsfull oro.

Af allt detta torde framgå, att Rahel gjorde allvar af sitt första och största kraf på andra som på sig själf: »att vara sann, redbar», på samma gång hon betonade, att denna ärlighet icke utesluter utan just fordrar det självarbete, hvarförutan ingen når fram till sitt väsentliga väsen. Hon som Goethe vet at t »mänskan är ett konstverk . . . stoff, konstnär och verkstad äro inom oss själfva. Huru skön förefaller oss ej hvarje framgång, huru hård motsatsen!» Hon ansåg ungdomsåren som »de dygdigaste, skönaste och lättast hänförda», och därför förlät hon »ungdomen intet dåligt, men väl inånga dårskaper.» Hon finner de äldre djupt orättvisa mot ungdomen, när de fordra att denna skall vara vis utan att ännu ha haft tillfälle att »u r 1 i f v e t s träd destillera den essensen». Ty säger Rahel en annan gång: »upplefvelserna äro oförädlade: de bli värda det, vi lyckas förädla dem till.» Och dessutom : hvad är i regeln de äldres förnuftighet? Sällan vishet, menar Rahel med full rätt, utan »vanligen endast modstulenhet !»

För öfrigt var det hennes erfarenhet att, huru man än må bete sig, i alla lifvets åldrar handlar man dock slutligen efter sin karaktär; d. v. s., förklarar Rahel, efter summan och sammansättningen af sina egenskaper: människorna som luften röra sig efter eviga lagar. Och att »ha karaktär» betyder för henne endast att ha mod, ty detta sätter de öfriga förmögenheterna i rörelse mot deras mål. Medan sålunda alla andra kallade en Gentz, en Pauline Wiesel karaktärslösa, voro de för Rahel karaktärer: deras mod att handla efter summan och sam-mansättningen af deras egenskaper, gjorde dem, som andra kallade det, trolösa, opålitliga, svaga, men som Rahel kallade det, uppriktiga. Hos flertalet fann hon ej färre svagheter — men väl mindre ärlighet!

*

Det var ärlighet och naturlighet, Rahel saknade hos den europeiska könsmoralen; det var på grund af dessa brister, hon fordrade så djupgående omdaningar att man den dag i dag är kallar dem »samhällsomstör-tande».

Frihet för kärleken — som är sedligheten — men kamp mot otukten — som är könsförhållanden utan kärlek — detta är Rahels grundtanke, från och med hennes ensamma ungdomstid i hennes vindskammare till det sena skede i hennes lif, då George Sand redan står som en eldstrimma vid horisonten.

Rahels frihetssinne, sanningssinne, skönhetssinne uppröras i lika grad af den samhällshägnade könsmoralen. Äktenskapet är för Rahel ett förtryck, jämförligt med andligt tvång; ett förtryck, som å sin sida framkallat dien tudelning i manlig och kvinnlig könsmoral, den tvångstrohet, hvari samhällslögnen triumferar. Dels med allvar, dels med ironi berör Rahel detta ämne.

»Hårdt är att i Europa män och kvinnor utgöra två olika folkslag: det ena sedligt, det andra icke. Detta går aldrig — utan förställning, och en förställning var chevaleriet. Dessa få ord äro mycket sanna: de sammanfatta mycken olycka och mycken dålighet. Det kommer en gång att skrifvas en bok därom.»

»Jag inser nu också, att människorna äro så dåliga, att de måste göra sin déclaration d’amour inför en präst och kammarrätten. De känna hvarandra!»

»Är ej intimt samlif utan tjusning och hänryckning meraoanständigt än extas af hvad slag som helst? Är icke ett tillstånd, där sanning, behag och oskuld ej äro möjliga, redan därigenom förkastligt?»

En annan gång säger hon om äktenskapet: »Bort med murarna! Bort med spillrorna efter dem! Må denna osed jämnas med marken, så skall på denna uppblomstra allt, som lefva skall —* en hel vegetation!»

Hon sammanfattar Europas skamfläckar i följande ord: »Negerhandel, krig, äktenskap — och de förundra sig och lappa och laga!»

Emedan människans högsta sedlighet består däri att ~~ i hvarje minsta småsak och i hvarje ögonblick — vara sann, att »alltid utgå från verkligheten och icke från skenet», blir tvångsäktenskapet den stora samhällslögnen framför alla andra!

Raliel frågar: »huru kan en böjelse bestå utan tjusning?» Hon frågar hvarför man inte också skaffar sig en laglig yttre garanti för slutna och kända vänskapsförhållanden, utan där låter varaktigheten afgöras af Känslorna? Och på invändningen om barnen frågar hon om ett hemlif utan vidare blir heligt? Om barnen verkligen äro skyddade endast emedan de förbli i sin familj, när föräldrarna äga möjligheter at t inom denna fysiskt och moraliskt

martera dem till döds?

Hon påpekar att det är lika löjligt som omöjligt och obilligt att genom’ sin kärlek söka binda och hämma en mänsklig varelse i någon handling och på någon punkt af dess tillvaro. Endast de äktenskap, som ingås på grund af ömsesidig kärlek, endast de där bådas fria samtycke, icke någon-deras rätt afgör samlifvet, endast de, där fulla, klara sanningen råder, anser Rahel sedliga. Och framför allt, i detta »slutna tillstånd» är den fullaste frihet af nöden.Huru föga Rahel trodde på möjligheten af en sådan frihet och sanning inom det nuvarande äktenskapet, framgår af hennes utrop: at t de, som nu en gång äro gifta, må förbli det, men hon för sin del skulle aldrig vilja ge ett barn sin sanktion till ingående af ett äktenskap! Hon hånar »förutfattade lyxåsikter» i alla afseenden, särskildt dem, som skapat skillnaden mellan lagliga och olagliga barn och vill utplåna denna skillnad lika radikalt som de i nutiden för modersrätten stridande.

»Barn borde endast ha mödrar och bära deras namn, och mödrarna borde innehafva familjens förmögenhet och makt: så ställer naturen det. Man måste blott göra denna sedligare; att handla emot henne — äfven i fråga om lösningen af nämnda uppgift — lyckas ändå aldrig. Fruktansvärd är naturen i det af-seendet, att en kvinna kan missbrukas samt mot sin lust och vilja föda barn. Denna stora oförrätt måste godtgöras genom mänskliga åtgärder och anordningar men den visar, i huru hög grad barnet tillhör kvinnan. Jesus hade blott en moder. Åt alla barn borde förordnas en ideell fader, och alla mödrar borde anses lika oskyldiga och hållas lika högt i ära som Maria.»

*

Det är betecknande för Rahels ställning till sitt eget kön att det icke är bland de tadelfria hon — själf den fullkomligt tadelfria — fann sina närmaste vänner. Och det är icke från hennes eget kön utan från m ä n, som de finast förstående omdömena om Rahel härröra. Rahel själf har ingen anledning att beklaga sig öfver att en kvinna ej tillåtes tänka eller uttala sina tankar, ty hon ägde i tidens yppersta män lika ifriga som beundrande lyssnare. Det är ett dåligt skäl, hvarmed Rahel försvarar kvinnans rätt att bruka sina själskrafter, när hon frågar ifall Fichtes verk blifvit sämre, om fru Fichte skrifvit dem. Ty denna fråga äger vikt endast om det vorebevisadt att fru Fichte — eller någon annan fru — verkligen hade skrifvit Fichtes verk! Helt visst skulle mannen då lika villigt erkänt denna kvinnas tankekraft, som de nu erkände Rahels egen!

Lyckligtvis är det ej med så svaga skäl, Rahel annars försvarar kvinnans rätt att bruka sina själskrafter; att lagligt och samhälleligt erhålla »rum för sina egna fotter»; att räddas från att endast syssla ined »lappverk» och, i andlig mening, nödgas »tära af mannens eller sonens existens»; att, genom männens erotiska råhet, nödgas till osanning och koketteri; att genom sin uppfostran och sin tillvaro förbli mindervärda.

Rahel säger om kvinnorna: »De äro så förvånande matta, nästan okloka af sammanhangslöshet. Ljuga göra de äfven, emedan de ofta hafva det af nöden och emedan förstånd kräfves för sanningen. Och ljugandet tråkar mig till döds ...» En annan gång: »Jag<, känner kvinnorna: det ädla i blandningen sammanhåller dumheter eller vansinnigheter ...» En tredje gång talar hon om kvinnornas »plumpa, gräsliga dumhet i att ljuga.»

Att kvinnorna dock redan på d e n tiden kunde skaffa sig »rum för sina egna fötter», ifall de endast ville detta nog kraftigt, därpå är Rahel själf ett vittnesbörd. Utan ekonomiskt oberoende, drifver hon det dock därhän att hon redan i åldern mellan 20—30 läser, brefväxlar, reser, väljer sina vänner, bildar sin salong med samma frihet som en ekonomiskt självständig kvinna nu kan göra det! När Rahel — efter faderns död — ännu talar om tvång, då är detta endast i den meningen att en oförstående och ogrannlaga kritik, en anspråksfull och lätt-retlig familjekrets städse blir ett tvång. Den tiden utöfvades detta tvång endast af familjen: i vår tid utöfvas det alltjämt af familjen och dessutom äfven af föreningar och andra former för social samverkan!T

Ur hvarje genomtänkt individualism — och Rahels var lika genomtänkt som den var instinktiv .— följer med nödvändighet: att hvarje af samhället för någon enda af dess medlemmar uppställdt hinder att bruka sina krafter blir ett öfvergrepp ända intill den punkt, där kraftutvecklingen går andras rätt för nära. Och så mycket mera då när lagar och fördomar ställt sådana hinder i vägen för halfdelen af människosläktet! Såsom individualist är

Rahel därför af hela sitt hjärta »feminist», och hon riktar sin ironi mot dem, som på grund af förutfattade meningar om kvinnans väsen, vilja utestänga henne från de s. k. manliga arbets- och tankeområdena.

»Är det af hennes organisation bevisadt, att en kvinna ej kan tänka och uttrycka sina tankar? Om så förhölle sig, vore det dock en plikt att alltjämt göra om försöket på nytt.

Så många kvinnor förfela sin bestämmelse, att man väl också kunde taga med i räkningen, att några göra det genom att skrifva. >

Rahel förebrår kvinnorna — i hennes tid fanns anledning därtill — att de ödmjukt urskuldade sig, då de vågade skrifva en bok! Hvarför skulle en kvinna ej skrifva böcker, ej studera vid universiteten — ifall hon har »den ande och de gåfvor, genom hvilka studiet blir verkligt fruktbärande»? Hvarför ej arbeta inom vetenskapen, ifall hon duger till det? frågar Rahel med rätta. Men i våra dagar torde Rahel ha frågat: Hvarför skall en kvinna skrifva böcker, studera, idka vetenskap — äfven när hon ej har »ande och gåfvor»? Hur skulle ej Rahel, som manade en hvar att själf producera sin bildning, som menade at t naturen i och med hvarje människa vill frambringa ett original, intet »gjordt fabriks-stycke», hafva afskytt nutidens skol-examens- och uni-versitetsväsen, det fabriksarbete hvarigenom dussinmänniskor frambringas!

Hur skulle ej Rahel, som visste at t frigörelse af vår verkliga egenart »kostar ett helt lif, fullt af ansträngningar», ha afskytt nutidens parlamentarism och för-eningslif, styrelser och komittéer, där ansträngningen består i att hålla personligheten tillbaka för de s. k. resultatens skull! Hur skulle ej Rahel — som utropar: »I anstalter tillbringar man lifvet — man förslösar det!» — hafva afskytt det slöseri med lifvet, som nutidens alla dylika anstalter medföra! Huru skulle hon ej hafva afskytt att se de af brödnöden drifna kvinnorna samman med männen i den stora hjord, som endast är »begärlig efter och lugnas genom bete»! Huru skulle hon ej afskytt alla dessa »sakkvinnor», som i vår tid bekräfta Rahels iakttagelse: »att obetydliga människor med föga gemyt bli allt hårdare med åren medan en växande mildhet är den betydande människans och det rörliga gemytets kännetecken!» Huru skulle ej Rahel hafva afskytt det tyranni öfver hvarandras meningar, det per-sonlighetshämmande småsinne, det afundsamma undanknuffande, det viktighetsmakeri af obetydligheter, som kvinnosaken numera öfverallt företer sedan den — från att vara en frihetsrörelse inom stora kvinnosjälar, sådana som Rahels egen — blifvit en föreningsrörelse, där de små själarna taga ledningen! \

*

Det var under fyllande af samhällsmoderliga uppgifter — sjukvård och nödhjälp — som Rahel önskade sig »ett ordentligt göra». Men ingen skulle känt sigolyckligare än Rahel ifall detta »göra» — såsom fallet blir med organiseradt samarbete — hämmat friheten i hennes egna initiativ och handlingar. Och en Rahel vore nog den första att nu framhålla: att det finnes andra former af ofrihet och osjälfständighet än dem lag och sed skapa, nämligen de, som uppstå genom moderiktningar och tidsströmningar, af hvilka människan drifves bort från sitt djupaste väsen och förlorar förmågan af själfbegränsning inom sitt väsentliga område!

Huru skulle ej Rahel med sin tankeklarhet hafva blottat den nutida vidskepelsen: att det är inom utåtvända arbetsområden, som kvinnan uttrycker sin mänskliga »individualitet» medan en mor endast verkar som könsvarelse! Hur jämmerlig skulle Rahel ej funnit den moderna riktning, som vill göra hemmet till endast ett söndagsnöje, moderskapet till endast ett framfödande! Huru djupt ser ej Rahel, när hon pekar på den afgörande skillnaden mellan man- och kvinnoväsen; när hon säger att naturen — hon vet ej af hvilken ekonomi — »behåller kvinnan närmare plantan!»

Denna »ekonomi» är lätt begriplig: emedan det späda lifvet är kvinnans skapelse och emedan detta lif behöfver stillhet för att varda och växa; emedan den starka naturgrunden, de djupa känslorna, de inne r-liga förhållandena, endast uppstå där ro och värme, sammanslutenhet och enhet finnas; emedan en af det yttre lifvets uppgifter fylld, af offentliga arbetsplikter bunden, af täflan eller af kampen för tillvaron jäktad kvinna icke längre äger de psykologiska betingelser, hvilka äro oundgängliga för att en barnasjäl skall växa i frid och i glädje, under allvar och ömhet; eme-dan med andra ord barn behöfva mödrar, ej endast för att lekamligt födas, utan för att mänskligt

fostras!

Rahel träffar självfva hjärtpunkten af moderskapets andliga uppgift när hon säger att hon, pm hon ägde ett barn, skulle hjälpa detta att lära sig lyssna till sitt eget innersta jag; allt annat skulle hon offra därför. Att lyckas i detta är, säger Rahel, moderns högsta uppgift, hennes största talang, och de, som ej fylla den uppgiften, ej äga den talangen, äro ej värda att kallas mödrar utan endast barnaföderskor. Att en mängd mödrar endast äro sådana barnaföderskor; att en mängd barn — Rahel visste det allt för väl — misshandlas i familjens hägn; att tillsvidare få mödrar väl förestå sitt stora ämbete, allt detta betonar Rahel utan att det förleder henne till något af nutidens dåraktiga förslag att bota det onda!

Långt ifrån att tro mödrarna ohjälpliga vill Rahel fördubbla deras makt och därmed deras ansvar. Ty mänsklighetens framsteg eller undergång beror, enligt Rahels profetiska syn, på mödrarnas duglighet att fylla sitt ämbete!

Annorstädes har jag skildrat Rahels egen djupa moderlighetskänsla, den känsla, som gjorde det till en af hennes lifs sorger att själf aldrig hafva ägt ett barn och som kom henne att i sina anhörigas barn finna föremål, på hvilka hon kunde slösa sina obrukade känslor.1 Och hvarje kvinna, som har hvad Rahel kallar »ein Lieb-herz», vet att den allmänneliga kärleken icke är nog, att endast den enskilda, personliga, innerliga kärleken ger vår lycka. Eller, som den åldrade Rahel uttrycker det: »Vårt hjärtas lif är ensamt sannt och

1 Se afdelningen Kärleken.verkligt Detta visste jag, redan då jag var ett verkligt barn till åren; och triumf! jag vet det ännu.»

Men den natur, som är sålunda danad att den endast vill »erhålla och endast gifva ur hjärtat», blir i denna tillvaro — sådan den ännu är — en tragisk gestalt. Och som sådan skola vi i det följande finna Rahel, enligt hennes egen oöfverträffade beteckning af det tragiska.

»Tragiskt är det, som vi alls icke kunna förstå, som vi måste underkasta oss, som ingen klokhet, ingen vishet kan tillintetgöra eller undvika; dit vår innersta natur drifver, rycker, lockar och oemotståndligt leder oss, och där den kvarhåller oss: när detta ödelägger oss, och vi stå där med frågan: Hvarför? Hvarför gjordes mig detta, hvarför gjordes jag härtill? och allt lif och all kraft blott tjänar till att fatta, till att känna förödelsen eller till att förströ sig däröfver. >

*

Som sammanfattning skulle jag vilja påstå att Rahel likt Fichte såg »det radikala onda» i trögheten och fegheten, men lifvets väg i modet och viljan; modet att taga alla kraf och alla lifsafgörelser på fullt allvar, viljan att i alla lifslägen sätta in hela sin personlighet och till alla lifsfrågor medföra den fullaste ärlighet.

Men i och med detta blir Rahel i sin etik just hvad jag kallat henne: en prae-Nietzschian. Äfven för honom var mod, sannfärdighet, andlig redlighet grunden för all sedlighet. Och när Rahel talar om att hon känner sig »störd i sin adel» eller tackar Gud, att hon är »född adlig», då lägger hon i ordet samma betydelse som Nietz-sche, när han visade att ordet »ädel» på grekiska ursprungligen betydde den, som är något, som har en fast sammansluten verklighet, detta som den fega och osanna män-niskan icke har. Att Rahels tankegång var en liknande bevisas bland annat af at t hon ställde kvinnornas »sammanhangslöshet» i samband med deras osannhet!

Slutomdömet om Rahels individualitet blir således att hon var en född adelsmänniska, som dock genom sin börd och sitt öde kände sig hindrad att, så sorglöst och fritt som hon velat, visa världen hela sitt väsen, men at t hon det oaktadt — i hvarje tid af sitt lif och i hvarje lifsläge — förblef »Rahel och intet annat». Och den, som i sanning kan ge sig själf ett sådant vittnesbörd, har man rätt att beteckna med det stora, oändligt missbrukade ordet: en personlighet.Kärlefen.

1.

Till trots för Strindberg, Weininger och andra kvinno-föraktare, har vår tid bevittnat en snabb tillväxt i mannens uppskattning af kvinnans personlighet. Ett tecken bland många är att giftermål och kärleksförbindelser mellan

yngre män och kvinnor, som äro några eller flera år äldre än de själfva, i vår tid bli allt talrikare.

Visserligen ha sådana städse förekommit. Men då voro de i somliga fall framkallade af mannens tacksamhet för hjälp eller förståelse, i andra fall af beräkning, t. ex. den at t vinna ett rike, ett arf eller ett ämbete; någon gång, slutligen, ha de varit utslag af den tjusning, vissa kvinnor bevarat in i ålderdomen. Det för vår tid nya är att orsaken allt oftare är ömsesidig kärlek. Stendahl anför med rätta m:me Dudeffand såsom bevis för att »Pamour passion» — denna som Rahel kallar »den nya europeiska kärleken» — kan uppträda i en framskriden ålder. I vår tid kunde bevisen mångfaldigas. Kärleken liknar allt oftare den crocus, man kallat »tidlösa», emedan den blommar om hösten som om våren. Likheten kan fullständigas därmed att blomman, som om våren är giftfri, om hösten lär kunna bli farlig.

Numera kan man se mer än en man hvilken —likt den unge spanjoren Mora till M:lle Lespinasse — hyser en brinnande kärlek för en tio år äldre kvinna. Eller t. o. m., likt den unge italienaren Rocca, förälskar sig i en tjugu år äldre. Rocca greps af denna känsla i första ögonblicket, det då M :me Staël lutade sig öfver den bår, där den sårade ynglingen hvilade. När vänner sade honom att hon ju kunnat vara hans rnor, svarade han att detta var ett skäl mer att älska henne och att han skulle älska henne så hängifvet, att hon slutligen gifte sig med honom, hvilket ju äfven skedde. George Sand, underbarast af alla kvinnoväsen — eldig som vin, moderlig som mjölk, sund, gifvande och rik som den jord, hvilken burit henne, bedårande, oberäknelig och farlig som det haf, hvilket bevittnade några af hennes kärleksöden — George Sand var älskad af yngre lika väl som af jämnåriga och äldre män. E. B. Browning var några år äldre än Robert Browning, en åldersskillnad, som var utan betydelse för deras lycka. Andra ryktbara kvinnor kunde i detta sammanhang anföras; jag inskränker mig att erinra om George Eliot. Hennes giftermål med den 30 år yngre Mr. Cross var för mig som många en gåta, tills jag, af en i förhållandena invigd, fick en förklaring. Det »samvetsäktenskap», George Eliot ingick med H. Lewes — som ej lagligt kunde bli skild från den hustru, hvilken i åratal bedragit honom — lär, så sade min sagesman, å hans sida ej ha varit grundadt på verklig erotisk känsla, endast på andlig sympati och tillgifvenhet. George Eliot hade själf aldrig varit föremål för en stor känsla, en känsla i stånd till det orimliga — med andra ord den känsla, hvarje äkta kvinna önskar att ha mött innan hon dör — förr än hos den unge man, hon, vid 60 år, gifte sig med!Till dessa berömda kvinnor, hvilka slutligen hbs en yngre man funno den kärlek, de lifslångt drömt om, hör äfven Rahel.

Hennes giftermål med en 14 år yngre man är hennes enda djärfva 1 i f s f ö r s ö k, medan hennes åsikter på det erotiska området voro de mest fördomsfria. George Eliot åter förbrukade allt sitt mod på sitt samvetsäktenskap, och ej ens skuggan af en nydaningstanke på det erotiska området finnes i hennes böcker. Försakelse, underkastelse, medkänsla, trohet är hvad hon förkunnar. Hon fyllde den då utomordentligt betydelsefulla uppgiften att visa att den evolutionistiska lifsåskåd-ningen innebar tillräckligt starka motiv för att frambringa alla de gammalkristliga dygderna. Men hon pröfvar aldrig dessa dygders värde ur evolutionistisk synpunkt! Med en psykologisk intuition, jämförlig endast med Shakespeares, uppenbarade hon de dramer, som försiggå inom enkla lifsförhållanden och1 halfvakna själar: barnens och folkets. Men kärlekens och äktenskapets psykologi och etik har George Eliot — trots sina egna lef-nadsöden — lika litet fördjupat som vår än mer geniala Selma Lagerlöf gjort det. George Sand har i detta afseende ägt en ojämförligt större betydelse än George Eliot. M:me Staël och systrarna C. och E. Brontë ha i ett par böcker uppenbarat mer om det älskande kvinnohjärtat än George Eliot i hela sin diktning; en M:me Dudeffand, en M:lle de Lespinasse, en Syster Mariana, en Rahel hafva gjort detta genom några bref allena.

M:me Staël angrep i Delphine det oupplösliga äktenskapet ; i Corinne framställde hon den geniala kvinnliga personlighetens tragik: den att såra mannens

5. — Rahel.fördomar ifråga om »kvinnligheten» och att sålunda försvaga det erotiska tilldragande i sin egen personlighet. Rahel upplefde själf den senare erfarenheten med Fincken-stein och Urquijo, hon uttalade redan före Delphine och långt före George Sand lika upproriska tankar som de båda franska författarinnorna. Och medan döden snart löste det problematiska i M:me Staëls och George Eliots sista äktenskap, blef Rahels och Varnhagens förening ett lyckligt omen för de kärleksförbindelser genom hvilka mången nutidskvinna vid redan

framskriden ålder nått sitt väsens erotiska fullbordan.

*

Liksom M:me Staël och George Eliot hade Rahel redan gifvit sin största känsla åt en annan och ingendera upplefver således den lyckan att älska så som de bli älskade. Men de upplefva att deras kvinnliga personlighet, i dess fullt utvecklade geniala egenart, är mäktig att ingifva en stor kärlek. De äro således viktiga exempel på den evolution af den manliga kärleken, som M:me Staël i Corinne förtviflade om.

Rahels tre kärlekshistorier äro typiska för de tre grundformerna af den kvinnliga erotiken: kärlek till den egna kärleken, kärlek till mannen och kärlek till mannens kärlek. Med tusen fina skiftningar kunna de öfvergå i hvarandra, men i hvarje kvinnas kärlek är dock endera formen den öfvervägande.

Mannens kärlek har tillsvidare endast tvenne grundformer: flertalet män älskar i kärleken sig själf; endast fåtalet älskar kvinnans personlighet.

Och dock är det endast denna kärlek, nutidens kvinna vill.Den nya kvinnan, hvars segrande genombrott vår tid bevittnar, började redan framträda under det adertonde århundradet. En af hennes första uppenbarelser var vår, för sin diktning, sin kultur, sin andliga frigjordhet, sin kärlekskraft lika märkliga H. Ch. Nordenflycht. En annan var Mary Wolstonecraft-Godwin i England; i Frankrike kunna flera namn nämnas, bland hvilka det främsta är M:me Staël. Inom Tyskland motsvaras dessa kvinnor af Rahel och några andra betydande gestalter, särskildt bland den romantiska skolans kvinnor.

Det för alla dessa kvinnor gemensamma är att de ej se kärleken så, som ännu flertalet i deras tid såg den — såsom den lekande och endast lätt sårande Amor

— utan i den lifsfarlige Eros gestalt. Kärleken var ej för dem en snabb ungdomsepisod, på hvilken de — leende eller rörda — blickade tillbaka från lifvets allvar: den var själf lifvets, allvar. Dessa kvinnor äga sin tids högsta andliga kultur alldeles så som Heloïsa ägde sin tids. Men detta hindrar dem ej att, i likhet med henne, gå upp i en ursprunglig, naturstark, flammande och förtärande lidelse.

I hvilken tid, i hvilket land en kvinna älskat med denna hela och stora kärlek, där har den hos henne själf inneburit själens och sinnenas enhet och tillika krafvet

— eller åtminstone hoppet — att bli älskad så som hon själf älskat: med en kärlek, som omfattat mannens hela personlighet, hans mänskliga lika väl som hans manliga väsenart.1

Och Goethe s bref till fru v. Stein, Diderot’s till Sophie

1 Se t. ex. Soster Mariana, utgifven af Karl Larsen; de af d:r P. Moth — efter originalet — utgifna Heloïsas bref samt de af Comte de Guerin nu fullständigt utgifna M:lle de Lespinasse’sbref.Voland visa att redan på sjuttonhundratalet män fun-nos, hvilka kunde älska med den finaste uppskattning af den älskades personlighet; som njöto denna i alla dess skiftningar, som med den älskade ville dela allt, från tankens andaktsstunder till sommardagens frukter, och som endast så delande verkligen kände sig rika.

Men i det stora hela stodo såväl dessa kvinnor som dessa män långt framom sin samtid i fråga om de*n känsla, Rahel kallar »den nya europeiska kärleken».

Den kärlekens första martyr var Heloisa, hon som med sin medvetna vilja gaf hela sin själ och alla sina sinnen åt kärleken; hon som hellre ville kallas Abailards glädjeflicka än en kejsares maka; hon som med hänsynslös ärlighet biktar sin hvitglödande lidelse, sin längtan, sitt lidande, hon som med stolthet känner att hennes själ blef stor af denna eld, att hennes trohet mot sig själf var hennes adel. Hon ägde redan den nya kvinnans klarsyn på sig själf och på sin kärlek och hon lider redan de kval, dem otaliga kvinnor i vår tid lidit, då de funnit att mannens kärlek aldrig omfattat deras själ. Hos Heloisa finner man redan den enhetliga kärleken, den flammande lidelsen och den innerliga ömheten; finner trotset mot det öde, som nekar kärleksbehofvet — det högsta och renaste i hennes väsen — dess tillfredsställelse ; finner modet att lida, ja krossas hellre än att icke hafva älskat, det vill

säga lefvat.

Heloisa har helt visst haft en och annan själssyster under tidernas lopp ehuru de ej ägt hennes makt att uttrycka denna sin själ1.

Men först med W e r t h e r framträdde den manliga typ, som dessa kvinnor väntat på, en man med en sådan

1 Se bland annat Kurt Breyssig's Die Entstehung der Liebe.själsfrihet, en så snabbt vibrerande känslighet, ett gå djupt kärleksbehof att äfven för honom kärleken blef lifsfrågan, en man, som kunde älska en Heloisa-natur så som en dylik »grande amoureuse» vill bli älskad: med alla sinnen såsom kvinna, med hela själen såsom personlighet1.

*

Rahel delade till en början de för tidigt komna kvinnornas öde att ej möta den man, som var hennes kärlek värdig.

Att den unge grefve Karl von Finckenstein ej endast förälskade sig i men äfven förlofvade sig med den hvarken genom skönhet, samhällsställning eller rikedom lysande Rahel, visar att han var en man, som redan

1 Dr. W. Nowach har i sin intressanta studie: Liebe und Ehe in deutsclieni Roman zu Rousseau's Zeiten påmint om huru under renässansen kvinnan som mannen sträfvade efter fulländad personlighet utan någon slags »emancipationsrörelse», ty hennes rätt i detta afseende var obestridd; att redan då förandligad kärlek framträdde mellan undantagsnaturer och städse utom äktenskapet, medan Rousseau däremot saknade förståelse förden kvinnliga personlighetens utveckling. Först Goethe — som med hvarje hjärte-fiber insugit det nya evangeliet om lidelsens seger öfver förnuftet — fördjupade Rousseau's lära och blef upptäckare af den moderna kärleken. Werther förandligar sin kärlek tillsjälsfrändskap, han hänryckes af det individuella i den älskades väsen, af poesin i hennes natur. I Stella ville redan Goethe i vår tids anda lösa en äktenskapskonfikt och han vet att seden måste omvandlas, ifall den ej skall bli osedlighet. I alla sina verk visar Goethe den vördnad för kvinnosjälens harmoni och skönhet, livarförutan intet förfinadt själslif mellan man och kvinna är möjligt, hvarförutan lidelsen hvarken äger höghet eller varaktighet.. .

Och hvad Goethe börjat fortsatte i Tyskland den romantiska skolan och Jungdeutschland, liksom i Frankrike St. Simon, Michelet, Stendahl o. a.tillhörde den nya tiden genom sitt gemyt, ehuru han ej ägde det skaplynne i öfrigt, som kunde bära upp detta gemyt.

Han och Rahel sågo hvarandra första gången på operan och bådas djupa musikkärlek — som hos honom var förenad med en utmärkt sångkonst — var den äkta själsgemenskap, som närmade dem till hvarandra. De råkades ute i sällskapslifvet, ty Rahel befann sig just då i det skede, under hvilket hon återhämtade något af den glädje, som sjuklighet och själskval under den första ungdomen beröfvat henne. Hon föreföll under dessa år yngre än sin ålder, med uppsparad lust för sällskapliga nöjen. Sålunda verkade Rahel, som nu redan var tjugofem år, mera lik andra unga kvinnor, och det var först senare som den ett och ett halft år yngre Fincken-stein kände det tryckande i Rahels öfverlägsna personlighet, medan han i början var själfull nog att endast erfara dess tjusning.

Han var en man liksom enkom danad att af Rahel idealiseras. Först och främst ägde hans väsen aristokratens förfining, den lätthet och det behag, hvilka lifvet igenom på Rahel utöfvade den starkaste tilldragning. Därtill ägde han en ovanlig skönhet. Den vackra gestalten, anletets ädla drag, de milda blå ögonen, det guldblonda, silkesfina håret, som i naturliga lockar omgaf hans hufvud, allt kom honom att verka som den verkligvordne sagoprinsen. Hans sång, hans mångsidiga bildning, hans natursinne och hans Goethebeundran, hans lättrörda känslighet, allt kom Rahel att tro på en djupgående själsfrändskap dem emellan. Och lians bref — som jämte en lock af hans underbara hår — lågo i Rahels gömmor efter hennes död,äro innehållsrika nog, varma nog för at t Rahel måste tro, hvad han ständigt försäkrade henne: att han »för evigt» tillhörde henne; att hon satte allt godt inom honom i rörelse, att hon bildade hans personlighet, att han hos henne fann en klarhet och sanning, en mångfald och en känslostyrka som hos ingen annan. Vissheten om hennes kärlek kommer honom att gråta af lycka, när han under de blommande akasiorna läser hennes härliga bref, och när de i hennes lilla vindsrum tillsammans blicka upp mot stjärnorna känner han en fullkomlig sällhet.

Icke kunde Rahel — efter som hon själf älskade honom — tvifla på att hans vilja ägde styrka nog för att åt deras kärlek dana en framtid.

Men hur ofta är den unga kärleken stark?! Lika sällan som den är klarseende. Den är i de flesta fall, denna unga kärlek, en betagande och berusande känsla af att nu ändtligen själf erfara detta underbara, hvarom skalderna diktat och de egna drömmarna kretsat; att själf känna dess »Hangen und Bangen»; att utbyta kärlekens ömhetsuttryck, att lyssna till och uttala dess stora, sköna ord! Rahel — som otaliga högt utvecklade unga kvinnor före och efter henne — omdanade under allt detta Finckenstein till en annan än han var. Hon upptäckte först småningom att hon ej känt hans verkliga väsen, detta, som endast handlingar kunna uppenbara. De ord åter, som älskande säga eller skrifva till hvarandra, bevisa endast hvad de önska vara eller hvad de tilltro sig själfva att mäkta, ej hvad de äro. När profvet kom, visade det sig att Finckenstein var ett svagt barn, ur stånd att ens hysa en stor känsla, än mindre att strida för den svaga, han hyste.

Hans far var död och han lefde på familjegodset till-sammans med sin mor och sina många systrar. Dessa kvinnliga anhöriga dyrkade honom med den svartsjuka ömhet, som ej unnade honom åt någon kvinna. Och därtill kommo nu de adelsfördomar, som djupt sårades af tanken på att han skulle införa en hustru af borgerlig — och än mera en af judisk — börd i deras krets. Visserligen hade några af Berlins vackra och rika judinnor ingått förnäma giftermål, men detta hade ej varit någon glädje för deras nya släkt. Således funnos många skäl för Finckensteins mor och systrar att bevisa honom att giftermålet med Rahel skulle bli — olyckligt för honom själf! Och så börjar han i brefven till Rahel att — som alla svaga själar — jämra sig öfver ödet. Ömsom bedyrar han sin kärlek till Rahel, ömsom att han ej kan uthärda att se de sina lida. Rahel, som älskar honom, hoppas allt jämt »älska honom till kärlek». Hon tror hans försäkringar, lider af hans lidande och handlar »dåraktigt och gagnlöst», som hon själf senare kallar det, genom att hålla fast vid honom så länge hon trodde på hans bedyranden. »Hjältar voro vi ingendera», säger hon, »han ej på sitt sätt, jag ej på mitt.» Men småningom inser hon och slutligen utsäger hon: att han ej känner sig lycklig hos henne — liksom således ej heller hon hos honom — emedan hon imponerar på honom. Fion förstår att hans anhöriga vinna makt, medan hon själf förlorar den, ty han känner sig illa till mods under inflytandet af hennes starka personlighet. Gång på gång ställde hon honom inför valet mellan henne och de sina: han återkom till henne, men för att strax åter börja sin jämmer. Rahel förhastade icke afgörandet, hon drefs icke heller till detta af sårad stolthet utan af den vissheten att endast en lycka, som för båda var nödvän-dig, kunde bli verklig. Deras förlofning varade från 1796 till 1800 under oaflåtliga kärleksbedyranden och tårar från hans sida, blandade med de från en natur som hans oundvikliga försäkringarna: att han ej saknade energi men — att hans hjärta led af att orsaka de sina lidande!

Och så blef afgörelsen den i sådana fall vanliga. Rahel — som led mest berättigadt men som klagade minst

— blef den offrade och de svartsjuka, själfviska, småsin-nade systrarna afgingo med segern.

Så blind var den man, som vunnit en Rahels första kärlek. Men det är otvifvelaktigt, att Finckensteins känsla för Rahel var så pass äkta, att hon kunnat gifva honom styrka till ett annat val. De flesta kvinnor skulle i Rahels läge ha brukat alla maktmedel, de ägt i sin kärlek, sitt lidande, sin personlighet.

Rahel gjorde icke detta. Hon hoppades i det längsta att hans känsla var lika stark som hans ord. När hon insåg att den var blek och vek som hans skönhet, uppgaf hon striden.

Men hon gjorde det först efter lidanden, i hvilka allt det förflutnas bitterhet blandades. Det hade redan varit svårt för henne att börja hoppas, hon som genom sin börd och sina tidiga sorger blifvit så viss om att vara bestämd för lidandet; hon som stått i skuggan vid den väg, där de lyckliga vandrade, stått med slutna händer, viss att i hennes hand intet guldäpple skulle falla. Och sedan hon uppleft det underbara att lifvet mildt öppnat de slutna händerna och i dem lagt sin skönaste gåfva, kunde hon icke betrakta kärleken som något att kämpa om. Skulle hon än ånyo bli ensam efter att ha smakat gemensamheten, förödmjukad efter att ha erfarit upp-rättelsen, fattig efter att ha ägt rikedomen — detta måste hon bära hellre än at t kränka sitt innersta medvetande, den nya kvinnans medvetande: att ingen människa har rätt att hos sig behålla en annan genom någon annan 111 a k t än denna andras innersta

nödvändig-h e t. Fanns ej hos den älskade själf, i hans känsla, den styrka som behöfdes för att åt dem båda trygga lyckan, då fanns ju ej heller det innehåll, som kunde ge berättigande åt deras förening, verklighet åt deras sam-lif. Det var ingen falsk stolthet, inga illa anbragta hänsyn, som bestämde Rahel. Ty hon ägde i hög grad den nya kärlekens visshet: att man först ocli främst har plikter mot sin kärlek, framför allt den att offra det oväsentliga för det väsentliga.

Och när Rahel gaf Finckenstein full frihet at t välja, hyste hon ännu innerst den älskandes hopp — detta hopp, som kan lefva äfven af orimligheter — att han skulle välja henne. Han visade tvärtom hur rätt den af Rahels väninnor haft, som liknat hans hjärta vid ett leksaksur, med siffror och visare men utan urverk!

Rahel stod där sviken, ej endast af lyckan, men sviken i fråga om den älskades väsen. Hon anklagde honom icke: han hade, sade hon, handlat enligt sin natur, felet var hennes, som ej insett huru hans natur var! Men en sådan insikt är aldrig någon tröst, eller åtminstone är vägen till denna tröstekälla mycket lång. Nu kände Rahel, som andra hvilka upplefvat liknande ting, att alla slag äro lätta i jämförelse med det att se sig djupt besviken på en människa. Det är det kval, som kan komma själfva personlighetens fogar att gå i sär, som bringar ett upplösande gift in i den andliga organismen. Och framför allt äro naturer som Rahels utsatta för detta kval. Tydessa äga ett gränslöst förtroende till andras adel och hela lifvet blir med ens förvirradt, när detta förtroende rubbas just genom den människa, som obegränsadt in-gifvit det. Spåren efter ett sådant lidande utplånas aidrig.

Ja, det ligger städse ett draget svärd mellan oss och lifvet, sedan detta — just då det log som ljusast emot oss — plötsligt grep oss om strupen som en mördare. Det barnalika förtroendet till lifvet är omöjligt, sedan vi upptäckt att med oss menar det icke väl. Och Rahel, som redan lidit så mycket, trodde sig vara en till olycka utvald. Hon uttrycker med ett djupt ord sin och mångas erfarenhet när hon talar om den skuld-k ä n s 1 a, man erfar genom sorgen. Den känslan är icke grubblet öfver de fel och misstag, hvarigenom man själf kanske varit en af orsakerna till sin sorg. Nej, den är, som Rahel säger, känslan af att ej längre vara ett af naturens rena väsen, en värdig syster till alla dess stilla, sunda, sköna varelser, emedan man undergått den misshandling, försjunkit i den förtviflan, hvarunder man ville kasta bort tillvaron endast för att slippa lida.

>0, tro ej, att livad jag säger eder är öfverdrifvet. Blott därför rädes jag, när något vederfares mig, att det är för evigt. Att såra ett finkänsligt sinne är att fördärfva det. Om jag förevisade mina sår, skulle de minna om slaktbänken.

Bekantskapen med olyckan förnedrar, den åsikten frångår jag aldrig. Man är icke längre en ren naturskapelse, står ej i syskonförhållande till de stilla föremålen, när man en gång, skräckslagen af smärta och förnedring, i sin förtviflan gärna skulle gif-vit sitt lif för att ej vara i stånd att känna smärta; när man sett allting — hela naturen — såsom grymt.. .

Man har att emotse antingen vansinne eller död eller tillfrisknade. De båda förra ha ej vederfarits mig. Men ändå kanjag icke säga, att jag har det bättre; jag har kommit öfver det, skulle jag vilja säga.

Hvad jag ej fått kan jag glömma; men hvad som händt mig kan jag icke glömma. Gud skydde enhvar från att förstå detta.»

Från denna stund kände Rahel sig ej längre enhetlig, d. v. s. hon lefde med tvenne världsåskådningar: den innerst förtviflande, som blifvit hennes omedelbara, och den lifsälskande, som ej längre var den omedelbara utan den genom dagliga segrar tillkämpade förmågan att alltjämt »renare, villigare och mångfald i g a r e än någon annan» återgifva tillvarons rikedom.

Rahel återsåg Finckenstein elfva år senare, samma år som han dog. Och huru djupt hon lidit visa hennes ord såväl efter deras återseende som efter hans död. Han hade kommit »kall som en groda, skamsen som en ertappad skälm»; han hade talat om sin vackra hustru, och Rahel skref sedan i sin dagbok några sidor som visa, att hon fann sig själf så utan skönhet, behag, tjusningsmakt, att denna hennes egen brist blef henne förklaringen på hennes oförmåga att inge Finckenstein •en verklig kärlek. Men efter hans död känner hon ånyo att det förakt, han i lifvet ingaf henne, ej upphört. Ty döden kunde ej förändra hennes dom öfver hans ömklighet.

Det kan diskuteras om Weininger har rätt i sin mening att geniets hufvudbeståndsdel är minnet. Visst är, att detta är ett grundvillkor för känslodjup. Rahel hörde till dem, som aldrig af döden eller tiden förleddes at t göra om sina känslor. Hennes hjärta hade högt ropat »din mördare», då Finckenstein satt lugnframför henne. Och hon ville ej ändra detta sitt hjärta, som naturen själf danat »rebelle et douce». Ett haf af bitterhet steg inom henne vid tanken på att denne man haft denna makt öfver henne, ja, ännu hade den.

>Jag kände mig som ett honom tillerkändt kreatur. Han hade haft lof att förtära mig.

Men ur hvarje låga har jag hittills fört mitt oskadda och, äfven när det är upprördt, helt och hållet för sig lefvande hjärta . . . Om han i går medelst en trollring hade kunnat göra allt som förefallit under de 12 åren ogjordt, så hade han, om han velat, åter kunnat tillocka sig hela mitt lif. Men denna last hos mig — (hur skall jag eljest kalla och betrakta den? Jag klandrar mig icke; jag känner fullständigt mitt hjärta: det måste älska; det är troget, ty det är starkt och helt) — denna last kallas dygd hos sådana kvinnor, som det går väl!»

För att rätt förstå styrkan i dessa ord måste man minnas att Rahel skref detta, när hon var Varnhagens trolofvade.

Den mildaste dom, hon fällde öfver honom, var sträng nog: att han var ett barn, som förstör värden, om hvilkas storlek det är omedvetet.

*

Under den första tiden efter brytningen erhöll Rahel den bästa möjliga hjälp genom en sjukdom, som gaf henne ro och rätt att i ensamheten kämpa sig till resignation. När hon sedan, med den tillfrisknandes mottaglighet, åter började öppna sitt sinne för nya intryck, tog en väninna — grefvinnan v. Schlabrendorf — henne med sig till Paris. De rika upplefvelser detta föranledde, kommo i rätta stunden. Rahels fulla mottaglighet liksom hennes fina uppfattning visa sig i brefven till de hemmavarande, bland hvilka såväl Jean Paul som F. Schlegel mena at t en sannare bild af Pariserlifvet ochfransmännen, än den Rahel gaf i sina bref, icke kunde tänkas.

Den bästa hjälp, Rahel ägde i sina bemödanden att återvinna lifskärleken, erhöll hon dock af en ung landsman.

Det var en tjugoårig yngling, Bokelman, som en gemensam vän sände till henne. Med en ovanlig yttre skönhet förenade han en själ, öppen som en blomma. Med värme slöt han sig till Rahel just i det ögonblick, då hvarje hjärta är känsligast för ömhet: det då dess sår börja sluta sig.

Ynglingens förståelsefulla sympati verkade som milda vindar på nedtrampadt gräs. Strå efter strå reste sig ånyo och fångade daggen och solen.

Men ännu var Rahel icke färdig för en ny kärlek och hennes egen glädje öfver den rika, rena, unga känsla, som mötte henne, utvecklades ej till någon annan slags kärlek än den i hvilken man intet begär, i hvilken man »icke vill besitta det älskliga, blott se det blomma». Och då de efter ett par månaders samvaro i Paris skiljas, ser man af Rahels bref att hon också söker omvandla hans böjelse till den vackra känsla utan namn, som Rahel så väl kännetecknar, när hon säger, att man ju kan glädja sig åt hvarandra, som man glädes at och älskar ett älskligt barn, man händelsevis möter, en lycka, som kan tillhöra en hvar och som ej innebär någon vilja att besitta kärlekens föremål. Och å båda sidor blef äfven förhållandet efter några års brefväxling endast ett vackert minne.

På hemvägen från Paris besökte Rahel sin i Amsterdam gifta syster. Hon upptog Hollands och Belgiens natur och konst med fin förståelse.Och alla de konstens härligheter, som hon under denna resa tillägnat sig, väckte hennes längtan till Italien. Men, som hon senare säger, lyckan att »med mina sinnen och ett gladt, starkt hjärta se Italien», den kom henne aldrig till del.

Att hon åter kunde längta och att denna längtan just vände sig till södern, visar att hon ånyo förnam den lifskärlek, som hon trott slocknad.

Hon uttrycker sitt medvetande oin förändringen med de orden att »vi, utan att vilja det, evigt spela rouge et noir med oss själfva: vare sig man vinner eller förlorar känner man sig sålunda 1 e f v a.»

Redan under sitt djupaste lidande hade Rahel sagt sig att lifvet ännu hade glädjeämnen kvar, ehuru sorgen nu

skymde dem för henne.

Hon hade genom Bokelman upplefvat »det nödvändigaste af kärleken».

»Någon måste glädjas öfver det, som var nödvändigt för oss och som vårt aldrig hvilande samvete bjöd oss att skapa; och så börja vi åter fröjda oss öfver vårt verk.»

Hon kunde nu återvända till sin vindskammare såsom en tröstad, ehuru fylld af den resignation, som kommer den ännu unga människan att känna sig gammal.

»Min själ har återfått ro, mitt sinne jämvikt, min ande den tillbörliga spänstigheten.

När allt kommer omkring, gälla alla våra tårar och bittraste lidanden dock blott ägandet; men man kan aldrig äga något an* nat än förmågan att njuta.

Hvad som egentligen gör människorna riktigt olyckliga är, att de ej kunna besluta sig för att icke vara lyckliga. Men när man en gång hetsats därhän, inbryter plötsligt ålderdomen. Vår sträfvan afser ej mer det oändliga; vi utstycka lifvet och lefvasom man säger, för stunden. »Thränen, Glanz und Wuth ha-ben ein Ende». Vi stelna, bli vänliga och få rynkor. Ålderdomen kommer plötsligt — likt hvarje insikt — och icke småningom^ som man tror.»

I den verkliga ålderdomen är emellertid just resignationen vårt enda medel att alltjämt känna oss unga. Och till den åldern hade Rahel ännu långt.

*

Intet drag betecknar bättre Rahels natur — och intet gör henne i högre grad till vår samtida — än att hon aldrig ångrar den kärlek, af hvilken hon haft så stora lidanden, ej heller intalar sig att hon aldrig mer skall kunna älska. Hon vet att »de, som hafva smärtan, hafva dock det mesta».

»Jag har liksom Posa förlorat. Men skulle dock ej vilja höra till de människor, som icke sätta sig på spel.

Den, som går omkring i denna hårda värld med sitt bröst utan pansar, måste bli sårad. Detta visste jag icke. Skräcken är det värsta, och när man ännu anser blödandet för döden. Sår skola alltjämt komma, men icke längre oväntade.»

Och i detta drag uppenbarar sig den stora naturen. Endast de lefva, som slösa med sig självfva.

2.

Rahel uttalade en stor sanning, när hon sade att privilegierade själar, konungsliga naturer länge förbli oskuldsfulla; att de endast med möda lära sig inse att låghet finnes och ständigt på nytt förbise denna erfarenhet i den meningen, att de ständigt ånyo vändasig med fortroende till människorna och lifvet, i trots af att de lika litet glömt som hämnats de oförrätter de lidit.

Rahel var själf en af dessa naturer, som nog minnas det onda utan att dock minnet verkar varnande, som lära af alla erfarenheter utom af den, att naturer finnas, ej så adliga som deras egen!

Och sålunda kunde sorgens erfarenhet icke hindra Rahel att ännu en gång älska och1 äfven denna gång en man, som skulle låta henne lida ännu mycket djupare.

Rahel hade nu nått den farliga åldern i en kvinnas lif, trettioårsåldern, den då kvinnan som aldrig förr och aldrig senare är beredd för erotiken i ordets fulla mening. Åtminstone för den nordiska kvinnan — och som en sådan kan Rahel betraktas — gäller det att hon i första ungdomen endast älskar med själen. Alen vid nämda ålder äro såväl sinnena som själen vakna; med hela sin varelse vill kvinnan då sitt väsens fullbordan genom kärleken och moderskapet. Hon vill det ännu med ungdomens hela friskhet, men med en ny styrka. Den helt unga kvinnans kärlekslängtan har lifvet för sig; den fullt mogna kvinnan vet att hon från den lifvets höjdpunkt, där hon står, snart måste börja nedstigandet och att med hvarje år möjligheten blir större att hon skall nödgas dö utan att — i lifvets egen heliga och fulla mening — ha lefvat.

Få äro de naturer, som på en första kärlek förbruka sin hela makt att älska. Och allraminst var Rahel en sådan. Vårstormen hade bräckt en gren strax före blomningstiden, men det behöfdes endast ny värme i luften för att alla knoppar skulle springa ut.

Detta skedde när Rahel år 1802 lärde känna den

6, — Rahel.man, som blef föremålet för hennes lifs stora kärlek, den, som aldrig kommer tvenne gånger i ett människo-lif, den, för hvilken hvarje tidigare kärlek endast är förberedelse och af hvilken hvarje senare endast är minne. Det är denna kärlek som kommer alla väsendets krafter at t stiga såsom vårfloden stiger i alla källor och strömmar; som fyller hela varelsen såsom vinpressen fylles af vingårdens mognade drufvor; som samlar alla förut i sorg eller glädje gjutna tårar i en offerbägare. Obesvarad är denna kärlek aldrig: den är städse tvenne väsens demoniska tilldragning. Denna oemotståndliga och ödesdigra lidelse kan förena tvenne hvarandra fullt värda väsen till lycka eller undergång. Men den kan också sammantvinga tvenne väsen af mycket olika värde till enderas eller bådas olycksöde. Och ett sådant öde blef Rahels genom den kärlek, som gjorde hela hennes väsen till flamma och förbrände hennes ungdom till aska.

Det var psykologiskt nödvändigt att detta öde skulle komma Rahel till del genom en man, i alla afseenden olik Finckenstein, olik honom som södern är olik norden och det röda blodet det blåa.

*

Oenorn sin minister infördes den spanske legationssekreteraren i Berlin, Don Raphaël d'Urquijo, hos Rahel. Allt hvad hans folk äger af utsökt skönhet och ridderlig tjusning fanns hos honom och tillika den naturbarnets omedelbarhet och liffullhet, som städse utöfvade den starkaste tilldragning på Rahel. Urquijo kom från sitt landtliga hem i norra Spanien och hans yttre var typiskt för det baskiska folkslaget. Hans fina drag ägde isamma grad adel och kraft, hans ögon voro sådana som dem Velasquez målat, ömsom flammande och strålande eldar, ömsom svarta och djupa brunnar. Hans spanska värdighet och sydländska behag förenade sig med en naturlig otvungenhet, som gjorde hvarje hans rörelse intagande. Stämman ägde det välljud, som adlar äfven det hvardagliga ordet och gör det ömhets-fvllda oemotståndligt.

Till allt detta betagande kom äfven det nya, egenartade i hans främmande nationalitet. En sådan verkar till en början såsom hemlighetsfull och personlig egenart, Det behöfves tid innan man upptäcker att detta intressanta, som lockar med okända rikedomar och en sällsam tjusning, endast hör till rasens eller folkets, icke till personens eget väsen.

Hos Urquijo som hos Rahel uppstod kärleken redan vid första mötet och den närmast följande tiden var mycket lycklig. Sympatiskt själsutbyte, innerlig ömhet, erotisk tjusning förenade dem. Den enda oron i deras samlif kom från de betänkligheter, hans hederskänsla ålade honom i fråga om en ungdomsförbindelse hemma i Spanien, betänkligheter, som dock snart försvunno, då Urquijo fick veta att denna ungdomskäresta långt tidigare svikit honom, än han upphört att älska henne. Men nu började en svårare konflikt, den mellan Rahels åt alla håll öppna och gifvande natur, hennes förtroendefulla, från all svartsjuka fria kärlek, och spanjorens ömtåliga och svartsjuka äganderättskänsla. Utom de oundvikliga missförstånd, som obekantskapen med hvarandras nationalseder medförde, uppstodo — genom nyss-nämda olikhet i sättet att älska — ständigt andra. Rahel, som tilltrodde Urquijo idel stora, rena och goda känslor,hoppades att lians svartsjuka, hur orimlig, ja vansinnig den för henne tedde sig, dock bevisade styrkan i hans kärlek. Hon gjorde allt för att visa honom huru djupt hon älskade honom. Men hon kunde icke älska vildt och svartsjukt som en spanjorska, hon måste älska med sin egen naturs höghet och helhet. Och det hjälpte icke att hon var fullkomlig i sin storsinnade själsrenhet, i sin barnalika godtrogenhet. Ty just de drag, som bevisade hennes hängifvenhet, syntes honom bevisa hennes kyla1. Att Urquijo själf tog ett erotiskt förhållande på allvar, detta visar dels hans ofvannämda betänkligheter, dels att han senare gifte sig med en ur alla synpunkter obetydlig Berlinerflicka, som blifvit hans älskarinna. Men han kunde ej inse allvaret i Rahels känsla, emedan detta var olikt hans eget. En yttre svårighet var att Urquijo endast förstod men ej kunde bruka tyska språket och att Rahel ej kände hans språk, så at t deras brefväxling — utom då Rahel någon gång faller in i tyskan — liksom deras samtal fördes på franska. Endast en ringa del af deras brefväxling blef bevarad,

men af denna återstod kan man sluta sig till hvad de Rahels bref måste varit, som Varnhagen senare fick läsa och i hvilka han fann ett sådant »lifsöfverflöd», en så flammande glöd, att han endast kunde tänka sig ett motstycke, Rousseau^ — likaledes förstörda — till M:me d'Houdetot. Af Urquijos bref finnas endast några obetydande biljetter kvar.

1 »Kärleken är den största öfver tygelse» — öga, öra, känsel, hjärta, allt är oemotståndligt öfvertygadt: kan man motstå då älskar man icke mer, därför älska också endast människor, d. v. s. »höga, öfvertygelsemäktiga varelser» — detta är ett af Rahels djupa ord om kärleken.Den konflikt, som slutligen skilde Rahel äfven från Urquijo, var ej, som med Finckenstein, den gammaldags mellan bördsfördomar och kärlek. Den var en fullt modern, var den mellan mannens och kvinnans sätt att älska. Och den var här ytterligare sammansatt därigenom at t Urquijo ägde ej endast spanjorens men mycket mer än spanjorens mått af svartsjuka och därtill ett ringa personligt självförtroende.

Där en Othello finnes, uppträder snart en Jago. Den, som här spelade denna roll, var Urquijos vän, en spansk grefve, som friat till Rahel men fått afslag och som nu ständigt framhöll Rahels öfverlägsenhet såsom en orsak för Urquijo att misstro henne. När Rahel fann att hennes många vänskapsförhållanden och um-gängesfröjder syntes Urquijo som en stöld från honom, uppgaf hon sällskapslifvet, flyttade till landet och träffade ingen mer än honom. Men ej ens detta kunde öfvertyga honom. Sålunda gick ett och ett halft år under hvilka Rahel kunde räkna sin lycka i ögonblick medan smärtan växte med hvar dag. Hans makt öfver henne var alltjämt densamma. Efter den mest upprörda stund kan ett ömt ord från henne »fullt läka hennes själ», kan öppna hennes hjärta ånyo, kan komma kärleken att åter och åter pånyttfödas och att strömma honom till mötes. Hum är det tänkbart, menar Rahel, at t han ej skall kunna botas från sin sjuka misstro och de slutligen bli lyckliga, efter som de älska hvarandra; efter som de båda äro goda, enkla, renhjärtade, med andra ord äga allt, som kräfves för att kunna älska? Ty, fortsätter Rahel, med djup sanning, man kan ej älska, om man ej har dessa väsentliga egenskaper; de samma som religionen kräfver. Hur kan han tro atthon har för mycket geni för att kunna älska honom? Hennes hela snille är ju hennes makt att älska? Ser han ej att »så verkar förtrollningen» att hon allt mer beror af honom; ja, at t hans närvaro ständigt befriar henne från en känsla af smärta? Hon säger honom att hvad än kommer att ske, tillhör hennes hjärta honom för hela lifvet — och hon måste ju känna det bättre än han, efter som hjärtat är hennes?

Huru kan han ogilla att hon visar alla sin känsla? Är det icke en kvinnas adel att kunna älska? Ja, kvinnorna äga ingen annan rang och intet annat stånd och hon för sin del ville alltid visa sin kärlek, ville aldrig dölja att hon lefde endast för honom.

»Troheten faller af sig själf. Den är ett villkor för kärleken. Utan ett trofast sinne kan man alls icke älska — icke lefva, skulie jag vilja säga; ty hvad vet man om sig själf, när man icke känner sig trogen? Då kan mail ju icke känna igen sig själf!

Jag älskar dig, din själ! Tro mig, jag lär känna, jag genomtränger den; ingen af dess rörelser undgår mig. Min är den värdig, och jag gissar, jag förstår dig. Det är mitt snille, min kvickhet. Tro aldrig att jag har någon annan, blott denna! Jag är skapad att älska dig, det är allt. . . Hvilket under att du älskar mig! Ja, jag tror det, men det är mycket . . .>

Hon bönfaller honom att icke skilja sitt iörstånd och sitt hjärta åt. Ty lyssnar nian rätt på det förra, då bifaller det städse det senare. Hon säger honom åter och åter att det, som hos henne synes honom obegripligt, beror af att han ej inser huru ett hon är med sin kärlek; huru helt oväridslig hon är; att hon är »e n k e 1 ända till dumhet» och att detta just är den egen* skap, hon hos sig själf älskar.

1 hvarje stund, som hon känt sig i harmoni medhonom, har hon känt den religiösa helgden af deras kärlek och hoppet att den skall helga hela deras lif. Ty redan nu gjorde kärleken ju den ena helig för den andra och hon litar på att han skall inse att detta deras saiiilif — »fullt af själ, af kärlekens rikedom, af hjärtats ärlighet» — är den enda verkligheten, medan hans tvifvel äro idel overklighet.

Huru stor — och huru oklok — är icke Rahel i sina försäkringar att hon litar på hans kärlek! Men de kvinnor, som vilja pröfva den älskades kärlek, äro, menar Rahel, antingen »galna eller ljuga eller älska icke». Hon skulle på fsig vilja samla alla lidanden så att han blefve skonad från smärtan och hon skulle dock midt i lidandet vara lycklig, endast han älskade henne. Hon söker få honom att inse, att kärleken, då den är äkta, är »e n hjärtats kraft, en själens eld, en andarnas enhet, en hela väsendet & renhet»; ja att denna hjärtevärme är densamma som skapat religioner och vunnit fältslag, som uppbyggt tillvaron och danat alla heliga band!

Hon klagar öfver att naturen och omständigheterna nekat henne att genom yttre skönhet uppenbara sin själ. Ty det skulle varit hennes högsta lycka att sålunda kunna uppenbara sig för »den, för hvilken ensam jag ville köpa all tjuskraft med mitt blod, för hvilken ensam jag lefver och skulle önska vara skön».

När Urquijo — före en resa — hvilat några timmar i hennes hem, berättar hon honom sedan huru hon satt bredvid honom och gladdes åt hans lugna sömn; huru hon vakade öfver honom såsom en sys\er, såsom den kvinna, hvilken var hans lika visst som hjärtat i hans bröst var hans; huru luften omkring honom varitbrännande af ömhet och huru hon sammanflätat deras själar och lyft dem båda i en tyst bön.

Det förblef för Rahel den eviga, pinande gåtan att én kvinna, hvilken j hvarje handling och hvarje ord sålunda visade sin känslas enhetlighet och innerlighet, icke kunde öfvertyga dess föremål om densamma. Den var ju uppenbar som solens värme, som luftens friskhet; hvarför blef den ej, lika väl som dessa stora naturliga ting, insedd och vördad?

Och när hon åter och åter måste säga sig att han dock tviflade, blef hela tillvaron för henne sammanhanglös så som om dess grundlagar blifvit upphäfda. Om Urquijo ej hade besvarat hennes kärlek — detta hade hon kunnat förstå och böja sig under. Men hela Rahels varelse reste sig mot denna misshandling af hennes känsla, denna blindhet för hennes väsen, denna outgrundliga och grymma gåta.

Det finnes i Urquijos bref några rader, skrifna under en sjukdom, hvilka ge en ledning till förståelse af gåtan, i synnerhet om man ser dem i samband med hans senare historia. Han skrifver: »Ditt lugn, som under andra förhållanden skulle vara min olyckia, lindrar något mitt hårda öde. Jag vill se dig så litet som möjligt, ifall du ej befaller mig motsatsen. Du bör ana skälet. Dina ord trösta mig, men din närvaro ökar elden.» När Rahel senare med bitterhet frågade sig hvarför han trodde på den obetydliga flicka, hvilken först blef hans älskarinna och — sedan han blifvit viss om hennes kärlek — hans hustru, så är svaret kanske detta: hon gaf honom den förvissning om sin kärlek, som Rahel icke gifvit och som — för den sydländska erotiken — ärden enda öfvertygande. Därtill kom också att Urquijo med allt skäl fann sig Rahel underlägsen och att han såg hennes intresse för sina begåfvade manliga vänner. Urquijo har troligen lidit djupt under sin oförmåga att öfvertygas, liksom Rahel under sin oförmåga att öfver-tyga.

Medelbart har Rahel bekänt att hon ångrade den brist på mod hvarigenom hon ej helt gaf sig åt kärleken, nämligen när hon jämförde sig med Pauline Wiesel och prisar dennas mod som — tillika med hennes oemotståndliga tjuskraft — beredt henne ett motsatt öde.

»Det är en skillnad oss emellan: ni lefver allt, emedan ni haft mod och lycka; jag tänker mig det mesta, emedan jag icke haft någon lycka och icke fått något mod — icke det åtminstone att aftvinga lyckan min lycka, att rycka denna ur dess händer. Jag har blott lärt modet att bära», skrifver Rahel till Pauline.

Rahel klagar äfven öfver den villan att man, »likt vansinniga, låter sitt lif förrinna utan att besinna, att ingen droppe blod flyter två gånger, att vi begå en stöld mot oss själfva och ett gräsligt mord. Blott emedan vi evigt eftersträfva ett gillande, som vi egentligen icke bry oss om, och icke äro behjärtade nog att ej frukta människornas ansikten utan dristigt säga, hvad vi vilja, önska och begära. Ingenting är så heligt och sant och en så omedelbar gåfva af Gud som den äkta böjelsen; men evigt kommer denna att bekämpas för ett erkändt ingenting. Det oss mest främmande låta vi pålasta oss, och så tappa vi bort oss själfva .. . Endast böjelsen och hjärtats önskningar! Kan jag icke få lefva för dem, är jag därtill alltför usel, förkastad, nedbruten och misshandlad, så vill jag dock på nytt utforska dem hos mig själf och tillbedja dem. Det är Guds starka vilja i

hjärtat — det mörka, blodböljande — hvilken hos oss ej har något namn, och därför bedra vi oss själfva, tills det är dödt.»

Om än dessa uttalanden äro närda från många erfarenheter, andras som egna, så är det dock troligt att någon bestämd uraktlåtenhet gent emot lidelsens kraf lågiRahelstankar, då hon nedskref dessa ord. Men var det den ofvan antydda, då är det visst att Rahels brist på mod ej endast berodde af de hänsyn, hon nämner, utan — som hos många andra kvinnor — på öfvertygelsen att sakna den tjuskraft, som gör vågstycket till en seger. Den, hvars kärlek Rahel skulle kunna bevara, han måste

— det kände hon — sammansmälta med och förstå hennes själ!

Här var troligen brännpunkten för alla motsatser: den mellan det nordiska och det sydländska blodet, mellan mannens och kvinnans kärlek och mellan en högt utvecklad kvinna och en vanlig man, som dessutom voro olika till ras och nationalitet. Och slutligen motsatsen mellan tvenne vidt skilda skaplynnen och tvenne vidt skilda uppfattningar af kärleken.

Det är denna sista motsats, som gör Rahels olycka typisk för vår tids utvecklade kvinnor. Rahel tillhörde den alltjämt växande art af kvinnor, som visserligen äga sinnlighet men ej söka vinna mannen genom denna utan vilja att den sinnliga enheten, skall vara en följd af tvenne själars förenade flamma. Männen däremot känna sig mer tilldragna — och tro sig mer älskade

— af de kvinnor, som genom makten af sin egen sinnlighet väcka mannens och sålunda — ifall de själfva äga en själ — småningom äfven vinna hans. Renheten och sanningen i Rahels väsen gjorde henne ur stånd att bruka de slags medel, hvarigenom nyss-nämda kvinnor behålla och behärska männen. Och det blef Rahels oerhörda kval att se Urquijos känsla aftaga genom det, som hon kände vara styrkan och skönheten i hennes egen. Äfven Rahels kärlek innebar lidelse.Men denna var endast bränningen i ett haf af hängif-venhet och trohet.

Af Rahels ord förstår nian arten af Urquijos anklagelser. Bland de uppträden, som dagligen förnyades, har hon skildrat ett, af hvilket man kan sluta sig till de öfriga.

De promenerade tillsammans i Thiergarten, då Rahel fick syn på en henne okänd, ovanligt vacker dam och ville se närmare på henne. Detta Rahels intresse för en annan än honom själf gjorde Urquijo utom sig, och då Rahel suckade vid hans förebråelser, utbrast han: »Finckenstein har ju redan behandlat dig illa, du bör vara van vid det.»

Vid dessa ord upplefde Rahel ett af de ögonblick, då tillvaron för oss brister isär, ögonblick i hvilka allt oss omgifvande inpräglas med den största klarhet. Rahel mindes också för alltid att de stodo »i djupa skogen, mot vattnet, i aftonsolen», då de orden föllo och hon svarade: »om de orden blifvit sagda i ett drama, skulle åhörarna ryst och brustit i gråt.» — »Det är sannt», svarade han. »Men detta bör lösa dig från mig och visa dig att vi ej kunna lefva samman.»

Rahel hade stannat så länge hon trodde på hans kärlek, stannat till och med sedan han sagt: Jag älskar dig men aktar dig icke; sagt att han trodde hoti svek honom för andra; sagt att hon ej älskade honom. Men när han slutligen sade att han aktade men ej älskade henne, då fick hon styrka att slita sig lös, ehuru med hvar fiber skälfvande af smärta och med livar bloddroppe fylld af den tjusning, han för henne alltjämt ägde och aldrig förlorade.

Så länge han talat om sin egen kärlek, om sinatvifvel på hennes — allt medan han genom sin svartsjuka eggade denna till raseri — hade en brytning synts henne omöjlig. Nu fick hon, som hon senare sade, mod. Men endast i vredesmod öfver den henne ovärdiga behandlingen, endast i vissheten att det nu gällde »hennes tillvaros värde och möjlighet», ehuru det alltjämt »var den renaste låga, som förbrände hennes hjärta».

»En gång lefde jag helt för en människa. Jag älskade honom ända till galenskap, ty han, hans åsyn, var för mig nuet och framtiden — och i en viss mening förblef det sant. Också tänkte jag i min själ att aldrig öfverge honom.

Jag ljög: jag uttalade icke mitt hjärtas fordringar, min persons rättmätiga kraf, för att icke i ord höra detta

mordiska nej. Jag lät kväfva mig, ty jag ville ej låta genomborra mig. Eländiga feghet: jag ville, jag olycksaliga! skydda hjärtats lif; jag ställde mig framför, jag ställde inig bakom, jag ljög och ljög och ljög.»

»Så förnedrande får man ej ens i den största lidelse låta sönderslita och kringsläpa sig af smärtan ... Man öfverlämnar sig åt kärleken, den må vara god eller dålig, som åt ett haf, och sedan för lyckan, kraften eller simkonsten en öfver, eller också uppslukar det en som sin tillhörighet. Därför säger också Goethe: 'Den, som ger sig åt kärleken, tar han månne hänsyn till sitt lif?' ...»

»Då grep jag med mordbeväpnad hand mitt eget hjärta och gick — som ur lifvet. Ty jag visste, att det var som mot en svart död, ooh jag skref själf: Jag väljer förtviflan, som jag icke känner. Det var ett långsamt mord. Och det uppstod en ödslighet, förskräckligare än smärta, brytning och saknad efter den älskade. Klandra mig, liksom jag själf klandrar denna fega låghet. Men betänk hvad jag redan sagt och därtill äfven, att naturen gifvit honom en tjusning för mig och hos mig genoin denna en bedåring, som det klarast medvetna tänkande icke fort nog kunde motverka. Intrycket var starkare. Detta är kärlek.»

>Hela detta lif har frånryckts mig, om jag ock bär himleninom mig ... Jag känner en hel tåreflod i bröstet öfver hjärtat, och hvart och ett särskildt erinar mig om allt. Ingenting förefaller mig längre enstaka: jag känner mig helt och hållet fången. Med det högre lifvet tröstar jag mig icke! Ett skönt jordelif ute-slutes icke af detta. Hvart ögonblick förhöjer och skärper min allt innerligare, djupa känsla af den ofattbara förlusten! — Ingen glädje tränger in i mitt hjärta; som ett spöke står han nedanför och tilltrycker det med jättekraft, och endast smärtan slipper in. Detta spöke, denna vrångbild — jag älskar den!

O, den enda förmånen unnar oss den sanna smärtan, när hon kommer till besinning, att hon aldrig kan återvända, att hon verkligen lösgjort oss från det stycke lif, som hon blödande sön-derslet. Så har det gått mig.»

*

Under sin första förtviflans tid sade sig Rahel att Urquijo aldrig älskat henne, då han kunnat vara så blind för hennes djupaste väsen; och hon kallar såväl honom som Finckenstein endast »skuggor, färglagda af min eld». Men äfven inför denna tanke ägde Rahel den själsstyrka, som icke önskar något oupplefvadt af det öde, som dömt henne att förbli ensam — ehuru människor trängdes omkring henne — och att »nödgas dö otillfredsställd», ehuru hon själf ägt en värld att gifva.

»Hjärtekval äro välgärningar, kärleksve, försmådd kärlek äro sällhet...

Därför ångrar jag ingenting, utan hvilar på mina lidna plågor och min smälek ljuft som på lager och den skönaste myrten. Den, som likt mig undersöker och pröfvar, honom går det icke bättre. Mitt lidande är alltså mänskligt och alltför stort för en liten jämmer!

Aldrig har jag lefvat och aldrig sagt hvad lif är: en kärlek, som icke blir oss ett gift och ej förblir oss en smärta.»

Hur ofta hon — som otaliga andra kvinnor — frågar sig hvarför hennes högsta känsla blifvit den mestmisshandlade, så har hon dock innerst känt den visshet, hvilken danas af otaliga, obeskrifliga och onämnbara ting och som icke kan grubblas sönder: vissheten att trots allt verkligen ha varit älskad af Urquijo. Och när denne, flera år senare, åter uppsöker Rahel och hon sålunda föranledes att läsa om hans bref, känner hon att dessa lika visst som hennes egna varit uttryck för en verklig kärlek. Hon beslöt sig då att till honom ställa den fråga, hon som en dolk vridit om i sin själ under otaliga nätter och dagar, frågan om han verkligen trott att hon bedragit honom. När Urquijo ifrigt bedyrade att han aldrig trott det, samlade sig i Rahels anlete, i hennes stämma all den fasa, hvarmed åratals meningslösa kval uppfylla oss, och hon utbrast:

»Hvarför sade ni det då?»

Urquijo besvarade ej frågan men försäkrade under det högsta uppror: att för den, som älskar, finnes ingen frid; att han särskildt hade ett mycket olyckligt hjärta; att han ständigt kände sig som den minst vackre, minst älskvärde, minst betydande af män och därför ej kunde tro på en kvinnas kärlek!

Att Rahel kallar detta hans »gamla litania» visar hvilken väsentlig del hans brist på självförtroende ägt i konflikten, liksom att Rahel underskattat det äkta i Ur-quijos lidande. Han försäkrade t. ex. åter och åter att det syntes honom otänkbart, att en så utsökt varelse soin Rahel kunde älska en sådan som han. Rahel, som hoppats en droppe tröst — den att han slutligen skulle insett och erkänt hennes kärlek — erhöll den således icke. Som hon själf säger: Urquijo trodde att hon ville en upprättelse i fråga om sin kvinnliga dygd och den gaf han henne. Men hvad hon med hela sinbrinnande själ längtat efter — en upprättelse för sin kärlek — detta uteblef!

Och hon, som såg honom strålande som en ung gud, kom aldrig på den tanken att hos honom som hos henne självförtroendets ömtåliga fjäder kanske redan i barndomen blifvit bruten.

Det enda försvar, hon fann för honom, var att han dödat henne lika oskyldigt »som bilan, hvilken afhug-ger en stor mans hufvud», eftersom han med s i n natur ju ej ens kunde ana att det kunde finnas en varelse sådan som hon!

Men därmed förklarade hon icke hemligheten, hon flyttade den endast in på det omedvetnas område.

Det är geinom otaliga tidigare väsen och otaliga hemlighetsfulla inflytanden, som årtusenden innan vi föddes de fina trådar blefvo spunna, hvilka med oemotståndlig makt fängsla den ena människan vid den andra.

Då andra senare undrade öfver Rahels kärlek till en man med så många brister, svarade hon att visserligen hade hon alltid sett hans fel — ty kärleken är icke, såsom man menade, den blinde utan den mest klarseende guden — men att en sådan insikt intet har med kärleken att göra.

Visserligen har hon försökt att »sönderdela denna kärlek, på det den aldrig åter måtte få lif». ¿Men hon har saknat kraft därtill, ty hon är gripen af »den nya europeiska kärleken» i hela dess ödesdigra makt.

»Jag tror, att om denna jordens styresman velat ge ett exempel på detta slags kärlek i alla dess skiftningar och möjligheter, i dess högsta kraft, äkthet och renhet, parad med det högsta självmedvetande och således i allra högsta grad medveten om sina marter, då själens hela område, liksom facetteradt, tjänar till att återspegla hvarje smärta, så skulle det ha varit tillräckligt med mig,»Ständigt står hon svarslös inför sin egen fråga, hvarför hon just genom denne man för första och enda gången i sitt lif skulle känna »denna kärleksfeber, denna fullkomliga tillfredsställelse i åskådandet af hans person».

»Denna människa, denna varelse, har utöfvat den största tjuskraft öfver mig och utöfvar den följaktligen ännu. Åt honom har jag gifvit hela mitt hjärta, och detta kunna blott genkärlek och värdighet gifva en tillbaka, eljest återfår man det aldrig. Gifves det alltså cn förbannelsens tjuskraft? Kan man hängifva sig åt en djäfvul? Då han lämnat rummet, föll jag ned med ett högt anskri, med hjärtat söndersprängdt mot refbenen, och frågade Gud, om man kan afyttra ett hjärta — han visste ju, att man utan hjärta ej kan lefva längre?

. . . Det är, som måste han återlämna mig något, som han har af mig, och som om hans kärlek ännu kunde tända och bota mig ... Så länge jag icke kan älska någon starkare . .. står den för min lycka nödvändiga delen af mitt jag tillbaka, förblir källan till den ljusaste, innerligaste tillvarelsen begrafven, under tung förbannelse och förtrollning.»

»O, eviga öde, sant förblir du, så länge den minsta fiber återstår af mig, och sant skall du evigt ha varit. Sant! Sant var det eviga, som jag för evigt skref till den känslolöse .. . sant att jag fann mina sinnens urbild och för evigt kastade bort mitt hjärta till honom, sant att han icke uppfattade mig, sann den fruktansvärda disharmonien. Huru få älska icke! Af hela generationer blott en.

O, hvilken sjukdom är icke kärleken! Hur mycket godtycke, hur mycken dårskap ligger ej däri . . . Och det är vår äkta kärlek

— icke den första — denna, där ej ett stoftkorn af oss bevaras, där vi ärligt gifva vår sista blodsdroppe. Där hjälper blott att ärligt lida.»

Rahels här anförda, delvis till Varnhagen riktade bekännelser om Urquijos fortfarande makt öfver henne, hafva

ett intressant motstycke i ett bref som M:me Staël— då gift med Rocca — skref till Benjamin Constant, ett bref i hvilket hon medelbart säger honom, att så länge hennes hjärta slår, har han i detta hjärta en plats, som ingen annan ägt eller kan äga.

Att en viss stämma, ett visst leende, en viss blick, ett visst skaplynne framför alla andra väsen, nära eller fjärran, tvinga den dem älskande att förbli inom sin trollkrets, äfven om denna trollkrets är en helvetesring — detta är gåtan. Och Rahel grubblade lifvet igenom öfver den.

Men grubbel kan göra hufvudet hvitt utan att bringa en gnista ljus in i det irrationella, hvari kärlekens väsen består. Af allt sitt rufvande öfver sitt kärleksöde vann Rahel heller ingen annan visshet än denna:

»Jag känner sjukdomen, jag har njutit den.»

*

Ännu 1807 kände hon sig icke »som en sårad utan som en tillintetgjord» och vet sig aldrig kunna »växa hop». Men hon var »icke död för beröringen med världen», ehuru hon ej längre ägde den punkt i själen »dit lifvet går, dit det strömmar». Småningom kände hon dock att hon lefde, kunde njuta, förströ sig; ja, hon hade, säger hon, på sitt hjärta inympat mången böjelse, som hon ej ägde något namn för. Hon börjar känna »lugn, öfversikt och glädje» genom öfver-bliqken af sig själf. Det har småningom kommit ny grönska på det förödelsens rum, som hon kallar sitt hjärta; hon har börjat erfara att det »gifves klarhet och lycka i och genom oss själfva»; att ett hjärta fullt af »illa behandlad kärlek» kan återkomma till sig själf, till »sitt eget inre land». Ja, hon känner att »så länge man lefver, älskar man, när man en gång älskat. Och detta

7. - Rahel.lidande är därtill ett af de bästa. Jag spjärnar icke emot mitt hjärta: detta är min konst.»

Rahel hörde icke till de fattiga, orörliga och själf-uppfyllda naturer, som vilja sörja, som rifva upp sina sår, då dessa börja sluta sig.

*

En människa, som trots alla lidanden bevarar sig lef-vande, som har »ett gladt sinne ehuru ett sorgset hjärta» utöfvar vanligen en stor tilldragning på ungdomen. Och just under dessa år vann Rahel en ny förtrogen i en ung man hvilken, liksom David Veit, endast var och förblef hennes vän men detta i ordets fullaste mening. Till honom som till Veit äro flera af Rahel's betydelsefullaste bref skrifna.

Den unge mannen var Alexander v. Marwitz, af en ansedd adelsfamilj, hvars gods låg nära Berlin. Han var 22 år, då han 1809 lärde känna Rahel och hade nyss lämnat den militära banan, som plågade honom, för att som landtman och lärd lefva på sitt gods. Men han, — som de flesta djupt anlagda unga människor i hans ålder — kände sig olycklig genom det svalg, som låg mellan hans ideella vilja och den honom omgifvande verkligheten, mellan hans sjudande unga kraft och de obetydliga mål, på hvilka han kunde bruka dem. Och hans svårmod tog självmordstankens form.

I detta mörker fann han hjälp hos Rahel, om hvilken han i sin beundrande tacksamhet skref: »Hon torde väl nu vara den största kvinna på jorden.»

Hon hjälpte honom ej endast genom sympati med hans lidande men genom att låta honom känna sig be-höflig för henne. Hon lär honom att naturer — »medde dubbla gåfvorna, det tvåfaldiga sinnet» — måste lära sig bära ensamheten och finna sin tröst i att verka för andra, ty de endast klagandes lif är ett eländigt lif! Visserligen var det sannt att tidpunkten ej erbjöd några stordåd att utföra men hvad som återstod alla var »att göra det allra närmaste väl».

»Ni kan icke undfly tiden. Hvarje människa är bunden vid sin. Vår tid är det sig i oändlighet, ända till svindel själf-bespeglande medvetandets.»

»Att lefva, älska, studera, vara flitig, gifta sig, om det faller sig så, utföra hvarje småsak riktigt och med lif, det är i alla fall att ha lefvat....»

Men för att ge denna förståelse och dessa råd hade Rahel själf måst vinna den vishet, hon sammanpressar i ord som dessa:

»Det härdade hjärtat, den på allt beredda själen, som har intet öfrigt utom sitt eget samvete, kan från denna varandets innersta punkt, stödd på sig själf, afvakta sitt öde.»

»Det ges ett universum, i detta utveckla vi oss. Och det är alldeles detsamma, hvilket öde vi få, när vi kommit till insikt därom, att utvecklingen är vårt öde.»

Det anförda visar huru Rahel läkte egna sår. Och för att hjälpa vännen till den insikten at t en människa kan bära större kval, än hans egen ungdomliga »Welt-schmerz», skydde hon ej att för honom blotta sina djupaste lidanden.

Hon lyckades verkligen rädda den vän, om hvilken hon säger, att hans närvaro blifvit för henne »hvad ögat är för världen», så mycken tröst och glädje hade han beredt henne under det samlif, hvars art hon sålunda betecknade: »vi lefva som två studenter, af hvilka den ene är en kvinna».

Och det olef ej som självmördare utan som kämpe i frihetsstriden 1813, Marwitz slutade sitt lif.3.

Medan Rahel sålunda hjälpte andra var hon själf alltjämt en lidande. Efter den stora vulkaniska eruptionen skref hon:

»Allt jämt finnes ett Herkulanum att aftäcka.»

Hon var ännu begrafven i ruinstaden, när hon utanför sin graf hörde en ung stämma sjunga en lockande sång om nytt lif.

*

Det var under den upprörda tiden af Urquijos och Rahels förhållande, som Varnhagen första gången såg Rahel i en Berlinerfamilj, där han var huslärare. Han betraktade med intresse men på afstånd den berömda Rahel; hon torde ej lagt märke till den adertonårige ynglingen, annat än såsom en medlem i den krets af litterärt intresserade och författande unga män, som hennes bror Leopold tillhörde.

Varnhagen von Ense var född den 21 Februari 1785 i Düsseldorf. Hans far var läkare och då denne dog beslöt den femtonårige gossen att äfven söka sitt bröd på faderns bana. Hans medellöshet gjorde emellertid studierna långsamma och innan de blefvo färdiga hann han mer än en gång ändra sina planer.

Hans andra lärarplats var i Hamburg. Och där förälskade han sig i sina lärjungars mor, Fanny Herz, änka och flera år äldre än han. Som hon besvarade hans böjelse ledde den till en hemlig förlofning. Denna fortsatte under hans studieår, så att han alltjämt stod inämnda förhållande till Fanny Herz, då han 1807 för andra gången kom i Rahels väg, äfven då inom hennes bekantkrets i Berlin. Hon gjorde strax ett starkt intryck på honom och hans aning om hennes enastående värde blef visshet, när han såg den obetingade beundran, ja vördnad med hvilken hans store lärare Schleier-macher behandlade Rahel. Senare såg Varnhagen henne på Fichtes föreläsningar. Men det var först en vårdag 1808, som han på en promenad vågade närma sig Rahel och börja ett samtal, hvarunder han så lyckades intressera henne att hon bad honom besöka sig.

Rahel, som då redan var 37 år, betraktade till en början den 23-årige Varnhagen som en ung man, hvilken hon liksom Marwitz kunde hjälpa i hans lifskamp. Men hon fann sig snart ånyo upplefva den erfarenhet, hon erhöll genom Bokelman: att en själfull yngling gaf sitt svärmeri namnet kärlek. Och nu som då ansåg hon detta erotiskt färgade svärmeri öfvergående och förmådde själf till en början ej känna annan kärlek än den svala, som var glädje öfver ynglingen själf och tacksamhet för hans sympati.

Men utgången blef en annan och Varnhagen fick en betydelse i hennes lif, hvilken lika mycket öfver-träffade Bokelmans som Urquijos betydelse öfverträffat Finckensteins.

*

Varnhagen hörde till de då som nu sällsynta män, för hvilka det själiska i kärleken öfverväger eller åtminstone uppväger det sinnliga momentet; för hvilka det psykologiska intresset är den starkaste intellektuella lidelsen och hos hvilka den andliga mottagligheten är störreän skaparmakten. Goethe kallar Varnhagen en »söndrande, sökande, särskiljande och bedömande natur» och denna beteckning innefattar en hel människoklass. Det är i regel dessa slags manliga naturer, som bilda den ofvannämda lilla grupp af män, hvilka älska den kvinnliga personligheten. Undantag kunna visserligen påvisas, i främsta rummet Goethe. Men i allmänhet är det icke män, bräddfyllda af sin egen kraft, som med hela sin varelse hänryckas af kvinnligt själslif, kvinnlig egenart. Den skaparkraftige, i sin egen värld försjunkne mannen bereder mera sällan en älskad kvinna lyckan att känna sig förstådd och uppskattad i sin allra personligaste egenart: hon är för honom alltjämt könsvarelsen. Den alls icke eller föga produktive iakttagaren visar sig oftare såsom ifrigt lyssnande, fint besvarande, snabbt vibrerande inför en kvinnosjäl. Sådana män äga ofta många kvinnliga vänner och — ifall deras yttre väsen ej är omanligt — inge de äfven djupa erotiska känslor. Det kvinnliga själslifvet har för dem samma tjusning som den kvinnliga kroppsligheten för det manliga flertalet; ty de äro utrustade med ett nytt sinne: det för kvinno-själen. Det är ofta just detta slags män, som i ungdomen ej känna sig dragna till helt unga flickor. För deras egen förfinade känslighet, deras intellektuella mogenhet, deras lidelse för kultur — framför allt självf-kultur — deras psykologiska forskarintresse te sig de unga flickorna alltför outvecklade eller obestämda eller obetydliga. Och så mycket mer blir detta fallet som de självfullaste unga kvinnorna under åren före tjugu

— ja, ofta än längre — lika skyggt dölja den egenart, de hålla på att utpräglа, som vissa blomknoppar sin färg tills blomman är fullt utslagen. Hos kvinnan i en mog-nare ålder finna nyssnämde unga män däremot lättare den utformade säregenhet, det sammansatta och erfaren-hetsfördjupade själslif, de förfinade förnimmelser, den mångsidiga kultur, som för dem är det mest tilldragande hos ett kvinnligt väsen. Och emedan i vår tid kvinnorna — genom det rikare, friare lif de kunna föra — allt bättre bevara såväl sin yttre som sin inre ungdomlighet, bli kärleksförhållanden och giftermål mellan män af nyssnämda slag — men äfven af andra slag — och äldre kvinnor allt vanligare.

Intet tidstecken är betydelsefullare i fråga om den manliga kärlekens evolution än detta. Ty denna kärleken har då, i de flesta fall, haft samma förlopp, som den själfulla kvinnans alltid äger: den har först tändt själen och själens flammor ha tändt sinnena.

Visserligen händer det ej sällan att en sådan man vid mognare år gripes af kärlek till en ung kvinna. Ur släktets synpunkt är detta till och med önskvärdt

— och stundom är den äldre kvinnan beredd på att kanske med en slutlig försakelse nödgas gälda den andra vår, hennes lif erhållit. I hvad fall som helst äro dylika förbindelser mellan yngre män och äldre kvinnor ofta i hög grad utvecklande för båda. Nietzsche anbefallde dem till och med. »Onaturliga», som de af tanklösheten kallas, bli de först när kvinnan kvarhåller mannen, vare sig med den grofva makt, lagen ger eller med den finare, smärtan förfogar öfver. Så länge tvångsäktenskapet består — och så länge människorna ej nått den utveckling, att de lika litet hos sig vilja kvar-hålla en älskad varelse med liket af dennas kärlek inom sig, som de vilja behålla liket af den älskades döda kropp

— blir dock en förbindelse mellan män och kvinnor, däråldersskillnaden i tena eller andra riktningen är stor, ofta onaturlig, ej i sin början, men i sin fortgång. Men i vår tid ser man allt oftare en lång lyck(a mellan såväl en äldre kVinna och en yngre man som omvändt emedan dessa människor äga en verklig ansvarskänsla i fråga om framgången af sitt lifsförsök och en verklig insikt i de medel, hvarigenom en kärlek kan bevaras lefvande.

I dessa som i så många andra afseenden var Rahel långt före sin tid. Hon förstod från första stunden att fullkomlig ömsesidig frihet och ärlighet äro de enda bindande banden.

*

De nyss skildrade männens kanske djupaste makt öfver kvinnorna består i deras gränslösa behof af kvin-'nor. Dessa Don-Juan-naturer på själslifvets område fängslas — som Rahel senare sade om Varnhagen — icke helt af

någon särskild kvinna. Men hela kvinno-släktet fängslar dem dess oemotståndligare. Öfverallt finna de kvinnor för hvilka de kunna bikta sina upp-lefvelser, klaga sina lidanden; som trösta dem då de såras i sin ömtålighet, stöda dem då de svikta i sin självtillit. Kvinnan blir den spegel, i hvilken deras själf-betraktelse visar dem deras egen bild förstorad eller den olja, deras arbetsmaskineri icke kan umbära.

Detta bekräftar sig äfven i Varnhagens förhållande till Rahel. Han mötte henne vid den tidpunkt, då han, till sin egen naturs vida och vackra mottaglighet, äfven ägde ungdomens; då han genom en mångsidig kultur och intellektuell mognad var långt före sin ålder, medan hans personlighet ännu var ett k'aos af sins emellanstridande anlag, önskningar och känslor. Såväl i fråga om lefnadsbana som i fråga om lifsåskådning och kärlek sökte han efter det för sig väsentliga. Och nu kände han sig i och genom Rahel »liksom med ett slag förflyttad till ett högre lifsplan». Han stod inför en natur, som var hans egen motsats; en natur lika starkt utpräglad som fast sluten i sin egenart. Därtill var denna natur en kvinnas och en kvinna, hvars fullkomliga öppenhet tillät honom att blicka ned i hennes själs djup och hvars obegränsade gifmildhet endast kunde jämföras med hennes outtömliga rikedom.

Varnhagen skildrar sitt första intryck af Rahel sålunda: »En lätt, graciös gestalt, liten, men kraftig till växten, med påfallande små händer och fötter. Ansiktet, kringböljadt af rikt svart hår, vittnade om andlig öfverlägsenhet, de mörka ögonens snabba, men dock fasta blickar lämnade oafgjordt, huruvida de gåfvo mer än de mottogo. Ett lidande uttryck förlänade de klara anletsdra-gen ett mildt behag. Hon rörde sig i sin mörka dräkt nästan skugglikt, men fritt och säkert, och hennes hälsning var lika otvungen som vänlig. Men hvad som mest öfverraskade mig var den klangfulla, mjuka, ur själens innersta tonande stämman och det underbaraste tal jag någonsin hört. I lätta anspråkslösa yttranden, af den mest egendomliga sinnesart och lynne, parades naivitet med kvickhet, skärpa med älsklighet, och i allt var liksom ingjuten en djup sanning, fast som järn, så att äfven den starkaste genast kände, att det i hennes uttalanden icke fanns något, som så lätt skulle kunna vridas eller brytas. En välgörande värme af mänsklig godhet och deltagande gjorde att äfven den ringaste kunde känna fröjd öfver hennes närvaro.»

Varnhagen skildrar deras första tid sålunda: »Oändligt tjusande och fruktbar var denna förstlingstid af ett hänförande umgänge, då äfven jag bidrog till utbytet med det mest värdefulla jag ägde ... Vårt förtroende växte dag för dag... Långt ifrån att röna gillande i allt, möttes jag ofta af klander, och annat missnöje kunde jag gissa mig till utan ord. Dock kände jag väl, att hennes deltagande för mig icke led därigenom, och tack varedenna vinst lade jag icke det öfriga på sinnet. .. Det förunnades mig at t blicka in i det rikaste lif...»

... »detta lif föreföll oförstörbart ungt och kraftfullt, ej blott beträffande den mäktiga anden, som i fri höghet sväfvade öfver dagsvågorna, utan äfven ifråga om hjärtat, sinnena, ådrorna, hela den kroppsliga tillvaron, hvilket allt liksom badats i frisk klarhet, medan det renaste, mest vederkvickande lif i nuet stod mellan ett fullbordadt förflutet och ett förhoppningsrikt tillkommande.» ...

Varnhagen hade i sitt yttre intet oemotståndligt. Han var lång och ljus, med vågigt hår omkring en hög, klok panna, gråblå, iakttagande och dock milda ögon; en fin näsa med känsliga näsborrar, en ännu finare och känsligare mun. Det hela var behagligt utan att vara ovanligt; den vekhet, som ansiktet vid äldre år visar, framträdde troligen i ungdomsåren än tydligare. Sådan han var, utöfvade han ingen bedårande makt öfver Rahel. Hon har själf sagt att hennes sårade och kränkta hjärta saknade kraft att älska ensam; att det var hans kärlek som vann henne; att hon blygdes så länge han älskade ensam men, när hon fann att han verkligen älskade, att han funnit hennes väsens innersta sammanhang, då höll ej heller hon sitt hjärta tillbaka. Men, fortsätter hon, nu var hennes känsla ej allenast tacksamhet för hans gåf« vor eller rörelse öfver hans kärlek. Denna skulle ha varit henne motbjudande, om hon icke också upptäckt hans »Liebreiz»; om icke hennes högsta hjärtefiamma slagit samman med hans. Rahels sista kärlek blir en bekräftelse på Paludan-Mullers ord: att det går med vårt hjärta som med violinen, hvilken, en gång sönderslagen, ger en bättre ton men en svagare klang.

Hon hade visserligen tvänne gånger mött kärleken. Men första gången hade den ej varit starkare än attsmå kvinnosjälars svartsjuka och fördomar kunde besegra den; andra gången ej eldigare än att den älskades egen svartsjuka och fördom kunde släcka den. Hon hade visserligen haft många vänner. Men dessa hade sökt henne

för sin egen skull, emedan de behöft tröst eller kraft eller lifseggelse. Hon hade, med ett ord, varit älskad utan att vara förstådd eller förstådd utan att vara älskad; eftersökt och njuten som en stor och sällsam företeelse. Men aldrig hade någon människa omfattat henne med den ensamhetsförlösande känslan, den, som är älskande förståelse af det enastående och egnaste i vår själ, I sin djupaste sorg hade Rahel erfarit att människor så litet förstå hvarandra, att de inte ens förnimma den jämmer »som frambryter ur hvars och ens bröst», eller, om vi förnimma, kunna vi dock ej hjälpa ens de af oss mest älskade, som vi helt förstå och hvars lidande söndersliter oss.

... »Ensamma äro vi. Denna cell, där hvarje människosjäl är fjättrad och där kärleken dd och då förmäler lif med lif... i denna cell stelnar människan.

Af alla Rahels uttryck för sin ensamhetskänsla är dock intet mer betecknande än det att hon, som »var en lärjunge (af Shak'espeare», tidigt och ofta sysselsatt sig med tankar på döden. Men aldrig hade hennes egen död rört henne; aldrig hade hon tänkt att hennes död »skulle göra någon enda människa ondt. Af dig, skref hon till Varnhagen, fick jag veta det; och det var för första gången i mitt lif, som jag tänkte det och som jag visste, att jag hade tänkt det. Så ensam har jag lefvat.»

Varnhagen, den födde människoforskaren, icke endast iakttog Rahel med det mest törstiga intresse utan anammade henne med den mest obetingade andakt. Hankände med en för hans år underbar självkännedom sin egen grundbrist: »Min själ har kommit helt arm hit till världen . . . inga källsprång flöda i mig . . . jag är tom . . .» Men med samma klarhet inser han sina hufvudegenskaper: mottaglighet, förståelsefull och innerlig tillägnelse af det mottagna, kraften att beundra och

den att vänta.

»Jag är en tunn tråd bredvid ditt skönt högväxta träd. Jag vet det och nästan förtviflar öfver min kraftlöshet, som af kärleken ställts vid sidan af ditt svällande, strömstarka lif. Jag känner mitt armod på alla områden i jämförelse med din rikedom... Men i denna fullständiga tomhet är jag alltid öppen: en solstråle, en rörelse, en gestalt af skönhet eller också blott af kraft undgår mig icke; jag väntar blott som en tiggare vid vägen, att något skall försiggå... Du genomströfvar alla sfärer medan jag blott vandrar i några få. Men när du kommer till mina, finner du mig dock alltid — och går du in i ett hus, dit jag icke kan följa dig, väntar jag lugnt vid dörren.»

Den sist nämda egenskapen är den hos människor i allmänhet och ungdomen i synnerhet mest sällsynta af alla. Den beror på makten att så fördjupa sig i en älskad människa, att man med obetingadt förtroende kan afvakta att dety hvarigenom hon synes oss orimlig, orättvis, obegriplig skall reda ut sig och klarna genom henne själf. Och Rahel beredde Varnhagen — liksom han henne — mer än en svårighet, i synnerhet genom sin obetingade ärlighet. Det är betecknande för denna att flera af ofvan anförda yttranden om hennes känsla för Urquijo fälldes till Varnhagen — mellan 1808 och 1812 — och lika betecknande att hon ofta mot Varnhagen själf riktade sin skarpsynta kritik. Men hans tro på Rahel bestod alla prof.

Rahel, som trott sig utsliten, utliden i fråga om möjligheten att tro på en personlig lycka, vaknade da gefter dag med en växande undran och rörelse öfver det nya, hon upplefde.

*

Under sommaren 1808 bodde hon i "det då landtliga Charlottenburg. Dit kom Varnhagen hvarje eftermiddag för att — under vandringar i den svala, doftande trädgården eller under alléerna och längs randen af Spree eller på den skuggiga platsen framför huset — utbyta tankar och upplefvelser. Månen steg upp, stjärnorna tändes men samtalen fortsatte, med eller utan ord. Och Rahel kände att luften förvandlades omkring henne genom den förståelse om hvilken hvarje själfull människa drömmer, som hon söker i vänskapen, i kärleken och som hon nästan aldrig finner. Men har hon funnit den, då behöfvas ej längre förklädnader och masker, skyddande höljen eller försvarsvapen. Då är man försatt i paradiset, där luften alltid är mild, nakenheten alltid naturlig, Vapen alltid obehöfliga, ty man rör sig där som ett lyckligt barn i älskande ögons värme. Ju rikare, sammansattare en människa är, dess svårare finner hon denna all-älskande förståelse. Men finner hon den, då förvandlar den

tillvaron så som en vandring förvandlas, när man från den heta, damhvirflande allfarvägen viker in i den mjukmossiga, solfläckiga, doftrika skogen; så som luften förvandlas när en länge blygrå himmel brister och ett solflöde störtar ned öfver jorden; så som landskapet förvandlas när man, genom en plötslig vändning af vägen, lämnar alpnaturen bakom sig och ser Italien

— under vinrankornas och rosornas årstid — framför sig.

Den, som — om också endast för en dag — upp-lefvat detta, anar livad Rahel erfor, då hon för förstagången hörde steg närma sig »den stilla, ouppnådda sjön i själens djup», då hon ej längre kände sig ensam, då hon småningom fylldes af den allomfattande, allt genomträngande sympatiens solrus, då hon mötte en längtan, som åtrådde hennes väsen i alla dess skiftningar, oberäkneligheter och växlingar. Rahel talar om deras samvaro, »vårt kära, lustiga, barnsliga, glada umgänge, vårt springande, ätande, luftnjutande och jagande efter nöjen; vår anspråks-, plan- och ändamålslösa tillvaro . . .» Och som det bästa framhåller hon att det aldrig föll dem in »att vilja föreställa något».

Innan hon funnit Varnhagen skref hon: »Jag känner förträffliga människor. De äro också vänligt sinnade mot mig, men hålla för mycket af mig som en klippa, en molnbild, stormupprörda vågor eller dylikt. Ingen härbärgerar människan i mig; hos hvilken de dock alla söka skydd.

... Du är den ende i hela världen, som någonsin haft mig kär, som behandlat mig så som jag andra. Ja, jag bekänner det gärna för dig med hela tacksamhetens trängtan: af dig har jag lärt att vara älskad, och du har skapat nytt hos mig. Icke fåfänga ... är det, som städse genomtränger mitt väsen med tillfredsställelse, det skall du veta, du! hvars riktiga uppfattning lockar tårar i mina ögon — det är själens ändtligen sunda, kraftiga, sanna, verkliga anammelse. Hon tager och gifver, och så föde̊s åt mig ett sant lif! Gläd dig, om du verkligen sätter värde på mig och anser mitt lif och varande såsom ett utomordentligt. Du har präglat det till ett mänskligt.»

»Jag älskar hos dig, att du erkänner mitt väsen och att detta ditt erkännande ådagalägges, verkar och yttrar sig såsom det gör. Jag besvarar med utomordentlig ömhet din kärlek, och detta har du hundra gånger sett...

Och senare: »Blott en i hela världen erkänner mig, vet att jag måste få vara en person, och vill ej blott bruka och sluka ett och annat af mig; älskar mig sådan naturen skapat mig och det hindrande ödet gjort mig; inser detta öde; vill anförtro och unna mig mitt återstående lif samt förljufva och närma det till himlen;vill för lyckan att vara min vän vara, göra och offra allt för mig. Denna är den människa, som man kallar min brudgum.»

Varnhagen skildrar sitt intryck af sommaren med de orden: »Jag känner mig, som hade jag denna sommar varit i Athen.» I Rahels samtal hade han funnit den högsta spekulation, »sådan som denna måste gestalta sig i lifvet, den innersta märgen af filosofin», och han kände att han från umgänget med henne kom med frivordna krafter, med »ett uppkiarnadt väsen»; allt det djupaste, bästa i honom själf hade hon uppenbarat hos honom. »Ditt inflytande genomströmmar mig alltjämt med tusen flodarmar», skef han.

Men just som Rahel tömt urnan med det förflutnas aska och åter närmade den till det altare där ny eld var att hämta; just som hon burit sitt hjärta — så som man bär ett vintersjukt barn — ut i det majgröna gräset, då började äfven i detta förhållande den »lidelsefulla spänning», som hon fruktat. Hon, som trott sig så färdig med lifvet, att hon af detta endast hoppades »något sol, luft och grönska» och som sålunda kunnat motse dagen »glad och otvungen» känner nu att det icke längre var som om dagen tillhörde henne: »denna gudakänsla, min enda lycka, jag har den icke mer.» Och orsaken var att Varnhagen genom sin vaknande kärlek, sin åtrå att vinna hennes, sin oro att vara henne ovärdig, sin fortlefvande känsla för sin trolofvade och sin förbindelse till henne var så ur jämvikten, att hon kände honom som ett sig angripande väsen och umgänget dem emellan »underligt skärande och smärtande».

»Ni behandla mig som en grufva: med hackor, spett och verktyg vill ni hämta det ur mig, som jag vill undanhålla, och aflägsna slagg, stöta och bränna, sönderstycka och sålunda luttradet till ert bruk! Men om det nu förhölle sig annorlunda — och ni krossade en planta?

Jag känner mig beklämd och ängslig, emedan jag skall åstadkomma något, skamsen och förtretad, emedan jag

icke kan det...»

Och så bröt den smärtan in öfver Rahel, att hon låtit sitt till ro söfda hjärta vakna endast för att det ånyo skulle dödas, att hon knappt hunnit känna att Varnhagen blifvit henne oumbärlig, förrän hon stod inför möjligheten att mista honom. Och genom tvenne faror: den från hennes egen förtid och den från hans. Ty Rahel dolde ej för honom att en lidelse, sådan som Urquijo ingifvit henne, kunde Varnhagen lika litet som någon annan framkalla och hon klargör för honom att alla kraf i denna riktning endast skulle störa skönheten i det nya, som dem emellan uppväxte. Hon låter honom läsa alla sina bref till Urquijo, ehuru hon känner att detta kanske skall skilja dem. Men då hon lämnar brefven varnar hon Varnhagen att lätt släppa henne. Ty med henne skulle han förlora en värld; ingenstädes skulle han kunna finna någon med hvilken samlifvet kunde bli lättare och mångfaldigare, den innersta troheten innerligare, tryggheten och måttfullheten större. Ty visserligen var hon »intet i någon viss riktning, men lika visst som man känner sin existens, visste hon att hennes goda var enastående.» Och ej endast detta, hon kände äfven att hennes känsla för Varnhagen växte, att lidandet att förlora honom skulle bli större än alla föregående. Men detta hindrar ej att Rahel — när han börjar tala om sin fortvarande känsla för Fanny Herz, om de innerliga bref han alltjämt skref till henne, om hennes väntan på honom, om hans lidande af henneslidande — handlar i full enlighet med sina grundsatser, emedan dessa voro ett med hennes natur. I sin bittra smärta öfver att åter ha kommit ren och ärlig men nödgas gå »fattig och kränkt», ilade visserligen den tanken genom henne, att hon denna gång icke skulle vika, att hon skulle upptaga striden med denna henne underlägsna kvinna. Men snart uppger Rahel — hon, som var ren och allvarlig som en flamma — den tanken. Varnhagen — med sin jämmer öfver det »virrvarr», i hvilket han ingen utväg fann, i hvilket han hvarken kunde välja Rahel eller Fanny — syntes henne snart mer beklagansvärd än föraktlig. Han hade kanske rätt i att han var en »hypermodern» människa, att han verkligen kunde älska två samtidigt, att han be-höfde många kärleksförhållanden liksom många vänner? Han hörde till de »sönderstyckade nutida, de sjuka européerna» och han måste följa sin natur såsom Rahel sin. Hon medger att hon med sin ytterligt explosiva natur visserligen kunde vara häftig, ojämn, orättvis men den, som »kringkastas af Gud, huru skulle den kunna vara älskvärd?» Trots det skeppsbrott, hvarigenom hon strandat i den trakt, de gamla kallade helvetet, hade hon dock haft mod att ännu en gång bege sig ut på samma haf. Och hon kände, att hon just genom detta sitt mod, genom sitt fattiga, ensamma, misshandlade hjärtas kraft att ånyo älska, var ett mycket underbart väsen och att hennes egen makt att gifva mycket innebar hennes rätt at t kräfva mycket. Icke trohet. Visserligen kallar hon kärlek och trohet ett. Men hon förklarar genast att detta ej betyder att en s. k. kärlek icke kan upphöra. Härigenom visar den sig just ha varit en illusion.

»Våra sinnen förbehålla sig sedan något bättre, och vårt hjärta har icke varit träffadt och har ej heller rört det öfriga af

8. — Rahel.vår själ... Det är ingen trohet, den, som man räddar åt sig — utan det är trohet, som jämte vårt blod sitter djupt och säkert i hjärtat...»

Hon vet att hon själf hör till dem hvilka intet annat kunna än älska, dem för hvilka kärleken är deras »mäster-prof, krona, lif och bekräftelse». Han skulle ej kunna slita troheten ur hennes hjärta utan att slita sönder hjärtat själf, utan att omskapa allt dess blod till tårar och utan att skapa om sig själf så, att hon förlorade sin tro på honom! Varnhagen har gifvit henne lyckan och, om den blef evig eller icke, detta ändrade ej dess verklighet. Var ännu hans lycka hos henne, då skulle hon bli tokig af salighet, men utan hans lycka kunde hans närvaro aldrig bli henne lycka. Och hon utropar slutligen: O, förstå mig. Kunde jag hålla ditt hufvud, kyssa dig, så skulle du förstå mig!

Hvad hon fordrar är endast att han skall välja. Det var ju möjligt att — trots Rahels visshet att »där två äro ett hjärta och en själ, där är allvar»; trots hennes visshet att »det inre hjärtat är klokare än allt annat» — hon dock misstog sig och att Varnhagens trolof-vade var hans »egentliga lifspuls»? Och därför kände Rahel endast en plikt: den att ge Varnhagen hans fullkomliga frihet och fordra att han skulle resa till Hamburg för att genom ett nytt samlif med Fanny Herz bli klar öfver sina känslor. Endast ett för sig själf betecknande råd gaf hon:

»Haf icke något samvete!»

Hvarken hans medkänsla med Rahels eget eller med Fann>s lidande borde öfva något inflytande utan endast hänsyn för hvad han insåg som sin verkliga lycka.

*Du skall vara fri, och du är fri. Intet ord till mig, intet yttrande, ingen mig ingifven förhoppning binder dig... Blottdin kärlek till mig, kan göra mig lycklig, ett band, som håller dig, aldrig, aldrig! Som en fågel på grenen är du hos mig.

Du måste se henne, denna kvinna, måste lefva med henne. Om sår finnas, måste de fullständigt läkas: antingen genom en lycklig sammanlefnad eller genom ren skilsmässa. Jag vill helst icke återse dig förr. Starkare, fastare, renare, beslutsammare i mig själf mera inträngande blir jag för hvarje natt; intet svagt, såradt, tvetydigt, sjukt, erbarmligt kan jag tåla i själen.

Om du älskar mig, ordnar sig allt: jag kan icke kämpa med och icke om något och en tillkämpad lycka har alltid äcklat mig.

Du anser mig hård? Jag är det, jag olycksaliga! Och alltid mot mig själf! Jag ville icke visa dig två lidande kvinnor och visade dig en järnhård. Till och med nu, när du måste lämna mig, skall jag icke klaga. Kommer du, är det mig kärt. Vankelmod älskar jag icke: däri ligger min naturs begränsning.»

Utan att någon svartsjuka rasar inom henne kan hon motse möjligheten att förlora honom men endast om han därigenom når en större lycka. För en slocknad känsla, för falska pliktbegrepp ville hon ej låta offra sig. Gick han, blef hon ej mer ensam än hon var innan han kom och hvad hon genom honom ägt af lycka förblef evigt hennes.

»Du skall njuta kärlek och lycka och klarhet... Detta är hos mig ingen öfverdrifven, känslosam offereld. Jag sätter intet värde på delning och offrande. Men om du verkligen älskade, kunde jag hjälpa till att kröna dig!...

Jag besvarar din kärlek med utomordentlig ömhet, det har du sett hundrade gånger. Jag skulle kunna tillbringa hela mitt lif tillsammans med dig — det är min längtansfulla och allvarliga, itu enda önskan — jag skulle ägna det åt dig med glädje och den största tillfredsställelse. Jag inser hela ditt värde, och ej ett grand af din älékvärdhet — noga öfvervägd — undgår mig. Jagär dig trogen af lust, af kärlek och af det mest besinningstulla val. Jag har inga fordringar på dig. Jag är din vän, så som en man skulle kunna vara det. Du är i intet afseende bunden genom mig, jag skulle vilja tjäna dig med mitt blod. Och är det ej naturligt, att jag ändtligen — och detta sker fullt blott genom dig

— ville blifva erkänd... Tro likväl icke, att jag älskar dig alldeles utan oro. Att äga dig är i hvarje bemärkelse nödvändigt för mig. Dock, där tillfredsställelsen varit, där förblir den. Och vid hvarje förlust, vid hvarje brist skulle den vissheten evigt skänka mig näring: »Jag har en gång ägt den, lifvets lycka!»

Hon låtsar intet hjältemod, hon uttrycker öppet den saknad, som hindrar henne att njuta grönskan, ljuset, skuggorna, allt detta de njutit samman, liksom hon skulle vilja meddela honom hvarje ord, hvarje sken och skimmer, som gläder henne. Hon säger honom att endast det, att han kommit in i hennes lif, blifvit »en solglimt öfver hela synkretsen af det lif, jag har att lefva»; det hade gifvit henne en känsla af hälsa, stolthet, tillfredsställelse: hon kände att hennes ödes trollring blifvit bruten och hon hade mod att nu förlora honom och lefva vidare. Var det för honom rätt att gå, då skulle han också göra det, då skulle hon förlora honom med samma nödvändighet, som blomman faller från trädet och trädet skulle i alla fall kunna utstå vintern.

»Bör jag självmörda mig i förväg, emedan jag är dödlig? ... Det är dumt att vara rädd. Är icke äfven nuet framtid? Denna vill man alltid ha så skön, så säker!»

Det finnes ingen tid i Rahels lif, som klarare belyser hennes väsen än denna. En vanlig självisk kvinna skulle, under de gifna omständigheterna, gjort allt för att behålla Varnhagen kvar i Berlin och ömsom med köld, ömsom med hetta väckt hans svartsjuka och hans lidelse. En vanlig osjälfvisk kvinna skulle, under degifna omstädigheterna, ha ofirat sig själf för hans s. k. »plikt» mot sin trolofvade.

Rahel gör intetdera. Hon sänder honom till Hamburg men behåller — genom sina bref och sin öppet visade

känsla — den makt, hon vunnit; hans trolofvade hade genom hans närvaro samma möjlighet och ingenderas offer, endast hans eget val, måste afgöra hans öde.

Själf sade hon sig afvakta krisen så som man afvaktar den febersjukes. Men innan han, i ena eller andra riktningen, af gjort, ville hon ej återse honom.

I Hamburg fann Varnhagen att hans känsla för Fanny slocknade dag från dag; att misstämningen mellan dem växte, att — äfven om Rahel ej varit — förhållandet dock aldrig skulle kunna återställas och han hade på afgörande sätt brutit det, när han återvände till Rahel.

Men nu började de nya svårigheter, som orsakades af att Varnhagen hvarken ägde förmögenhet, äm-bets- eller samhällsställning och att han hvarken kunde eller ville förena Rahels öde med sitt, innan han var något mera än en student, hvars studier ej ens voro af-slutade. Rahel var enig med honom häri och sålunda förblefvo de under sin trolofningstid skilda — på korta tider när — medan Varnhagen såsom student, krigare, diplomat fulländade sin bildning och bröt sig en bana, så att han skulle kunna erbjuda Rahel något mer än endast sin hängifna själ.

Under dessa ovisshetens och skilsmässans år till-lämpade Rahel allt fullkomligare sin stora grundsats för sammanlefnaden: »vara sann och blifva mild» den grundsats, som hon äfven något utförligare formulerat.

»Se, älska, förstå, ingenting vilja, foga sig, äfven när man är oskyldig; vörda den stora tillvaron, icke vilja hamra, uppfinna och förbättra och vara glad och ständigt bli mer god!»Detta var inte alltid lätt under Varnhagens sexåriga odyssé. Ty hans obeslutsamhet, planlöshet och oberäknelighet vållade Rahel ej endast lidanden — t. ex. genom förfelade sammanträffanden — utan äfven praktiska svårigheter och personliga obehag. Hon å sin sida har den två gånger dödligt sårades snabba ömtålighet. Hon vill hellre draga sig tillbaka än ständigt lida på nytt och hon är så rädd att binda eller hämma honom att en mindre fin själskännare än Varnhagen skulle trott henne kall.

Det är mycket betecknande att hon aldrig känner åldersskillnaden som ett hinder. Ty dels såg hon länge yngre ut än han, dels kände hon med en sin vän att mellan älskande »les âmes ont toujours le même âge». Hvad hon fruktade var att hon lidit för mycket, att hon ej längre ägde spänstighet, mod, lit till lyckan. Och hvad hon visste var att hon ej längre ämnade vara den fordringslösa, endast gifvande.

»Jag har pliktat nog här på jorden — med hela jorde-lifvet — för lögnen att jag icke fordrade livad jag begärde och gaf.>

Visserligen händer det att Rahel öfverilar sig i ett klander, men hon erkänner villigt sin orätt och Varnhagen gör detta lätt för henne genom den rörande älskvärdhet, med hvilken han upptar hennes stränghet äfven i de fall, då han ej förtjänat den. Han kände att hon i det stora hela hade rätt, då hon riktar hans uppmärksamhet på hvad hon kallar hans »lifspauser» : de råheter eller ogrannlagenheter eller öfverilningar, hvarmed han skaffar sig ovänner, liksom hon klandrar hans »evin-nerliga vana att utgjuta sig» för enhvar, som kom i hans väg, hans vekliga sympatibehof och osjälfständiga »efterhärmande».

Hans rotlöshet och rolöshet berodde till stor del påtidsförhållandena. Men de framkalla ofta hos Rahel den undran, om jorden för henne endast var till för att där »gråta, vara hänryckt och älska», men aldrig att slå rot i?

Emedan Varnhagen, en Qoethes lärjunge äfven han, fattade ordet kultur i dess djupaste mening — såsom den bildning, hvilken genomtränger och omdanar hela människan — var han i stånd att älska Rahels skoningslösa ärlighet, äfven när hon pekade på de ofruktbara marker i hans natur, dem han borde odla. Intet skildrar bättre RaheFs känsla under dessa första år än följande sköna ord: »Gud, huru fröjdar jag mig icke öfver din utveckling! Dyra kalk, hvad innehöll du ej, värmd vid mitt bröst, af min kärlek! Jag är så säll och så stolt och så orolig. Min ande och mitt hjärta ha ett barn. Detta barn är min älskade!» Och i själfva verket var hon för honom mor och syster, väninna och älskarinna; hon utstrålade öfver honom snille och godhet; hennes hängifvenhet var lika klarseende och klok som öm och verksam.

Hennes känsla är äkta och varm ända in i alla de små drag, hvarigenom hon visar huru alltid närvarande han var henne t. o. m. då hon åt något, som skulle smakat honom, eller njöt af luften eller en vandring. Och hon jublar när

liknande ting förekomma i hans bref. Så t. ex. då han en gång fått en hård träbänk till nattläger och tänkte: »Om Rahel visste detta!» De enda orden hade som en »kornblixt» upplyst hennes själ med ljus lycka. Ty de »vittnade om innerlig, förtroendefull, hängifven kärlek och visshet om kärlek. Om hon varit där, huru hon skulle kysst honom på den hårdaträbänken; huru hon skulle gjort det bekvämt åt honom, ty han skulle fått hennes axel att hvila mot . . .»

På många sätt visar Rahel att hon ej älskar honom »utan oro» och vid något af honom uttaladt tvifvel utbrast hon: »Har du då aldrig sett hänryckningen i mina ögon, när jag såg dina? Den kväfvande ström af lycksalighet, som då bröt in öfver mig?»

Visserligen är hon alltjämt »ouppnåbar» i sin själ och inser att »denna hemgift från främmande världar bär enhvar med sig». Hon visste, att in i andens tvifvel, i samvetspröfningens liksom i minnets djup kan ej ens kärleken tränga. Men annars kände hon kärleken genom-glöda hela sitt väsen och hon kan med sanning säga Varnhagen: »Min känsla har du vunnit, mitt hela hjärta.» Ja, hon synes sig själf skugglik och ringa utan sin kärlek; de dagar, hon ej skrifvit till honom, har hon alls icke lefvat, och att få »kyssa hans mun, hans ögon, att trycka honom till sitt hjärta» är äfven hennes innerliga längtan. Varnhagen å sin sida visar på tusende sätt sanningen i sina ord: »Jag håller dig så gränslöst kär och så innerligt, som icke älskande och icke vänner hållas kära: som din lärjunge och förkunnare.» Han undrar, om hon kan lida så mycket af skilsmässan som han, ty hon har ju — Rahel, som han alltid längtar efter! Han hungrar efter hvarje rad af henne och ber att hon skall låta honom se hvad hon skrifver äfven till andra, ty han ät girig efter hennes mins .a ord, vare sig de uppenbara det djupa, det förnäma, det muntra i hennes skaplynne, om hvilket han bekräftar Jean PauPs omdöme: att klokheten och kvickheten, huru stora de än voro, dock hos Rahel voro mindre betydande än innerligheten och godheten. »Hos dig», säger Varnhagen, »blir äfven det vanliga ovan-ligt genom den äkthet, som utstrålar från hvarje din lifs« yttring.» Och han fann ett bland sina många lyckliga uttryck för Rahels personlighet — dess fasthet, enhet, dess inom sig fullrundadade helhet — när han yttrade att hon egentligen borde plastiskt uttryckas. Han berättar att, när hennes bref komma, låter han dem först ligga framför sig en liten stund oöppnade. Ty brefvet har med sig en solglimt af hennes närvaro och att se och röra vid det i dess yttre gestalt ger honom en smula af den salighet, som han erfor, då han kunde se in i hennes ögon, kyssa hennes läppar. Och likaså uttryckte Varnhagen allra fullkomligast sin egen känsla för Rahels väsen när han säger, att hon för honom är hvad bibeln är för de kristna: tanken på henne följer honom öfverallt, den är hans lefnads ljus och omfattar hela kretsen af hans vetande, hans fröjd och hans lidande. Hon, den evigt sunda och skapande, besår hans själs marker med sina lefvande ord: hvartenda ett skjuter upp inom honom och blir till ett fullt ax, af hvilket han hämtar sin näring. Han gläder sig åt att, då deras bref korsa hvarandra, det ofta händer att de innehålla samma tanke, som hvar-dera sålunda oberoende af den andra nedskrifvit, ty han fann i detta ett bevis för i hvilken grad de hörde samman, huru de fröjdades åt samma ting, liksom de förstodo skämt och allvar på samma sätt. Och, skrifver han, som strålen af en springbrunn stiger ständigt den önskan inom honom att se allt med henne, höra henne tala om allt, se hennes lif försänka sig i allt och åter — blommande — stiga fram ur allt! »Du är», säger han, »så rik att det skulle behöfvas tjugu stycken som jag för att endast dana ett ögonpar så seende som ditt, och i hela mitt hufvud finnes ej så mycket lif som i ditt lillfinger!» Påalla vägar nådde hans tankar, drömmar, planer till henne, hvars blotta tillvaro för honom var som en segerfest.

»Att mitt lif kunde vinna och har vunnit dig, det gör det för mig till ett af de mest utvalda, som någonsin föddes på jorden», säger Varnhagen.

Men man kan omvända yttrandet och säga, att endast en sällsynt natur kunnat vinna Rahel och det finnes intet vissare vittnesbörd om att det väsentliga i Varnhagens natur var värdefullt, än att han framför någon annan förstod Rahel med kärlekens fullkomliga förståelse. Hvad han i det offentliga lifvet ägde af svagheter hör ej hit. I ett var han stor: sin stora känsla. Att hafva varit mäktig af en sådan är en människas adelsmärke, är hennes eviga väsen. Enhvar, som med seende ögon läser brefväx-lingen mellan Varnhagen och Rahel, känner också att det alltjämt är den äkta kärlekens sol, som lyser öfver Rahels tillvaro, men under en annan årstid. Icke längre vår som under känslan för Finckenstein, icke längre högsommar, som under känslan för Urquijo. Men September, den

årstid då ingen kyla och ingen fattigdom ännu inträdt, den årstid då hettan är borta men värmen är kvar, då luften är sval och len som silke, den klarnade himlen djupblåare och solflödet guldrikare än någonsin, då trädgårdarna lysa af färgrika blommor och mognande frukter dala ned i det daggiga gräset, då fullheten och friden äro förenade som under ingen annan årstid.

Och Rahel uttryckte denna fullhet och frid i och genom kärleken med det enklaste — och största — af alla kärleksord: »I din närhet skulle jag smärtebefriad, kunna skiljas från lifvet.»4.

Ju innerligare deras själar förenades, dess djupare kände Varnhagen förlusten i hvarje dag han var skild från Rahel, hvars sprudlande spontanitet i samlifvet inga bref kunde ersätta. Slutligen kom den tid, då de, enligt Rahels ord, kunde låta hamra sin kärlek »på det borgerliga städet», hvilket ju var villkoret för att »borgar-folket skulle låta den passera». Varnhagen fann det lika ömkligt som Rahel att samhället är »en sådan fattiggård, att man för det mest olikartade blott har denna ena form», och båda underkastade sig formen under förbehållet att de skulle »ignorera» att de voro gifta. Rahel betonar före som efter äktenskapet att ifall Varnhagen ej förstått hennes »obeskrifliga frihetstrångtan», ifall hon ej med honom kunnat vara sann i allt, ifall han ej tänkt alldeles som hon om äktenskapets orimlighet, då hade hon aldrig gift sig med honom.

De vigdes i största stillhet 27 September 1814 för att snart åter — på grund af Varnhagens politiska uppdrag — skiljas. Deras fem första gifta år tillbragtes dels i Wien, dels i Karlsruhe och annorstädes, ett oroligt lif under hvilket Rahel allt mer längtade att återkomma till Berlin. Först i Oktober 1819 blef detta möjligt, Men från den tiden till hennes död var hon endast på helt kort tid borta från den plats, som hon älskade, emedan hon där »lidit, älskat och känt» så mycket. Under de många skilsmässor, som dessa första gifta år medförde, äro Varnhagens bref ännu innerligare än före deras förening. Allt mer upptäcker han under samlifvet Rahels »Einzigkeit»; hon ensam är i fullaste mening god, snill-rik, skön och sann och genom de »kärleks- och lifs-vågor», hon låter flöda öfver honom, är hon hans »lyck-liggörerska». Och hon utbrister att det är »en lycka, som man bör knäböja inför», att från sin make mottaga sådana kärleksbref; de göra henne ödmjuk och orolig att inte vara vacker nog — så att andra kanske skulle klandra Varnhagen för hans val — liksom glad att hon ser så ung ut. Detta skulle annars varit henne emot, ty hon föredrog att åren och ansiktet följdes åt. Det är hennes undran som hennes lycka att Varnhagen »genom en för henne okänd trollkraft» var förälskad i henne.

»Han älskar och ärar mig så högt, att jag skäms där-öfver inför Gud och alltjämt måste eftersinna i mitt hjärta att också jag bör förljufva lifvet för honom för att åtminstone delvis förtjäna allt detta. Men min största lycka ligger däri, att jag alldeles icke märker, att jag är gift, utan är, lefver och känner fullt fri i allt, det största som det minsta; kan säga Varnhagen allt, törs vara fullkomligt sann, och att just detta så fröjdar och hänför honom. Men så är äfven han lycklig genom mig, endast genom mig. Ni skulle se och höra, huru han i min närvaro och i bref till mig uttrycker detta. När sådant står i böcker, tror man det icke, utan tänker: ’Det är bara dikt’.*

>Jag är fullkomligt fri i min ställning till honom, eljest skulle jag aldrig kunnat gifta mig med honom. Han tänker på samma sätt som jag om äktenskapet.

Jag erkänner intet förhållande till en människa som fritt och skönt, hvilket inskränker mig, där jag måste ljuga och

neka min natur det möjliga och nödvändiga____»

>Så långt det var möjligt — för din natur möjligt — att förstå en natur sådan som min, har du förstått mig: genom den mest storslagna och själfulla uppfattning, förmedelst en insikt, som jag icke begriper, då den ej härrör från likheter hos våra naturer. Mindre själfviskt, mer högsinnadt och med mera förståelse kan icke en människa i sig upptaga och behandla en annan, än du gjort med mig. Aldrig har insikten i en människa verkatkraftigare på viljandets hjärtpunkt, än hvad din i mig gjort. Varmare kan detta icke erkännas än af mig, ej heller kan detta erkännande fullständigare omvandlas till kärlek.»

Att Rahel ej i ordets egentligaste mening var förälskad i Varnhagen, att hans personlighet ej fyllde henne med samma hänryckning som hennes honom, detta är otvetydigt. Det är möjligt att hon tänkte på sin känsla för

Varnhagen då hon sade:

»Icke vår första — som ordspråket säger — utan vår sista kärlek är den sanna: den nämligen, som tager alla våra krafter i anspråk.»

Men då har en ögonblickets stämning framkallat orden. Ty hennes känsla för Varnhagen tog ej alla hennes krafter i anspråk. Ett bland många bevis därför är att det var Varnhagen, ej Rahel, som klagade öfver att Berlinerlifvet nästan aldrig gaf dem en ensam stund samman.

I det hem de längst — och till Rahels död — bebodde1, njöt hon af de stora, höga rummen liksom af en grannes trädgård »där det, som i ett jägmästarbo-ställe, fanns luft och doft». I våningen var allt enkelt; några porträtt och byster samt blommor var det enda, som ej hörde till det nödvändiga. Men alla anordningar voro så behagliga och bekväma att det hela gjorde ett smakfullare intryck än stor elegans kunnat göra. Att pianot och böckerna räknades till det nödvändiga behöfver ej betonas.

Rahel hörde till de — ännu mycket ovanliga — kvinnor, som förena ett otvunget »sich ausleben» med ordning och regelbundenhet i alla hvardagslifvets

1 Maurerstrasse 36; under de första åren bodde de i Fran-zösische Strasse 20.förhållanden: äfven genom detta drag skilde hon sig lika mycket från romantiken som hon kom nära Qoethe.

Gyllene sanningar säger Rahel i detta ämne: »Blott de bästa människor äro punktliga. Blott de bästa veta, att äfven det högsta, renade jordelif är villkorligt och icke kan bestå utan den största ordning i indelandet af de vanligaste tingen och hvad som är oss närmast och at t blott därigenom sparas den oss evigt obegripliga och oåterkalleliga tiden. Blott de bästa människor underkasta sig dessa villkor.

Det positiva i lifvet består i att lefva ut det, som just står framför en... Att känna nuet, att kunna taga itu därmed, detta är lefnadskonst. Ju större sådan man äger, dess positivare är man och dess mera positivt kommer man att upplefva.»

Genom dessa egenskaper lyckades hon, trots sin tilltagande sjuklighet, trots att hennes tid blef henne »be-röfvad, frånstulen, söndersplittrad», att hålla hemmet i ypperlig ordning, att värna om Varnhagens arbetsro och dock få tid öfrig för sina egentligaste intressen. Men allt detta skedde med en energiförbrukning så stor, att hon stundom suckade efter ensamhet, för att hon i ro skulle få vara sjuk. Ty önskan att ej oroa Varnhagen med sin ohälsa, kom henne alltid att dölja denna så länge det var tänkbart.

Rahel, som andra nervösa naturer, gick sent till sängs och steg sent upp. Morgontimmarna brukade hon för att ordna hushållet och andra praktiska angelägenheter samt mottaga besök. Senare gjorde hon en promenad, besökte någon konstutställning, någon general-repition eller ett par vänner. Till den tämligen sena middagen voro ofta några gäster inbjudna eller en för-middagsbesökande kvarbjuden och Rahel satte sin husmoderliga ära i ett godt och fint bord. Efter middagenmottog hon ogärna besök utan använde tiden till läsning och brefskrifning. På aftonen besökte hon ofta någon konsert eller teater och därifrån följde henne ofta en hel skara, som i hennes salong utöfvade sin kritik och lyssnade till hennes. Samtalen blefvo ofta så lifliga att man ej skildes före midnatt. Var Rahel åter om aftonen hemma hos sig, kommo besöken ett par timmar förr men med samtal och musik tillbragtes kvällen så angenämt, att äfven då uppbrottet sällan blef tidigare.

Det var sin egen erfarenhet, Rahel uttryckte med orden: »fint organiserade människor måste ha förströelse», och det var hennes glädje att bjuda andra denna i den ädlaste form. Hon själf underskattade visserligen sitt snille när hon påstod att hennes berömda »sällskaps-konst icke var annat än godhet». Men dess hufvud-beståndsdel var dock den värme, som från henne utstrålade öfver alla, oberömde som berömde, små som stora.

*

Rahel var in i sin innersta själ en moderlig natur. Hon talar, under sin egen saknad af verklig modersömhet, de skönaste ord om hvad moderskapet borde vara. I hennes erotik ingår moderligheten som en väsentlig beståndsdel, och hon sammanfattar sitt väsen i de orden:

»Jag är en moder utan barn.»

»I förgår begrundade jag människornas lidande och kärlek och tänkte därvid: Den högsta lidelse förlorar den svarta trollkraften, dödsskärpan, när man har en mor sådan hon bör vara ... Aldrig kan då olyckan inbryta så förödande, alla förhållanden bli milda och klara och måste gestalta sig renare, och redan vid begynnelsen viker det dåliga inför denna vördade och älskliga gestalt tillbaka in 'i hjärtats natt' — som Fichte säger. Tänk dig enung, älskande moder lik mig, sina barns käraste väninna och innerligaste förtrogna, deras kamrat i lek, musik, umgänge, toalettbestyr, lif och tankar. Du kraftens Herre, hvilket inre, säkert stöd är icke detta: En sådan mor är Guds ståthållare på jorden. O Gud, det gifves alltså en lycka här i detta förvirrade jämmer, men ingen sköter sitt kall, och världen går under...»

Alla barn älskade Rahel lika innerligt som hon dem: deras egna lekkamrater kunde ej leka eller skratta bättre med dem än Rahel. Alltid hade de något att säga henne liksom hon dem och att vara med Rahel var hennes brorsbarns högsta glädje liksom de själfva utgjorde hennes.

Jean Paul hade en gång uttryckt som sin mening att hon borde förbli ogift1. Hon svarade härpå att han med dessa ord dömde äktenskapet och ett olyckligt sådant skulle hon visserligen aldrig finna sig i.

»Den, som kränker mitt innersta medgifvande och min böjelse, har mig blott kvar som fånge.»

Menade han att hon och Varnhagen i inre mening redan voro gifta — och således kunde förbli ovigda i yttre mening — då instämde hon å sin egen som å alla deras vägnar, hvilka med nödvändighet höra samman. Men fällde Jean Paul sitt yttrande i absolut mening, då tog han lika mycket miste om hennes innersta väsen som hennes illvilligaste tadlare, ty han nekade henne ju därmed också barn!

Rahels äktenskap blef barnlöst men hon, som tackade Gud för »hvar smula barnaoskuld», erhöll en ersättning i sin brorsdotters lilla dotter, Elise, hvilken under Rahels senare år för henne blef »själens läkedom». Hennes skil-

1 »Hon (Rahel) är en konstnärinna, hon danar en helt ny sfär, hon är en undantagsvarelse, i strid med det vanliga lifvet och vida höjd däröfver — och därför måste hon också förbli ogift.»dringar af deras samlif, af den lillas ord, beteenden, själsrörelser visa huru lidelsefullt hon dyrkade detta barn. Och när hon haft henne hos sig en tid, känner hon sitt hjärta »sönderslaget», då hon måste återlämna henne och hennes syskon till föräldrarna, sedan hon ändt-ligen i hela åtta veckor kunnat lefva »med, för och endast genom dem». »Jag gaf dem hull genom min vård och lät deras själar växa, deras ande lyfta och röra sig.» Hela dagen hade de haft anspråk på henne och den halfva hade hon varit ute med dem i »skogen, på fältet och i trädgården». Men nu var fröjden slut och hon satt ensam med sin smärta öfver att andra ägde hvad hon bort besitta, hvad som genom hennes kärlek tillkom henne . . . »Det hjälper mig ej, att jag har bakom mig den förälskade kärlekens ålder: j a g 1 i d e r dock.» Det är den 59-åriga Rahel, som klagar så för den unge Heine!

I ett annat bref till Qentz talar hon om huru hon som han alltjämt har »ett kärlekshjärta: jag älskar — med en ny, aldrig förr erfaren ömhet — en ren daggdroppe från himlen». Hon klagar öfver att hon också i denna kärlek nödgas lida, eftersom barnet i yttre mening ej tillhör henne, ehuru det i inre mening gör det. Ty barnet har hennes blod, nerver och snabbhet, det är »hjärtevekt och hjärtestarkt». På samma gång gläder Rahel sig att Elise i det afseendet är henne olik, att flickan är graciös, vacker och lättsinnig och således »angenäm för Gud och människor!»

Rahel och Bettina Brentano ha ömsesidigt och förtjusande skildrat hvarandras sätt med barn, när Rahel om Bettina sade att hon »betedde sig med barn som en mytologisk bonne» och när Bettina af sina barns lära-

9. — Rahel.rinna fordrar att hon »absolut skall vara med barnen alldeles så som fru Varnhagen!»

Och ju mer sjukdomen begränsar Rahels värld till hennes fyra väggar, dess mer blef det stycke af den evigt unga naturen, som ett barn utgör, hennes ögons fröjd och hennes hjärtas hvila.

*

Ända från bardomen hade Rahels viljestyrka hållit henne uppe under den fysiska svaghet och de svåra lidanden, hvilka skulle gjort en annan kvinna till en själfvisk och retlig sjukling, sin egen och andras pina. Sina lidanden brukade hon istället som hjälp för »att bli bättre, känna deltagande, icke vara förströdd gentemot lidande och fattiga». Äfven när hon kroppsligt plågas håller hon själen uppe genom »eftertanke, insikt, hänförelse, glädtighet, godhet, oskuld». Åren härja kretsen af anhöriga och vänner men nog många finnas kvar för att en liten utvald skara då och då kunde samlas omkring henne. Och några af medlemmarna i denna krets tillfredsställde i hemmet den musiktörst, Rahel numera ej kunde släcka utomhus. •

Några svåra sjukdomsfall hade redan förebådat den försämring, som på nyåret 1833 inträdde i Rahels befinnande. Efter några veckors växlande tillstånd kunde hvar-ken lifsviljan eller kärleken hålla döden tillbaka. Den inträdde den 7 Mars, två månader innan hon skulle fyllt 62 år.

Så slutade det nittonåriga samlif om hvilket Varnhagen vittnade att Rahel under — som efter — detsamma, ständigt var »det yngsta och friskaste i hans lif.»Flera år efter RahePs död uttalade Varnhagen ånyo sin förvåning »öfver den enastående förening af lifs-krafter och dygder, som hon företedde i sitt väsen. I henne brann den ursprungliga skaparkraftens eld alltjämt i ljus låga, hon hade ännu all värmen och all glansen hos en människa, som just utgått ur Skaparens hand. Jag vet intet som är henne likt. Talang och krafter kunna andra äga i lika, ja i högre grad, men hennes väsende ingen! Hon visste det själf och sade och skref till mig: 'En sådan ser du icke åter/ Hon hade rätt! Förr kan en Goethe, en Spinoza, en Platon åter framträda än en Rahel.»Heltgtonen.

De idéer, som företrädesvis kallas de religiösa, hade alltid sysselsatt Rahel. Men, som ofta hos unga människor, störde hennes eget ödes kval och fröjd den stillhet, som begrundandet och fromheten kräfva. Kring den åldrande stillnar lifvet af sig själf och — för den själfulla människan — bli frågorna om lifvets mening och mål stora med aftonskuggorna. Så gick det äfven Rahel, hvilken allt mera visar hvad hon i hela sitt lif varit: en af de i djupaste mening religiösa naturerna, dessa för hvilka allt blir religion men som — enligt Schillerordet — af religion bekänna sig till ingen religion.

Hon var född judinna och döptes vid sitt giftermål till kristen men ingendera läran omfattade hon med sin tro. Hon var nästan barn när de båda män, som omedelbart och medelbart omdanat judarnas ställning — Moses Mendelssohn och Fredrik den Store — dogo. Men hon var redan helt genomträngd af den nya tidens anda och hvarken det för judendomen eller för kristendomen säregna ägde betydelse för henne. På sin dödsbädd yttrar hon att hon tänkt på Jesus och för första gången känt att han var hennes broder i lidandet. Hon — som Goethe — hade vördnad förJesu person, medan båda förhöllo sig kalla mot den i hans namn stiftade religionen.

Så länge Schleiermacher var panteistiskt-mystisk stod Rahel honom nära. Men sedan han närmat sig den positiva kristendomen tog hon bestämdt afstånd från honom. Hennes själ förebådade henne en ny religion och hon var öfvertygad att den kristna religionens nuvarande gestalt var »ett nära nog tillfälligt moment i känslans utveckling, ett moment, som dragit för länge ub>. Och i ett djupgående yttrande uppvisar hon kristendomens oförenlighet med jordelifvet.

»Hela denna lära har uppstått och uppfunnits under ett själstillstånd, som icke kan räcka: den är helgelsens och pånyttfödelsens moment... den är egentligen den religion, som, i sitt allra heligaste innehåll, af sig själf borde frambryta och verka och lefva i hvarje själ och öfverhufvudtaget ej meddelas...»

»Till allmän utöfning och till praktreligion kan kristendomen icke göras. Så länge den fordrade försakelse och uppoffring, utbredde den sig som en lidelse öfver jorden. Därför är den värdig och skön i de hjärtan, där den härskar som lidelse, men, till-lämpad på staten och lifvet, förvänd och hämmande för årtusenden ...

Rahel har härmed såväl betonat det — under vissa skeden i mänsklighetens och den enskilda människans lif — betydelsefulla i läran om korset och det orimliga i att denna lära blifvit släktet påtvungen såsom religionen. Rahel — som Goethe, som Schleiermacher, som mystikerna — ser i det egna gemytet religionens källa; en dem utifrån gifven religion är en själfmotsägelse; endast den ur individen själf, ur hans väsen kvällande och enligt hans behof danade religionen är äkta. Hon betonar att hon själf intet kan lära, »också ingen religion», ty religionen är »den

sista intima akten» mellan människan och»det jag icke törs nämna». Så snart detta förhållande får ett namn, blir religionen genast osann. Det stora, gudomliga, oändliga hade Rahel — »skogsmänniska» som hon var — funnit på sin egen väg. Och hon kallade det synd och hädelse att ej låta livar människa »göra sådana upptäckter själf».

För Rahel var lidandet vägen till hennes upptäckter, äfven de religiösa. »Hjärtat måste brista eller också upplysas», säger hon om sitt grubbel öfver srnärtan, och hon har därmed angifvit den orsak hvarför religiositeten, enligt hennes mening, aldrig kan eller bör bibringas. Det är för Rahel hädelse, att den utström-ning af själen, som bönen är, framtvingas på bestämda tider och platser; det synes henne oerhördt att man låter ett barn i sig upptaga en tankebyggnad, där flera höga frågor bli besvarade, »dem barnet icke själf skulle ha förelagt sig . . . ett bedröfligt skådespel af kväfd intelligens!» Och hon vill unna barndomen det, som hon finner vara dess säregna lycka: att den ej danar sig någon lifsbild utan lefver i nuet, ehuru hon vet att detta »lyckliga tillstånd» — som hon kallar »den första mänskliga naturen» — icke kan vara, att »grubblet öfver tingen är andens väsen» eller hvad hon kallar »den andra mänskliga naturen».

Under sitt eget, man kan säga lifslånga grubbel, hade hon funnit, »att hela skillnaden mellan människornas andar blott ligger i frågandet: svara kunna alla blott på samma vis», liksom att det är af den största vikt — framför allt i de högsta ämnena — att icke erhålla svaren före frågorna, utan att själf få söka svara alltefter som frågorna uppstå. Och människan är, menar hon, i stånd därtill, ty hennes själ är ej fördunkladgenom något syndafall, en lära, som Rahel kallade en för Gud »sårande villfarelse». Med Spinoza — som hon kände och älskade — nekade hon viljans frihet och har i detta afseende uttalat det djupa ordet: »Att vara fri kan ej betyda annat än att slafviskt kunna få följa sin innersta natur.»

»Insikten är fri, men icke viljan. Detta förväxlas. Hvad vi måste begå är alldeles bestämdt i oss, det är så att säga vi själfva, däraf äro vi gjorda: vår vilja är blott som en ledgång, hvilken kan riktas hit eller dit....

Blott genom medinsikt (i det gudomligt ledda världsförloppet) vinna vi frihet.»

Men hon vet äfven att den insikt, som frigör oss, är tidsbetingad; att sanning endast är den ständigt växande inblicken i tingens verkliga väsen medan »Sanningen» — som hvarje folk och sekt tror sig äga — endast är en lokal sanning, som har sin vissa tid att utvecklas, lefva, verka och dö. Rahel anför som betecknande bevis härpå, att det var de betitlade, härskande, uniformerade, hvilka dömde Jesus som kättare, bespottare och folkuppviglare, medan de kristna nu äro de segrande och de andra sålunda dömande!

Ju äldre Rahel blef, dess mer fylldes hon af den fromhet, hvars uttryck hon framför allt sökte i bibeln, hos Goethe, Angelus Silesius, St. Martin och andra mystiskt-panteistiska andar, hvilkas tankar välldе »som ur ett religiöst haf» och därigenom voro alldeles motsatta dem, som med en mosaik af lärosatser dana en bestämd religion: »min ande spjärnar emot och min själ uppröres af sådana fordringar», säger hon. Den religion, Rahel åt sig själf danat, var en Gudstro, som stundom tog sig fullt gammaltestamentliga uttryck aflidelsefullt anropande och jubel. För Rahels känsla var Gud otvetydigt personlig, en Gud, till hvilken hon ropar i nöd, på hvars mantelfåll hon hvilar: en allt uppehållande, allt omfattande Gud, på hvars hjälp hon litar som David och Esaias litade. Men då hon tänker, känner hon att detta personliggörande af Gud torde vara en begränsning.

... »till och med den allmänna föreställningen om en urväsendets personlighet förefaller mig inskränkt och godtycklig — men jag kan icke annat, jag känner mig likväl alltid åter hänvisad därtill, och jag förmår icke afstå därifrån. Världsalltet och hela den andliga skapelsen synas mig dock endast som lemmar, till hvilka det måste finnas ett hufvud. Utan en personlig Gud förefaller mig allt liksom stympadt, liksom beröfvadt det, hvilket först ger det öfriga lif, skönhet och betydelse...»

Hon behöll dock denna sin personliga Gud — ehuru hennes tro ofta gled ut i panteistisk allkänsla — liksom tron på en personlig odödlighet. I båda fallen skilde hon sig från Goethe, hvilken visserligen brukar ordet Gud men icke med ett vid ordet fäst personlighetsbegrepp och som var förvissad om odödligheten, men endast för dem, som själfva åt sig dana den.

Om Rahel gjort sig skillnaden klar mellan hennes och Goethes lifsåskådning synes mig ovisst, och hade hon

detta, var det henne fullkomligt oväsenligt. Ty känslan var för henne som för honom allt i dessa ämnen och Goethes fromhet kunde hon lika litet betvifla som hans tillvaro. Rahels metafysiska behof var helt visst starkare än hans. Det finnes i detta fall ett yttrande af Rahel, som är betecknande. Hon talar om Benjamin Constant, som ingaf M:me Staël hennes lifs stora kärlek. Rahel förstod fullt den tjusning, Constant utöfvade, och hon njöt hans »enjouement ironique» så länge den riktade sigmot tillvarons missförhållanden. Men den plågade henne då den tedde sig som skepsis inför alla lifvets djupa frågor. Just emedan han har rätt i att lifvet är motsägelsefullt och förvirradt, säger Rahel, så är det behof af förnuft, godhet och rättfärdighet, som innebor i oss, en borgen att vi på något sätt skola nå allt detta. Och hon slutar med att beklaga, att Constanfs »ironiska glädtighet vällde ur en så djup källa men att han icke öste djupare ur denna källa.»

Rahels religiösa känsla har ett österländskt allvar och hennes egenskap af judinna, uppvuxen i en rationalistisk tid, gjorde henne visserligen till fritänkare men en, som bevarade sin vördnad för hvarje ärlig religiös tro: hon hade ju själf lidit af fördomarna mot sin ras och kunde ej hemfalla till ofördragsamhet. När hon talar med ringaktning om romantiken, så är det endast emedan hon finner denna »nya katolicism» sakna ärlighet och allvar. Fann hon, som hos Novalis, mystiken djup och stor, då älskade hon den. Men om hon å ena sidan förstår romantiken genom sin kärlek till sådana andar som Novalis, Lavater, St. Martin, Angelus Silesius, stod hon å den andra upplysningstidehvarfvet nära genom sin sympati för Lessing. Och hos sina främsta lärare — Ooethe, Fichte, Spinoza — fann hon den enhet af tankeklarhet och känslodjup, som hon framför allt älskar. Den vän, som kallade henne »en filosofisk naturalist», har sannast angifvit hennes ståndpunkt, ifall det icke vore en självmotsägelse att tala om subjekti vis tens ståndpunkt, som ju är seglarens på upptäcktsfärd! Subjektivism på lifsåskåd-ningens område innebär att själen håller sig lyssnande, såväl i fråga om de uppenbarelser, hvilka välla ur dess egna djup, som de hvilka strömma mot den ur den öfrigatillvaron. För Rahel blef allt uppenbarelse: de stora andarna och de små barnen, konstens fullkomliga skapelser och naturens minsta verk. Hon, som i ingen kyrka förrättade sin andakt, lefde hvar stund andäktig, ty hon fann, som hon själf sade, öfverallt sin kyrka. Och om hon än åt sin Gudstro gaf personligare uttryck än Goethe, kände hon med honom att »lifvet är den stora ur-essens, hvaraf allt framkväller, med eller utan vårt åtgörande». Fromhet betyder för henne som honom framför allt, att hvar dag, hvar stund tänka att just dessa nuets villkor äro oss gifna såsom stoff att bearbeta för att sålunda varda lifvets medvetna medarbetare. Mystiker var Rahel i den meningen att det var genom intuition, genom känslan — ej genom abstrakt resonerande — hon vann sina inblickar i lifvets, i dödens, i människosjälens djup outgrundliga, sökte vinna klarhet på det ensamma be-grundandets eller någon annan upplefvelses väg.

Rahel -— som »betackade sig för ett paradis med änglar» — kände det för sitt eget, för människans väsen nödvändigt att hoppas på »ett heligt, fritt, oss vederkvickande tillstånd». Och med detta sitt hopp om »ständigt nya upplefvelser» stillade hon sitt hjärta inför dödstanken.

Under sina förluster af kära människor — förluster dem hon kallar sin »aflöfning» — liksom under hennes egna upprepade sjukdomsanfall, kretsade hennes tankar allt oftare om »döden, som vi näst lifvet, icke förstå».

Huru mycket hon förut grubblat öfver lifvets obegriplighet : inför döden blef lifvet »den stora, heliga, roande gåtan» och möjligheterna i det nya lif, hon anade »i ögonblick af sant åskådande», blef det allvarliga problemet.Om dess lösning skrifver hon: »Jag håller mig till tillvarons under öfverhufvud: är detta möjligt, skall det obegripliga en gång varda begripligt. Man måste blifva bättre, vara god, det är uppgiften.»

Hon skrifver dessa underbara ord om döden: »Är den underbarare än lifvet — detta lösryckta brottstycke, vid hvars slut den dock står? Den, som hjälpte mig genom det mörka moder-lifvet, hjälper mig nog också genom den mörka jorden! Jag vill lefva; alltså måste jag också lefva. Min lifskänsla, mitt lycko-, ordnings-och förnuftsbehof äro mig också en borgen för allt detta: huru skulle jag eljest kommit att tänka därpå? Dessa äro min Gud i mig och utom mig, min sista vrå, där också mitt tempel och min religion äro. Om jag hvilket ögonblick som helst kan dö, då är jag redan död, det vill säga jag fortsätter att lefva död. Och jag känner ju mitt lif och icke döden ... Säkert bli vi åter unga: en ny, i hög grad stegrad ungdom måste vi återfå och fortlefva däri. Och i en, i en inre sådan, fortlefva vi redan.»

Men en annan gång är hennes dödstanke mer panteistisk. »Ack, vi äro blott en droppe medvetande! Jag vill ju också så gärna åter ut i hafvet, vill alls icke vara någonting särskildt.»

Af sitt själstillstånd under åldrandet ger hon denna sköna skildring: »Efter vårt ödes afslutning ha vi samma känslor som före dennas begynnelse: ett slags obestämd, nyfiken ungdoms-tillvaro, en det hela tillhörande existens. När man nu en gång har måst förlora sig själf, är det skönt att ännu på jorden få upp-lefva denna lilla salighet, denna andra ungdom .. .»

*

Rahel lefde sålunda ett fromt lif och dog en from död utan att hafva sökt ljus vare sig under lifvet eller i döden inom någon viss religion.

Under mångfaldiga och djupa egna lidanden bevarade hon tron på en god och stor mening med tillvaron, på lifvets gudomlighet och på dess högre sammanhang.

Djupt sedt är det äfven dessa känslor, som — ehuru i utvecklingstankens form — grundlagt den »nyareligion», hvars annalkande Rahel anade tack vare den »kyska, vördnadsvärda själsensainhet», som för henne var den äkta fromheten, liksom den djupa religiösa uppenbarelsens villkor. I hennes inre visshet att individualiteten innebar evighetslöftet, torde Fichte hafva stärkt Rahel. Han hade, säger hon själf, »vändt utåt hennes bästa hjärta och befruktat det». Hans lära om jaget samklingade med Rahels individualism och det lifs-kraftiga och personligt mäktiga hos Fichte ingaf Rahel en djup beundran för denna hennes »käre herre och mästare», vid hvars plötsliga död hon skref det gripande bref, där hon talar om att Tyskland nu slutit sitt ena öga och att hon darrade för det andra: Goethe.

Men hon besvor hvarken Fichtes eller någon annans system. Ty i hvarje sådant fann hon ständigt att något »med oss lefvande, oss tillhörigt såsom ett dödt, dödadt», blifvit inmuradt. Och därför visste hon att hennes eget motstånd mot hvarje system ej kom »af motsägelseanda» men af självbevarelse. Hon som Goethe kunde aldrig en sekund betvifla lifvets — det sig förvandlande, sig utvecklande lifvets — öfverhöghet och hvarje anspråk att, i något afseende, fastställa en fast form för det evigt växlande var för henne som honom dårskap.

Det gudomliga var henne nära som luften, det var i detta hennes själ lefde och rördes och hade sin varelse. Ja, man har med rätta sagt om henne att världs-själen vibrerade i hennes själ med en sådan styrka, att hennes bräckliga väsen skälfde under makten af den Gud, det inneslöt. Men hvarje försök att med analys och bevis närma sig Guds väsen »skar i henne som hvassa knifvar», säger hon.

Rahel har uttalat vår tids nya religiösa sedlighetoch dess enda religiösa visshet med de djupa ord, hon nedskref några dagar före sin död:

»Ju mera inneboende lif en öfvertygelse har, ju djupare och rikare förbindelser den äger, ju mera den tilltalar och motsvarar alla våra anlag, dess svårare är det att sammanfatta och framställa den alldeles som ett maskineri. Men alla system ha en benägenhet att bli maskiner. Blott ett stort och lefvande organiseradt system gifves: den skapade, ännu alltjämt sig skapande, världen.»Samfänslan.

Det är redan framhållet att hos Rahel, som hos den öfriga judiska ungdomen, Fredrik den stores strider och segrar väckte den samhörighetskänsla, som kommer de skilda beståndsdelarna inom en nation att — trots olikheterna sins emellan — känna sig såsom ett folk. I detta afseende har kriget en enande makt, som freden tyvärr ännu icke besitter.

Men när Rahel kallade judarna i Berlin »Fredrik den stores judar», då tänkte hon framför allt på den nya tidsanda, som af Fredrik den store hägnades och som genom honom utbredde sitt inflytande: tankefrihetens och fördragsamhetens anda. Alla hade vi, säger Rahel, del i hans segrar, hans insikt . . . »han gaf hvarje planta rum i sitt för solen fritt upplåtna land».

Och utan att judarna verkligen känt sig värmda af denna sol, torde hvarken Rahel eller den öfriga judiska ungdomen ha kommit att känna sig såsom preussare.

Men hos Rahel föddes fosterlandskänslan samtidigt med världsborgarkänslan och därför ägde båda ett för hennes tid ovanligt djup. Hon — som tidens yppersta ungdom i alla land — omfattade den franska revolutionens ideal och dessa hade för henne blifvit lefvande i derasfrämste representant, Mirabeau, hvilken hon ofta såg under hans vistelse i Berlin. Han var, säger hon senare, en karl, som naturen gladt sig åt at t skapa, liksom han sedan gladdes åt naturen, hvilket gjorde henne glad åt honom på nytt och denna deras ömsesidiga glädje af hvarandra gjorde oss andra glada åt båda!

Men det var ej endast i ungdomen, Rahel satte in sin tro på de tankar, som i Mirabeau ägde sin yppersta kämpe. Trots Goethes — visserligen mer tillfälliga än djupgående — misstämning mot den franska revolutionen, trots romantikens reaktion mot densamma, bevarade Rahel hela sitt lif sin demokratism och republikanism. Hennes aristokratiska individualism var nämligen så djup att den inneslöt begrepp, hvilka på ytan synas utesluta hvarandra.

Hon lider hela sitt lif med de arbetande klasserna »emedan de äro de flesta och de fattigaste». Ja, deras lidande kan stundom komma henne att undra om ej den förfinade kultur, som var hennes egen högsta njutning, blifvit för dyrt köpt?

»Också öfvertänkte jag hela massan af människobildning och om väl själfva kvintessensen däri — ädla, rikt begåfvade människors högsta hänryckning öfver hvarandra liksom hvarje annat enskildt upphöjdt moment i lifvet — är värdt alla deras lidande och elände, som det i sekler fordrat till sin gödning. Arbetande kärr-körare och jag själf väckte den tanken hos mig.*

Men hade hon verkligen blifvit ställd inför frågan om hon t. ex. ville offra de stora andarnas tillvaro, ifall detta just nu vore villkoret för de mångas välfärd, då hade hon helt visst svarat nej. Anande förutsåg hon möjligheten af ett tillstånd, där de stora och de små människorna ömsesidigt åt hvarandradana fullt mänskliga lifsbetingelser. Emedan hennes aning sålunda gått före tiden, var hon, då St. Simonismen framträdde, färdig att inse at t den just syftade till detta högre tillstånd, at t den var den logiska följden af franska revolutionens innersta syfte: människovärdets fastställande och människosläktets höjande. Rahels samhällssyn innebar såväl den idealism, som skapar framtiden som den realism, som formar nuet. Under Napoleonsstriden är hon sålunda en brinnande patriot, som klart inser den närmaste uppgiften — den att frigöra Tyskland från den franska öfvermakten — och hon har de varmaste uttryck för sin kärlek till sitt lidande land. Men ej ett ögonblick flammar en glimt af nationalhat upp inom henne och kriget självt hatar hon med sitt djupaste hat. Det var för henne beviset, att »vi ännu lefva midt i den värsta råhet, att det sår tillfogande kriget, att det vanvettiga tagandet och afvärjandet kunna tränga ända till vår tröskel, att vi icke stå öfver vildarna». Att hon har Varn-hagen ute bland farorna är hennes personliga lidande. Men detta träder tillbaka för hennes djupa medkänsla med den allmänna nöden, för hennes blygsel öfver det gräsliga och människo-ovärdiga, som hon bevittnar.

»O dyra, sköna, misskända fred! O Gud, hur skön är icke freden! Så skön som ungdom, oskuld, hälsa, hvilket allt man också först skattar när man begråter det...»

Hon afskyr alla yttringar af chauvinism. De egenskaper hvarmed vi tyskar böra smycka oss, äro, säger hon, »rättrådighet, måtta, laglydnad». Mot nationalismens skrytsamma och inskränkta former riktar hon följande ord:

»Bornerad gör mig dock ej mitt land. Det narraktiga, som föregår där, förargar och öfverraskar mig tillräckligt.»

»Den tid skall komma, då nationalstoltheten betraktas som nu egenkärlek och annan fåfänga och kriget såsom nu slagsmål.»Och mot den historietolkning, som eggar till chauvinism, invänder hon att historien i fåvitska händer endast gör skada, ty hvarje villfarelse har förfäder och får efterkommande; att världen, ljuset, naturen är den egent-1 i g a historien och att folkens andliga utveckling är deras väsentliga historia.

Om Rahel kan med sanning sägas att ingen dogm, intet fädernesland, ingen kärlek kan besticka hennes rätt-färdighetskänsla. Också betonar hon att det just borde vara kvinnornas uppgift att verka som sina manliga vänners samvete och egga dem att handla för människornas bästa. Annars äro, menar Rahel, kvinnorna endast en tung barlast inom samhället. Oändligt mycket själfullare, ädlare, bättre, hjälprikare, säger Rahel, borde hvarje

kvinna vara än den man, hon tillhör . . . Att kvinnorna städse borde vara neutrala, för att opartiskt kunna lindra allas nöd, är ett annat af Rahels yttranden. Att utveckling städse kräfver någon form af strid, detta förstod Rahel väl, men hon anade en framtid då andarnas strider och segrar varda den enda kvarlefvande formen af folkens som af individernas täflingskamp.

»Vetenskapen är det, som nu behöfver ett kommande, seende och segrande. De arma folkens råa kamp måste vika! Professorer borde vara deras segrare!»

»Världen är icke mer så rå, att krigsbedrifterna gestalta den och lära den tänka. Detta måste våra bästa tänkare och diktare göra: nationernas ädlaste!»

Långt ifrån att deltaga i Napoleon-hatet, hyste Rahel som Goethe en stor beundran för Napoléons väldiga personlighet. Midt under fransosförkastandet i Tyskland bevarade och uttalade hon sin beundran för de stora värdena inom den franska kulturen. Själf utöfvade hon — och var stolt öfver att judarna rikligare än de kristna utöf-

10. — Rahel.vade — den gifmilda och verksamma medkänsla, som icke frågade efter nationaliteten, endast efter hjälpbehofvet. En tid kom, som Rahel kallade sin »välgörenhetsfest». Det var i Prag, Rahel befann sig, då hon kom i det läget att kunna bringa reda och allvar i den frivilliga vården af de sårade. Hon brukade nu i det allmännas tjänst den förmåga, hon hittills endast pröfvat på umgängeslifvets område : den att förena människorna, emedan hon ägde makt att leta fram just de bästa, de förbindande elementen i människonaturen. Hon kan skrifva: »Gud har smålett mot mig; jag kan hjälpa en smula...» Hon som var »liten, af ringa börd och utarmad», ser sig nu i stånd att gagna i stort; hon får upplefva den lyckan att se svårt lidande soldater vid hennes blotta ord »plötsligt le af glädje». Hon tröstar de sjuka, uppmuntrar, förmanar de tillfrisknande. Och huru hon gjorde det, kunna vi ana genom hennes ord: »Ofta gråter jag: de hafva mödrar liksom vi, hvilka skulle gråta sig till döds, om de nu såge dem...» Hon fröjdas åt att upptäcka sin egen ordnande och ledande förmåga och utropar i känslan däraf: »Om jag hade något ämbete!» Samma känsla grep henne vid hennes verksamhet i Berlin under koleratiden 1830. När hon då såg in i fattigvårdsförhållandena, fick hon klart för sig att kvinnan måste komma in i fattigvårdsstyrel-serna, så att de fattiga äfven i hälsans dagar skulle kunna erhålla renlighet, kläder, arbete o. s. v.

Det var med ett ord åt samhällsmoderlig'-heten, Rahel ville bereda plats, det var för att i detta afseende kunna handla, som hon önskade sig »ett ämbete». Men med en fullkomligt riktig instinkt af hvilket det enda ämbete var, ;som hon — med sin natur — skulle dugt till, förklarar hon genast att hon ville vara— »en furstinna!». Med andra ord äga makt att i fullt personlig och stor stil kunna utöfva den verksamhet, hon individuellt älskar, enligt de sköna orden: »Mich unterhält, tröstet und stärkt allein Gutes tun, Sorgen, Besorgen».

*

Rahels utrop under Wienerkongressen: — »Fy! Kristna! Och så smörja de åter ihop något i en kongress !;> — är ett bland flera uttryck för hennes syn på den politik, som i och med restaurationen satte reaktionen på kristlig grund i system. Men Rahel fann ej endast den gamla regimens diplomati och krig fördömliga; hon ansåg äfven de reformfrågor, som af liberalismen ansågos så viktiga, utnötta. Man måste, menade hon, börja inse sin okunnighet och upphöra att bygga samhället där, hvarest ingen annan grund finnes än självgjorda fabler: »Det måste göras en ny uppfinning . . . Det finnes ännu hos människan fantasi öfrig för idealiska tillstånd, och denna fantasi fordrar stoff, näring...» Hon hoppas på en stor man, hvilken vore i stånd att »uppfinna en hög, allmängiltig lifsåskådning, ett nytt religiöst element, så att säga, i hvilket det skulle finnas en skärpt syn på sedligheten, en religion, som skulle gifva alla påbjudna handlingar en annan riktning, en ny äregirighet».

Intet visar klarare Rahels siarkraft än att hon redan 1820 kände den framtida och högre samhällsordningens inre samband med en religiös förnyelse. Hon visste också — detta hade den första franska revolutionen lärt henne — att de kompakta »villfarelser, som man alls icke kan få ur hufvudena, till slut falla med dessa». Hon förutsåg Julirevolutionen och hon kände att Europas folk visserligen ropade på frihet, men att innerst frågan

gällde»jämlikhet, rättigheter». Om formerna för dessa hade Rahel inga fastslagna åsikter.

Det gäller om Rahels politiska meningar hvad hon säger om sig själf i allmänhet: »Jag har ej på förhand några resultat i sikte eller sinne och är alltid redo att uppfatta på ett oskyldigt sätt.»

Gent emot romantikens vidskepliga statsläror, riktar hon tankar som dessa: »Hvarje statsförfattning är intet annat än en regel för allas välfärd i ett gifvet fall.»

»Tiden är en ande och skapar sig sin gestalt.»

»Tidsandan är intet annat än den i hvarje enskildt fall allmänvordna öfvertygelsen.»

Rahel såg med en skarpblick, som endast få samtida män ägde, at t de löften om författningar, hvarmed regeringarna under Napoleonskrigen sökt lugna folken, hade »vuxit ifrån löftesgifvarna såsom barn växa ifrån sina föräldrar». Och — fortsätter Rahel — plötsligt stå barnen inför föräldrarna med krafter och med rättigheter, dem de senare vid dopfesten ej hade någon tanke på!

Hvad liberalismen på hennes tid ville, hvad socialismen började fordra, stod för Rahel såsom led i samma nödvändiga utveckling. Hon insåg vanvettet i den samhällsordning, som kräfver att — enligt hennes ord — flertalet skall visa sig såsom goda kristna och till fåtalets fördel afstå denna världens goda; den samhällsordning där, som hon framhåller, arbetsvilja, uppfinningskraft, kunskaper ej i och för sig äro nog att bereda dem, som besitta dem, människovärdiga lifsvillkor; en samhällsordning, inom hvilken Rahel med sanning kallar rörelsen endast ett kretslopp, icke ett framåtskridande.>AU rörelse måste kunna hänföras till något mänskligt, det vill här säga något allmänt, något alla människor beträffande, eljest blir all rörelse till slut pagodisk, barnsligt löjlig, betydelselös. Det, hvari icke alla människor till slut kunna få del, är icke något godt; det, hvari de icke böra hafva del, är dåligt...»

Liksom det var en fransman — St. Martin — hvilken under Rahels sista lifsskede innerligast samklingade med hennes religiösa mystik, var det en annan fransman

— St. Simon — som under samma skede gaf hennes samhälleliga siarblick dess riktpunkt. St. Simon var henne så mycket mer sympatisk, som äfven hans lifs-åskådning hade samma religiösa grundstämning som hennes egen. Hon känner sig genast lycklig genom den nya läran, ty hon hade egentligen hela sitt lif förberedt sig för den.

>Den... påträffar hos mig ett fullt lefvande, ordnadt förråd. Jag har icke lidit ensam, utan med alla människor, kanske på ett enastående sätt... Också intresserar mig ingenting annat djupt utom det, som kan göra jorden bättre för oss, jorden själf och våra handlingar på densamma.»

St. Simonismen är för henne »det nya, stort uppfunna instrument, som ändtligen berör det stora, gamla såret, människornas historia på jorden. ... Oomkullkastliga sanningar har den redan bragt i dagen, de verkliga frågorna ordnade i led, många viktiga, tändande ord...»

»Att försköna jorden: mitt gamla tema. Frihet till hvarje mänsklig utveckling: likaså ...

»Jag är den djupast öfverlygade saint-simonist. Hela min tro består nämligen i öfvertygelsen om universums framåtskridande, perfektibilitet och utbildning till allt större insikter och välstånd i högsta mening; lycka och lyckliggörelse.»

Och Rahel visste att villkoret för allt detta var »att finna den lifvets enhet, hvari kall och böjelse uppgå i hvarandra».

Rahels egentliga invändning mot St. Simonismen är att den kallar sig en ny religion. Ty, menar hon, denvar visserligen religiös men hade ej d e kännetecken, som tillhöra begreppet religion. Och den behöfver, menar hon, ej heller bruka ordet religion, ty den äger den heligvordna insikten — den bevisbara insikten — om det goda, det hälsosamma, det rättfärdiga, allt detta, som nu för oss måste varda »Quds heliga anlete».

*

Rahels djupa sociala känsla förledde henne emellertid aldrig till de båda fördomar, som i vår tid föra en blomstrande tillvaro. Först och främst den att sätta plikterna mot samhället framför plikterna mot sig själf. Rahe! som Goethe, som alla äkta humanister, visste, att först när jag själf ä r något, kan jag vara något för det hela, och att det kräfves mycket själf-lif för att bli något! Den andra fördomen är den att inom de obildades klass förutsätta alla dygder, men inom de bildades motsatsen! Rahel valde sina vänner i alla klasser, hvar helst hon fann det äkta mänskliga, men att finna detta samman med äkta förfining var hennes högsta glädje. »Adliga älskar jag ofta, adeln aldrig», säger hon. Hon tillrättavisar skarpt den vårdslöshet, en grefvinna tillåter sig mot henne. Men hon låter sin sjuka trotjänarinna äta vid sitt bord, och då denna under Rahels sista sjukdom kallade henne »nådig frun», utbrast Rahel — liksom lättad: »Ack, det är slut nu med nådig-fruandet! Kalla mig Rahel.»

Dessa små drag hängde samman med Rahels sätt i öfrigt mot sina tjänare. När någon invände att hon »förstörde» dessa genom sin alltför stora vänlighet och hänsynsfullhet svarade hon: att detta ej vore otänkbart, men att hon i så fall var egoistisk nog att hellre genomdetta sitt sätt förstöra sina tjänare än att, genom ett annat sätt mot dem, förstöra sig själf!

Hon var äfven i den nu brännande tjänarinnefrågan så före sin tid, att hon fann det »onaturligt att vara domestik». Och hon var förvissad om att de husmödrar, hvilka mest klaga öfver sina tjänare, såsom själfva tjänande skulle ge anledning till lika många, om ej flera, klagomål!

Rahels sociala känsla var en för hennes tid sällsynt djup. »Att hjälpa Gud i hans skapade varelser» angaf hon själf som sin glädje. Men hon var ej endast välgörande, hon var rättfärdig. Därför trånade hon efter »den rättvisa, fromma, renhjärtade, sannt inre likställigheten mellan människorna». Och det är här hon framför allt möter »Jungdeutschland». Hon känner sig lefva i ett »öfvergångsskede till bättre tillstånd» och hon menar att dessa tillstånd i vissa fall skulle komma af sig själfva, om icke regeringarna alldeles afgjordt motarbetade folkens välfärd.

»Åt alla folk bjöde den tunga, mörka, tåliga jorden sin ymnighet. De behöfde icke kriga, icke ljuga och — icke några rättfärdigande proklamationer!»

Reaktionsskedet efter Napoleonskriget svalkar ej hos Rahel glöden för hennes ungdoms ideal, medan så många af de män hvilka, som hon, med unga eldiga hjärtan hälsat den franska revolutionen, blefvo affällingar från dess idéer. Och då de fordom i andan brinnande inför samhälleländet ordade om Guds vilja eller världsordningen eller den historiska nödvändigheten utropar Rahel:

»V i skola göra allt annorlunda!»

Så långt hon kunde lindrade hon den nöd, hon kom i personlig beröring med, isynnerhet gamla stac-kares nöd. Men hon höll sig på afstånd från den offentliga välgörenhet, som hon allt för ofta fann förenad med mod till slöseri, ett mod, hon fann ofattligt då fattigdom alltjämt nedtryckte flertalet. Och hon såg dessutom klart huru vanmäktig välgörenheten i det stora hela är inför samhällstillstånd, hvilkas grund måste omdanas.

Från 1807 — då Fichte höll sina »Tal till den tyska nationen» — och till hans död var han tongifvande inom Rahels sällskapskrets. När hon senare jämförde hans inflytande på henne med St. Simons, så var det antagligen ur den synpunkten att bådas högsta mål var människoförädlingen, ehuru Fichte mera betonade de individuella, St. Simon mer de sociala villkoren för denna och ehuru de båda stora andarna på från hvarandra skilda vägar sökte föra människorna mot nämda mål.

För detta mål lefde äfven Rahel, omedelbart eller medelbart, hvar stund hon lefde! Liksom Rahel i en stor syntes förenade aristokratiskt-individualistiska och demokratiskt-sociala samhällsåsikter, voro pessimism och optimism hos henne — som hos George Eliot — sammansmälta till den lifssyn, som den senare kännetecknade genom ordet »meliorism». Och är ej denna den enda möjliga lifssynen för en människa, i stånd att såväl iakttaga som tänka, såväl känna som drömma?

Rahel instämde aldrig i romantikens längtan till förgångna tider. Hon blef tvärtom allt mer fylld af beundran för »nuet, det älskade, ärade nuet»! Och det är betecknande för hennes klarsyn att hon pekar på solidaritetskänslans

tillväxt såsom det säkraste beviset för släktets framåtskridande: hon framhåller at t Europa nu råkar i uppror, när i någon vrå »orätt förekom-mer». Hon påpekar den alltmer medvetna önskan at t alla ej endast skola bli bättre utan också kunna lefva bättre. Hon visar på de materiella förbättringar, dem hon redan bevittnat och utbrister: »Ja, nu är det en fröjd att lefva, emedan världen verkligen faktiskt rör sig, emedan idéer, vackra drömmar rycka in i lifvet», emedan teknik, industri, uppfinningar och association förverkliga dessa drömmar. Insikten om det som bör vara, skall, menar Rahel, slutligen segra, om denna insikt också måste vänta i »tusen år på det solsken, som skall komma den plantan att växa!» Hon vet att äfven »nuet är framtid», ja, att man ej behöfver upplefva denna för att äga den. Och hennes glada visshet — »den går, världen» — blir ej mindre glad, emedan hon samtidigt säger sig att världen dock går för sakta för att hon skall kunna få vara med om festen!

*

Intet skildrar skönare Rahels samkänsla än hennes egna, i April 1831 nedskrifna ord:

»Jag har nu också uttänkt en grafskrift åt mig. Den skall lyda så:

*G.oda människor, när något godt sker för mänskligheten, tänken i Eder glädje också vänligt på min.'»Sällsfapslifpet.

Vi nutidsmänniskor känna under vår mångsidiga verksamhet, vårt af täflan feberaktigt uppjagade arbete, att något fattas oss; något som vi mer eller mindre medvetet sakna och som vi bruka kalla tid att lefva. Man skulle kunna skrifva en bok om det innehållsrika uttrycket; här berör jag denna klagan endast från en sida: den del af lifvet, som kallas sällskapslifvet.

Vi äro alla eniga om, att vi numera intet sällskaps-lif äga i ordets gamla mening. Vi sammanträffa i alla-handa slags samkväm, men vi råkas sällan. Vi gå oftast hem utan att ha utbytt något, som fört oss närmare hvarandras verkliga väsen eller närmare verkligheten i ett enda afseende. I stället för den känsla af andligt förvärf och behaglig hvila, som ett slutadt samkväm borde efterlämna, hemföra vi i de flesta fall intrycket af en förlust.

Hvems är felet? Männens, säga kvinnorna. De äro meddelsamma mot hvarandra i rökrummet och på kafét, men hafva intet sinne för forna tiders själfulla, på en gång fina och förtroliga samspråk med kvinnor. Men månne verkligen männen kunna hafva skulden för allt ondt häri världen? Särskildt hvad sällskapslifvetangår, är det ju en sanning så allmän, att dess upprepande blir banalt, att det är kvinnan, som bildar sällskapslifvet och ger det dess ton och innehåll. Skulle icke möjligen e n af orsakerna till missförhållandet mellan hvad sällskapslifvet är och hvad det borde vara, kunna sökas i det för vår tid nya, att ej blott männen arbeta strängt, strängare än förr, utan att också många kvinnor arbeta så att äfven de komma trötta och förströdda till de sällskap, där de förr voro den lifvande kraften? Månne männen i vår tid kunna säga sig få mera af kvinnorna än de af männen i fråga om starka, personliga intryck, tankeväckande samtal, hälsobringande glädje? Knappast!

Men nutidskvinnans likställighet med männen i fråga om arbetsdagens tunga, är ej den enda orsaken. Det finnes djupare liggande skäl hvarför sällskapslifvet ej längre är betydelsefullt ens för vederkvickelsen — rekreationen i ordets bokstafliga mening — och än mindre för omsättningen af idéer och vidgandet af synkretsen. Som sällskapslifvet blir ett uttryck för lifvet själf, för utvecklingens riktning, för de misstag eller framsteg, som äga rum, kan man — genom att jämföra en af nutidens samkvämsaftnar i en andligt högtstående krets med de bilder vi äga af Rahels samkväm — finna grundskillnaden mellan hennes och vår egen tids grundriktning: den förras högsta mål var kultur, den senares är påtagliga arbetsresultat.

*

Under det adertonde seklets senare del kan man säga att i Tyskland de andliga intressena förbrukades på litteraturen, teatern och öfriga konster medan detpolitiska lifvet var dödt. En bok, en teaterafton, en tidskriftsartikel var under denna tid stora händelser.

Qoethes ideal af bildning var äfven tidens. Och detta ideal var det högsta, ty det innebar en ständig sträfvan att med sin personlighet organiskt förena de yppersta andliga värden och af sig själf dana det högsta möjliga andliga

värde.

I Tyskland, som en generation tidigare i Frankrike, öfvade kvinnorna under denna tid ett stort inflytande såsom kulturförmedlarinnor. De skapade ej konstverken, skrefvo sällan böckerna, systematiserade ej idéerna. Men de främjade förståelsen mellan de olika kulturområdena och utbredandet af de olika kulturvärdena: de ägde sålunda inom den andliga världen samma uppgift som insekterna inom växtvärlden.

När den tidens män tala om de kvinnor, hvilka i Berlin utöfvade detta rika inflytande på det andliga lifvet, är det städse en, dem de alla tillskrifva icke endast en förmedlande men en inspirerande uppgift.

Liksom man under Athens blomstringstid skymtar bilden af Aspasia, som — själf intet skapande — för Sokrates blef en ingifvelse till vishet, för Perikles till vältalighet, för Sofokles till diktning och för Phidias till linjeskönhet, skymtar man bakom Schleiermachers och Humboldtarnes, Fichtes och Hegels, romantikens och Ungtysklands Berlin bilden af en annan kvinna, Rahel, som utöfvade en liknande inverkan.

Det skulle föra för långt att anföra endast en liten del af alla de yttranden om Rahel, som bekräfta det ofvan sagda.

Schleiermacher, hennes mångårige umgängesvän, säger: »Rahel företer det sällsynta fenomenet af enmänsklig varelse, som alltid är koncentrerad, som alltid har sig själf fullt i sin makt.» Alexander von Humboldt kallar henne sin »under lång tid bepröfvade väninna» och betonar det sällsynta att Rahel, under så mycket lidande, bevarat så mycken glädje och mildhet, att hon med så mycket snille tilllika ägde så mycket hjärta. Wilhelm von Humboldt, som i hennes ungdom fann henne »förvånande klok och kvick», ja, den mest underhållande person i Berlin, säger

— efter utgifvandet af hennes bref — att om den boken, som om ingen annan kunde sägas, att där icke fanns en död bokstaf. Och han vittnar att han aldrig träffat Rahel personligen utan att hon gifvit honom »An-regung» till en allvarlig eftertanke eller en lefvande känsla; att hennes andliga utbildning var hennes eget verk och att umgänget med betydande män haft föga inflytande på henne. Ty dels hade hon, redan innan hon kom i beröring med dem, utbildat sina grundåsikter, dels voro såväl hennes tankar som deras form till den grad originella, att det var omöjligt att härleda dem från något inflytande utifrån . . . »Öfverhufvud», slutar Humboldt, »var sanning ett utmärkande drag i hennes intellektuella och sedliga väsen.» Ranke talar om att hon hade en Pythias instinkt; Oelsner kallar henne en »Seelenergrunderin» och samtidigt ett härligt barn, som plaskar i tidens vågor, men ett barn med en instinkt, som når längre än all männens »skol- och världsvisheb>. En annan har i ett af hennes yttranden funnit »tankeämne för hela lifvet». Oentz liknar Rahels rika, evigt verksamma och fruktbara förstånd vid det manliga elementet, sin egen gränslösa känslighet vid det kvinnliga och så födde de tillsammans, säger han, »idéer och känsloroch talesätt, alla alldeles oerhörda». Goethe och Jean Paul, romantikerna och Ungtyskland, alla enas de i sin mening om att Rahel ägde ett tanke- och känslodjup sådant, att en blixt ur hennes själ »upplyste långt större områden än arklånga dissertationer».

Månne något bättre bevisar det enastående i Rahels personlighet? Ty endast några få undantagsmänniskor har det varit gifvet att förbli uppskattade af trenne på hvarandra följande och mot hvarandra reagerande tidsskeden.

*

Till Rahels första, endast genom makten af hennes personlighet danade salong, hörde de tre brödraparen Schlegel, Humboldt och Tieck; Schlciermacher, Fichte, J. von Müller, Gentz, Fouqué, prins Louis Ferdinand, under en kortare tid Kleist och ännu många andra in-och utlänningar med mer eller mindre stor berömdhet. Bland utlänningarna var prins de Ligne, en af tide-hvarfvets mest utsökta personligheter, en mästare i sällskapstonen från »Fanden régime», den ton, som var Rahels ideal för umgänget. Hon fann att Berlins sällskapskretsar voro »ohyfsade»; de orsakade henne »ett verkligt, oafbrutet lidande», men de Ligne’s umgängeston var däremot en »verklig ängsmatta, en hvilsoffa, en gondol för själen». Men just detta blefvo Rahels egna samkväm.

Det omedelbaraste inflytandet af Rahels salong var att hennes landsmän började inse huru en såväl innehållsrik som lätt samtalston bör vara. Själf fann Rahel det tyska språket föga upparbetadt i fråga om »lifvet för dagen»,

och hon försökte att förberedaden »lifssällskaplighet i ord», som hon hoppades att tyskarna en gång skulle vinna. Den sällskaplighet, Rahel karakteriserar såsom »en medveten, behagfull samverkan för njutning och reproduktion af allt, hvad mänskligheten frambragt», denna kallar hon med skäl sitt »halfva lif», medan den innehållstomma sällskapligheten var hennes fasa.

Hon anade emellertid ej att en tid nalkades med sådan lidelse för de egna intressena, att intet blef öfver af det intresse för hvarandra, som gaf salongerna deras etiska betydelse; intet af den ro, som ger talandet och lyssnandet en estetisk fullkomning. Visserligen var Rahels tid — den stora revolutionens, Napoleons-, Julirevolutionens tid — redan en mera upprörd; visserligen var tidsandan redan omstämd af Napoleons anda, och den osköna kampen om makt skulle snart aflösa den sköna sträfvan efter kultur. Men ännu verkade allt detta endast så, att lifvet kändes rikare, fullare af möjligheter. Och en Rahel kunde hoppas att den sällskapliga kultur, hon danade var en morgon- ej hvad den visade sig, en aftonrodnad.

*

Rahel är en lefvande vederläggning af den tofta hörda villfarelsen att den verkligt goda tonen, den äkta sällskapskonsten består i att utjämna det individuella till en viss likformighet. Rahel kunde tvärtom säga, att »hvarje hennes minsta ord sammanhängde med hennes personlighet». Och det är ytterst betecknande för Rahel att hon förklarar det bifall och den glädtig-het, hon väckte vid en badort, ur den enda orsaken att hon var »sann och hade själfständiga åsikter; dettasträcker sig ända till mina åtbörder. Jag är den enda här, som har någon mening.» Hon vågade motsäga alla utan att såra någon, emedan alla kände, att saken för Rahel var det viktiga, ej det intryck, hon själf gjorde, ej något rätthafveri. Och ehuru Rahel naturligtvis ej tilltrodde andra samma rika egenart som den, hvarur hennes egna skarpsynta iakttagelser, kvicka infall och djupa visdomsord flödade, ansåg hon dock att alla kunde vara underhållande, om de endast ville vara uppriktiga och själfständiga såsom hon gent emot alla förblef. Hon kunde med sanning säga, att, när hon sammanträffade med de högsta andarna på deras stjärnor, hade hon kommit dit på sina egna vägar.

Rahels samtal voro af annan art än de franska damers, hvilkas »salonger» blifvit berömda. Med en af dem — M:me Staël — kom Rahel i personlig beröring och hennes omdöme om M:me Staël är ytterst betecknande för henne själf.

»Förstånd har hon nog, men ingen lyssnande själ; aldrig är det stilla inom henne, aldrig som om hon eftersinnade i ensamhet, alltid som om hon redan hade sagt det åt många ... aldrig blir det till musik! Och intet tema håller hon heller fast...»

Rahel beklagar att M:me Staël, till alla sina gåfvor, ej har »en stilla, oskyldig själssfär».

Det var just en sådan själssfär, som omgaf Rahel och som gjorde den krets, hon förlänade sin prägel, olik såväl den franska upplysningstidens som den tyska genidyrkans tidens sällskaplighet. Rahel ägde en stor tystnad bakom sina ord.

»Det gifves ett färgspel i vårt bröst, som är så fint, att det, så snart vi söka utsäga det, blir till lögn... Denna skygghet af-håller mig från att tala. En känsla är skön, så länge den ej öfver-gått till historia; med lifvet självft förhåller det sig på samma sätt.»Och häraf följer att hon, hur äkta hon än var i umgängeslifvet, dock gaf sitt bästa i samtal med en. Hon kände att »man aldrig är tillsamman med en människa, utom då man är ensam med henne», och hon förstod att — midt i ett sällskap — skaffa sig en sådan ensam samvaro med en själ.

Än oftare beredde hon sig en sådan vid sidan af sällskapslifvet. Bettina talar om deras ensamma aftonstunder, då Rahel under några minuter kunde ge så mycket genom det »umgänge i anden», som var henne eget. Bettina betonar äfven att det skönaste af Rahels själ var hennes »inträngande i det individuella». Därigenom blef Rahel så »fullkomligt god», så öfverseende, där andra fördömde . . . »Att vara rättvis är en gudomlig konst», slutar Bettina, sedan hon, med ett af sina lyckliga uttryck, sålunda belyst Rahels egenart: Rahel kunde ännu smaka sältan i det, andra förkastat såsom askan af ett förbrändt lif. Rahel njöt å sin sida af dessa samtal med Bettina, då de voro som »två öfver jorden sväfvande människor», då de talade samman djupa ting »öfver mänskorna, icke

om dem».

Medan andra berömda samtalare — såsom just M:me Staël — helst framkallade sådana samtalsämnen, där de själfva kunde glänsa mest, var Rahel ifrig att undvika de ämnen, där hennes ärlighet skulle nödgat henne till en för somliga oangenäm uppriktighet.

Rahel sade: >Mitt klander spar jag åt mina vänner. Er skall jag, när det blir nödigt, sannerligen icke skona. Mitt fria tänkande, min stolthet, mitt förakt för alla anden fjättrande åsikter tillkomma blott de klokaste och mest förtrogna bland er. Men hvarje blandadt sällskap, som samlas hos mig, är jag skyldig att gratis bjuda godmodighet och trefnad — liksom té och glace. Här är ju icke fråga om dygder, utan' om vackra umgängesformer.

11. — Rahel.Utan sådana gifves ingen kvickhet, ingen frimodighet, ingen glädtig otvungenhet.»

G. von Brinkman — ur hvars skildring af Rahels umgängeskonst det nyss anförda och åtskilliga andra citat här nedan äro hämtade — slutar sålunda:

»Blott så lyckades det henne, den anspråkslösa borgarflickan — utan glänsande förbindelser, utan skönhetens allmängiltiga fribref och utan betydande förmögenhet — att efter hand samla omkring sig en talrik sällskapskrets, som utan all jämförelse var den mest tilldragande och snillrika i hela Berlin. En krets, i hvilken kungliga prinsar, främmande sändebud, konstnärer, lärda och affärsmän af första rangen, grefvinnor och skådespelerskor lika ifrigt bemödade sig att bli upptagna, och där enhvar ej be* tydde mera men också inte mindre, än han själf förmådde betyda genom sin bildade personlighet.»

Rahel betonade starkt att umgänget med människor är människans yppersta bildningsmedel, ett som till och! med öfverträffar böckerna. »Människor höra tillsamman», sade hon, »för att kunna bruka sitt förnuft, för att älska, för att öfva rättfärdighet!» Visserligen var Rahel själf i senare fallet bestämbar genom personliga sympatier — hvem är ej detta? Men hon ägde det viktigaste villkoret för rättfärdighet: att hon unnade enhvar »allt och hvarje egenskap särskildt» och att hon kände ömhet mot »allt som känner och synes känna». Framför allt ägde hon den konst, hon själf kallar »en svår, ja en olärbar: snabblicken». Hon lyckönskar sig till sina »säkra ögon», som gingo rätt igenom tillfälligheter till väsentligheten. Hon medger dock att hon var alltför lättrogen: människor behöfde endast »gråta och önska» för att hon skulle tro dem i stånd till den ädelhet, de åtrådde! Men annars har Rahel bevisat sin rätt till det loford, hon ger sig själf: att vara en »virtuos i hjärte-och människokännedom». Kände hon sig besviken, hadehennes känsla slocknat, dolde hon det icke. Hon fordrade ej af sig själf att allt skulle vara evigt. Men hon var ej bland dem, som »icke ha något minne i hjärtat»; hon var tvärtom en trofast natur och ägde, som hon själf sade, »ett fruktansvärdt förråd af hjärta och lif». Hon kunde därför med sin sympati, sin medkänsla omfatta de mest skilda människor och öden. Mot sina verkliga vänner var hon, hvad hon i ett annat samband kallat sig: en Don Quixote. Hon är en bekräftelse på E. B. Brownings yttrande : att vandrande riddare äro vanligare bland kvinnor än bland män, ja at t Cervantes, om denne också varit en Shakespeare, troligen skulle gjort sin don till en donna.

Betecknande yttranden af Rahel äro dessa: »Jag kan icke motstå strömmen inom mig. Hvad jag uppfattar omfattar jag i hela det omfång, som det har för mig, och i hela mitt djup, genast, mycket snabbt. Så går det mig alltid; däraf kommer det sig, att jag så snart blir färdig med medelmåttiga ting och däremot aldrig med bättre.»

»I mitt bröst trängas och dö människorna som på ett slagfält, ingen vet 0111 den andre, hvar och en måste dö för sig.... Som jag icke vill frid och som det gifves människor som hafvets sand, måste jag, liksom jorden gör det, bära dem alla.»

*

Till Rahels mottagningar kom man redan kl. fem e. m. ja, tidigare. Ingen var särskildt bjuden men alla kände sig välkomna, då värdinnan med lugn, enkel hjärtlighet kom dem till mötes. Den, som sökte göra sig reda för det starka intryck hon genast meddelade, fann snart att det ej berodde på skönhet utan på harmoni. Hon var liten, ovanligt välväxt, spädlemmad och fyllig, med ett stilla behag i alla rörelser. Dräkten, alltid enkel, smakfull och

individuell, slöt sig öfverens-stämmande till hela företeelsen. Hon hade klara, rakt fram blickande ögon, som »på en gång iakttogo och meddelade sig*»; de fina dragen lyste af genialitet och skulle strålat af lifsmod, om ej sorgen lagt sin skugga öfver dem. Öfver den vackra munnen gled lätt ett leende, oftast vemodigt, stundom skälmskt, och stämman ljöd just så innerlig och klangfull, som man af leendet kunde vänta.

Hennes förmak fyldes småningom med allt hvad Berlin ägde mest utmärkt inom den litterära, vetenskapliga och konstnärliga världen samt med genom skönhet och behag tjusande kvinnor. Men Rahel vill sällan ha mer än två sådana på en afton, ty hon visste att ett större antal damer alltid störde samtalens sammanhang och innehålls-rikedom. Rahel håller emellertid inga tal, ja, talade ej ens länge i följd: blixten var hennes meddelelseform. Hon behärskar endast medelbart sällskapet och söker aldrig bli dess medelpunkt. Hon sammanför dem, som kunna hafva något att säga hvarandra; hon lyssnar på det tacksamma och vakna sätt, som är en värdinnas första konst; hon tiger gärna, då hon lockat andra att tala; hon sammanknyter samtalstrådarna och letar fram beröringspunkterna mellan alla de personer af olika nationalitet, ålder, meningar, som röra sig kring henne1. Och dessa voro dels gamla vänner, dels af dessa vänner införda nya bekanta eller ryktbara främlingar. »Alla par-

1 >Alle waren auf natürliche Weise thätig und doch keiner aufdringlich, man schien eben so gerne zu hören als zu sprechen .. Mit welcher Freiheit und Grazie wusste sie (Rahel) sie um sich her anzuregen, zu erhellen, zu erwärmen. Man vermöchte ihrer Munterheit nicht zu wiederstehen... Hennes infall voro »wunderbar unerwartet»... »Kolossale Sprüche hörte ich von ihr, wahre Inspirationen, oft in wenig Worten, die wie Blitze durch die Luft fuhren und das innerste Herze trafen,» (Brinkman.)tier fördraga mig», sade hon, »de anse mig — hvilket jag också är — som en fråga; stundom som ett ärligt ocli modigt svar.» Hon sökte skaffa plats åt alla berättigade anspråk; hennes godhet letade fram de förbisedda och ställde dem där de kunde göra sig gällande. Hon försummade ej ens sina egna obetydliga anförvanter, utan sökte få dem med i samtalet, så att de ej skulle känna sig stå utanför kretsen. Hon förbisåg ej lätt »en blick, ett pulsslag af verklig mänsklighet», och mot dé högst stående som mot de obetydligaste hade hon ett och samma sätt, godhetens. På samma gång hon gaf enhvar erkännande, fasthöll hon sin egen ståndpunkt med mjuk men oböjlig energi. I den sanningsluft, som omgaf Rahel, blefvo de andra ärliga; hon sökte så ihärdigt och troende efter enhvars verkliga jag, at t hon också fann det; hon meddelade så spontant sin egen själs upptäckter, sitt eget hjärtas erfarenheter, at t enhvar också kom med sitt väsentliga innehåll och blef själfullare, rensintare, mildare än annars. I allt detta framträder ingen afsiktlighet, ingen anordning. Hon har ingen personlig fåfänga att tillfredsställa, ingen roll att uppehålla, intet rivalskap att bemöta. Hon tog aldrig människor från deras små sidor; hon bråkade icke med folk; uppmanade dem ej att vara älskvärda, att förevisa sig; hon skapade blott genom sin egen närvaro ett varmt klimat, i hvilket alla utvecklades. Att man gör människorna en välgärning, då man genomskådar deras masker, var en af Rahels trossatser, och denna välgärning gjorde hon alla. Ingen poserade inför henne; »jag dödar pedanteriet på trettio mils afstånd, ett sådant giftträd är jag för detta», sade hon. Och ingen docerade heller. Den otvungna naturligheten hos henne , själf meddeladesig åt hennes krets: man talade enkelt om de högsta frågor, lidelsefullt om det man upprördes af och muntert om det som roade en. Rahel kallade sig själf »vild» i den meningen, att hon hatade alla tomma former och själf var så otvungen att enhvar kunde tala med henne om allt. Om en förveckling uppstod, löste hon knuten med sitt skarpa omdöme; hon aflägsnade stridsämnen, där hon befarade att sår skulle ges i striden; blef allvaret för enrådande, ledde hon samtalsämnet till en ny utblick och skämtet återfördes af hennes takt inom tillbörliga gränser, ifall det öfverstigit dem. Måtta och rörlighet, hvila och omväxling, självbehärskning och frihet präglade det samkväm Rahel ledde. Under samtalets pauser musicerades vid det hela kvällen uppslagna pianot — Rahel var själf skicklig pianist, ej blott lidelsefull musikvän. Man intog enkla förfriskningar och skildes åt omkring klockan nio, medan alla intryck ännu voro starka och ingen trötthet hade gjort stämningen mindre liflig. Det kunde hända att ¡en och annan — t. ex. prins Louis — stannade längre för att fantisera på pianot, för hvilket han visade en genial begåfning, eller för att tala förtroligare än sällskapskretsen medgifvit det. Men i regeln slutade samvaron som det alltid borde ske: på höjdpunkten. Enhvar kände sig hafva njutit af hvad Rahel menade att säll-skapslifvet borde vara: »en sammanfattning af, en utgångspunkt för allt sedligt!» Man medförde minnet af ett innehållsrikt utbyte, af ett grundligt men ej pedantiskt intresse för konst, litteratur och vetenskap, af verklig

diskussion i viktiga tidsfrågor, af väl vägda omdömen, af befruktande, ej negativ kritik. Och männen särskildt, de må nu ha varit sins emellan huru olika som helst— ända från en Schleiermacher till en prins Louis Ferdinand, »Preussens Alcibiades» — kände alla, att de här fått en uppenbarelse af en äkta kvinnlig natur, eller med andra ord af det, som för dem är lifvets poesi. Detta är det männen längta efter, detta de söka. Och, när de ej finna denna omedelbarhet och friskhet i hemmen, ej heller i sällskap med »god ton», då söka de dem i sällskap med dålig. Naturliga kvinnor — som ägt en stark och rik natur att uppenbara — voro alltid de stora diktarnes bästa ingifvelse, och ingen litteratur har varit frisk och skön, under sådana skeden då kvinnorna ej varit naturliga, ej omedelbara, ej sig själfva.

*

Där hafva vi yttersta grunden till att vårt sällskaps-lif gått tillbaka. Att kvinnorna få en utåt mera själf-stäudig ställning är icke liktydigt med att de bli mer sig själfva, bli rikare personligheter. Kollektivt har den kvinnliga individualiteten under vårt århundrade utvecklats genom nya arbetsområden, rikare undervisnings-möjligheter m. m., men just dessa nya medel för utvecklingen medföra lätt en viss likformighet i denna. Alla skola syssla med samma uppgifter, samma sociala intressen och samma offentliga välgörenhetsverk-samhet, så att de, som ej öfveransträngas af arbete för sitt uppehälle, i stället bli splittrade och förströdda. Och däraf blir verkan på hem- och sällskapslif densamma. Medan de ovanliga kvinnliga egenskaperna i vår tid lättare komma till sin rätt, finnes det troligen bland flertalet i våra dagar mindre egendomlighet än för femtio år sedan, äfven därför att en viss medelnivå af bildning — meddelad efter samma skolmetod, och sedan närdaf‘samma böcker, dramer och kritik — besittes af alla; ingen vill vara obildad genom att afvika från hvad hon tror vara flertalets mening; således finna vi att alla ha tänkt och tyckt alldeles detsamma och uttrycka det med alldeles samma talesätt! Ingen vill köpa sin tanke- och handlingsfrihet, sin rätt at t vara naturlig, genom att kallas effektsökande, tillgjord eller trångt egoistisk, som följden städse blir af att skilja sig från sin krets, vare sig i omdömen eller uppträdande eller lifsvanor. Man wfdnajr därför sitt hus, sina vanor, sin dräkt efter dagens smak; man sköter sin sympati och sin barmhärtighet, sin sociala känsla och sin beundran kollektivt; den personliga insatsen blir allt mindre, medan kvinnans offentliga arbetsinsats blir allt större.

Denna likformighet i kvinnornas tanke-, känslo- och handlingslif är emellertid icke ett uttryck för samhällelig plikt- ocli ansvarskänsla. Kvinnan känner sig ännu allt för ofta som enskild person öfver allt där hon borde vara solidarisk, men solidarisk öfver allt där hon borde vara individuell. Samfundet, hemmet och sällskapslifvet lida alla på denna begreppsförväxling. Innan kvinnorna genomträngas af de två egenskaper, som Rahel djuptänkt kallar alla andra dygders ursprung: »rättvisa för andras, mod för egen räkning», skola hvarken samhälle, hem- eller sällskapslif närma sig den innehålls-rikedom de kunde innebära.

Någon torde invända: att Rahel ej blott hade en undantagsbegåfning utan ock en undantagsställning. Hon ägde t. ex. en liten förmögenhet, som beredde henne tid att personligen och skriftligen ägna sig åt sällskapslifvet och sin egen bildning. Såsom arbetsbunden skulle hon ej kunnat vara densamma. Hon hade, bådesom ogift och gift, en samhällsställning, som icke innehar någon tyngande representationsskyldighet, men möjlighet att knyta alla de förbindelser hon önskade; och genom sin uppväxt under revolutionstiden var hon redan frigjord från en mängd fördomer. Betydelsefullt var äfven, att hon ej hade någon offentlig produktionshåg, som tog hennes andliga krafter i anspråk; at t hennes man delade alla hennes intressen, utan att hon dock lefde i och med honom på det allt uppslukande sätt, som isolerar från andra, och slutligen att hon ej heller genom moder-skapet blef bunden. Hon ägde sålunda i ovanlig grad möjligheten att vara andligt gifvande och välgörande inom en större krets. Men att hon också blef detta, berodde i främsta rummet på att hon — efter M:me Staéls död och före George Sands uppträdande — var, hvad von Brinkman då kallar henne, »sin tids märkligaste kvinna», dess såväl genom genialitet som originalitet mest utpräglade kvinnliga personlighet. Rahels mest omfattande betydelse var att öka samtidens produktivitet, humanitet och bildning genom att själf öfver-allt söka och lära andra söka sanningen; genom att öfverallt uppmuntra dem att själfva producera sin bildning; genom att bibringa andra sitt djupa betraktelsesätt af religionen, människorna, litteraturen, konsten; genom att bedöma allt efter dess innehållsrikedom, ej efter dess brister; genom att öfverallt förstå, därför att hon älskade, och lifgifva, därför att

hon trodde på friheten.

Men detta, som Rahel i stor stil förmådde inom sin tids sällskaps- och samhällslif, kunde hvarje kvinna i någon mån främja hvar inom sin krets, ifall hon lärde sig förstå hvad som var hemligheten af Rahels makt, detta som tiden omedvetet eller medvetet törstar efter,som konstens lika väl som lifvets, hälsa icke kan umbära: en full utveckling och ett modigt meddelande af personligheten.

*

Det var i ungefär tio år, som Rahels första salong utöfvade sitt stora inflytande. Olycksåret 1806 dels skingrade dess medlemmar, dels beredde de kvarvarande nya uppgifter och oroligare förhållanden. Under de år, Rahel och Varnhagen befunne sig på rörlig fot, utöfvade Rahel visserligen sin förädlande verkan inom hvarje krets hon tillhörde men tongifvande blir hon först när hon i ett eget hem i Berlin åter kan öppna sin salong.

Och där visade det sig ånyo hvilken »mänskomagnet» Rahel var: hennes andra salong blef »vindskammaren, i förstoring». Och som äfven Varnhagen samlade människor omkring sig stod Rahel — som vid sin återkomst fann sig »omgifven endast af grafvar» — snart åter midt i en andligt lefvande krets, där några af de gamla vännerna och många nya beredde Rahel glädjen af ett äkta mänskligt umgänge. Oenom familjen Mendelssohn-Bartholdy kom hon nu i nära förbindelse med musikvärlden. Rahel — som under en svår sjukdom i Prag haft sin vederkvickelse af Webers spel i rummet bredvid och för hvilken Beethoven oombedd spelat en hel afton — blef med hvarje år mera musiktörstig. Själf hade hon blifvit musikaliskt uppfostrad med Bacli och Händel och förblef hela sitt lif djupast gripen af dessa båda. Hon jämförde Bach med Kant — som hon i öfrigt var ganska oberörd af — och kallar Bach »den meta-fysiske, gudfruktige, med det högsta snille begåfvade», medan Händel försatte henne »i det upphöjda svårmodetssfär, i en salighetens förgård». I Mozart såg hon en »gudomlig varelse»; Spontini, som hon personligt kände, högaktade hon. Men Webers operor misshagade henne genom den till mode vordna »teutonism», som där fick ett af sina många, för Rahel misshagliga, uttryck. Hon hänföres af Paganini och öfverhufvud undgår henne intet af betydenhet inom musikvärlden.

Men det var ej endast musiken, utan hela andan i det Mendelssohn-Bartholdyska huset hon älskade, ty »allt där var sanning». Amalia v. Helwig ser hon ofta, ty de bo nära hvarandra och Rahel ger henne sitt högsta loford: att hon är »väsentlig». Jämte dessa äro Schleiermacher, Alexander v. Humboldt, Hegel, Qans, Ranke, Chamisso, Fouqué, Achim v. Arnim, Bettina, Henrik Steffens, Heine, Ptickler-Muskau några af de för den Varnhagenska salongen betecknande. Med Uhland, Riickert m. fl. hade Rahel under sina reseår kommit i beröring. För öfrigt sammanför Rahel alltjämt bohémen med aristokratin. Det var hennes glädje att med sanning kunna säga: »Alla klasser, alla människor tala till mig.» Och genom att alla slags människor samlades om de båda makarna, blef deras salong en kulturspridande och andliga värden förmedlande makt långt ut öfver Berlins område. Genom denna tongifvande och värdesättande makt förklaras de elaka ord om Rahel, som undfalla författare, hvilka voro främmande för Rahels krets, t. ex. Iinmerman. Huru Rahel äfven under detta skede verkade på enhvar, som personligt kom henne nära, därpå har man ett talande bevis i ett yttrande af Grillparzer.

»Varnhagen gick hem med mig. Då vi passerade förbi hans bostad, tyckte han, att han ville låta sin fru — den sedermera så berömde Rahel, men som jag då ingenting visste om —göra min bekantskap. Jag hade drifvit omkring hela dagen och kände mig dödstrött och blef därför hjärtligt glad, när man vid dörren sade oss, at t fru legationsrådinnan icke var hemma. Men då vi gingo nedför trappan, kom frun emot oss, och jag fogade mig i mitt öde. Nu började emellertid den åldrande, kanske aldrig vackra, af sjukdom hopkrumpna, något om en fe, för att icke säga en häxa, påminnande frun att tala, och jag blef alldeles förtrollad. Min trötthet försvann eller förbyttes kanske snarare i berusning. Hon talade och talade ända till inemot midnatt, och jag vet icke längre, om de körde af mig eller om jag självmant gick min väg. Jag har aldrig i mitt lif hört någon tala intressantare och bättre. Tyvärr var det mot slutet af min vistelse där, och jag kunde därför icke förnya besöket.»

Det finnes andra liknande uttalanden af Grillparzer om Ra-hel, t. ex. det att hon var den enda kvinna med hvilken han velat vara gift.

Heine kallar Rahel »den snillrikaste kvinna i universum»; betecknar sin bekantskap med henne som början till en ny lifsepok, hennes hem som sitt fädernesland och henne själf som sitt »skyddshelgon». Ja, han försäkrar att han borde bära ett hundhalsband med inskriften: Jag tillhör fru Varnhagen! Han behöfde blott, skild från henne, uttala hennes namn för att bli »glad och försatt i en angenäm sinnesstämning». Heine karakteriserar äfven Rahels stil ypperligt, när han jämför henne med Börne — som Rahel äfven lärt känna och högt skatta — och kallar dem »tankens backanter, som i helig berusning tumla efter guden».

Öfverhufvud förklara nästan alla författare inom »Jungdeutschland», att de af Rahel erhållit mer eggelse och väckelse än af någon annan kvinna. Det är sedan Varnhagen utgifvit hennes bref — d. v. s. efter Rahels död — som detta inflytande blir så mäktigt. Ty medan hon lefde kom hon — Heine frånsedd — i ringa elleringen beröring med dem. Laube, som dock äfven hörde till hennes umgänge, kallar hennes bref den mest öppenhjärtiga bok i Tysklands litteratur och henne själf »Rahel den sannfärdiga». T. Mundt finner i dessa bref en »ur-kraftig rörelse och utveckling af originell personlighet» och kallar Rahel själf »tidens sympatiska nerv»; i hennes »oändligt liffulla personlighet» förena sig »en öfver-gångsperiods ångestfulla födslosmärtor» med »den profetiska inblicken i framtiden». Gutzkow beundrade bland annat hos Rahel — och som motsats till den vanliga kvinnobildningen — hennes »högre mottaglighet». Gustav Kühne har ej allenast lämnat en ypperlig karakteristik af Rahel, utan äfven en snabb ögonblicksbild af hennes yttre företeelse under de senare åren af hennes lif. Ur den förra må det träffande omdömet anföras: att Rahel i och genom sin person utgör »den tänkande kvinnans emancipation» — ty hon har uppenbarat hvad kvinnan såsom tänkande väsen kan nå genom »ensam afskildhet och öfverlägsen andlig kraft» — men att denna tänkare-kvinna tillika ägde den kvinnligaste själ, en själ full af medkännande ömhet, hvarigenoin hon först och främst, alltid och öfverallt blef »hjärte-hugsvalerskan».

*

Kühne erfor ett gripande intryck af den enda gång han såg Rahel: den svartklädda gestalten, det bleka anletet, de små hvita, sammanpressade händerna, men framför allt hennes »mörkt djupa ögon» blefvo honom oförgätliga. Länge tyckte han sig följd af denna manligt djärfva ljusblick: han kände att det ej endast låg en pröfvande, utan en »upplösande kraft i den ut-hålliga blicken ur hennes tankfulla ögon»1. Ännu 1830 betonar en främling, som såg Rahel första gången, den underbara friskhet som hennes klara, fina anlete ägde liksom den fasta och lätta hållning, som hennes lilla, med åren något fylliga gestalt bevarade. Sådant var det yttre intryck, Rahel under sina senare år meddelade dem, hvilka samlades omkring henne, alltjämt tjusade af hvad Varnhagen kallat hennes »Talent des Lebens», hvarigenom hon »åt sällskapslifvet som åt ensamheten gaf skönhet och hållning».

Nyssnämde främling har skildrat en sällskaplig afton hos Varnhagens i Mars 1830. Han berättar huru han, såsom först kommen, bevittnade Rahels moderliga omsorger om sin lilla Elise och senare senare såg henne med samma ömhet sörja för ett par, mycket till åren komna, gästers bekvämlighet. Samtalet berörde först en teologisk renlärighetsfråga för dagen, sedan gled det in på musik, emedan en af de utländska gästerna drog i härnad för Rossini; en berömd sångerska gick till pianot och föredrog sånger af Schubert och Beethoven, hvarunder Rahel lyssnade med tårade ögon och ett lyckligt leende. När musiken slutade meddelade någon en politisk nyhet och som politiken just då var brännande, uppstod en liflig strid, i hvilken Rahel gjorde några »flyktiga inkast». Sålunda lyckades hon hindra dispyten att bli hetsig: hon rensade luften genom »snabba blixtar af lätt humor», som alltid åstadkommo en liten »stöt af förvåning och behag», hvarigenom den obehagliga stämningen upplöstes. Med anledning af Henriette Sontags återkomst till Berlin gled

1 Äfven Kleist synes ha känt makten i Rahels blick, då han säger att hennes ord voro uttrycksfulla som hennes ögon.samtalet in på henne och man angrep hennes musikaliska koketteri. Men Rahel försvarade henne som ett uttryck för tiden: Henriette Sontag var frambragt af tidsomständigheterna, ur hvilka det stora och upphöjda var försvunnet, medan det »måttliga och behagliga» var kommet i stället. Det var till E. Gans, Rahel vändt sig och han blef så slagen af sanningen i Rahels tanke, att han bad henne att få utveckla den i en musiktidning, hvilket också — med Rahels tillstånd — senare skedde. Så kom Alexander von Humboldt från hofvet och snart lyssnade alla till honom, då han skildrade de olika slag af fromhet, han under sina resor iakttagit och klassificerade dem

enligt deras kännetecken som en botaniker sina växter. Så gick han och samtalet återstud-sade till den franska politiken, om hvilken Rahel bland annat uttalade de framsynta orden: att republiken ligger alla fransmän »i lemmarna» och republik blef Frankrike förr eller senare. För det franska folket — »mein Vorvolk» kallade Rahel det — är republik oundviklig; om de skulle misslyckas nu, komme de att göra försök på försök tills de lyckades. Ty hvar fransman har i sig något af självhärlighet och underkastar sig hellre en abstraktion än en person!

Medan Rahel talade i denna anda, såg berättaren huru den förut så »mild och blygsam verkande» kvinnan blef djupt allvarlig, hennes blick fast, hennes uttryck nästan trotsigt förvissadt om sin förutsägelse, som slutade därmed: att, om än mellanspel vore tänkbara, de stora tidshändelserna skulle dock gå fram öfver dessa tillfälligheter: »de förvandla dem till stoft på sin väg». Dessa sista, för Rahels uttryckssätt betecknande orden, utsädes på ett så allvarligt sätt, att stämningen grep alh,medan flertalet dock betviflade förutsägelsens uppfyllelse. Nu kom Bettina von Arnim och i hennes brusande flod af »kvickhet och tanke» insköt Rahel endast några af sina korta, snabba infall för att snart också hon endast tjusad lyssna till denna bevingade, bedårande, besjälade talets konst, som för de närvarande blef aftonens sista intryck.

Äfven i mitt korta sammandrag torde denna skildring ge en lefvande bild af hvad de förde med sig hem, som tillbringat en afton hos Rahel, liksom af Rahels egen makt att sätta tankar i rörelse, att fördjupa synpunkterna eller att vidga synkretsen.

Det är mycket betecknande att Rahel — som hos W. v. Humboldt finner viljan att förvandla allt, som omgaf honom till »sitt förstånds egendom» och att »på jorden efterlämna så litet som möjligt, hvilket han ej satt sig i beröring med» — beklagar att detta ej förenas med ett djupare förhållande till tingen. Han kunde i dag försvara hvad han i morgon angrep, han strödde sofismer och paradoxer omkring sig under de ordskiften, där ej saken men stridens och ordens glans intresserade honom. Den geniala »andliga frihet» hvarmed detta skedde, skattade Rahel mindre högt sedan hon fann att han ej brukade denna frihet till andliga befrielsestrider. Som de drag, Rahel sålunda kyldes af hos W. v. Humboldt, annars just framträda hys judiska intelligenser, är det egendomligt att Rahel så klart insåg det tunna i dessa slags begåfningar, dem hon ypperligt karaktäriserade med följande infall om ett Humboldts politiska inlägg: »soppan är förträfflig, men den gör ingen stek.»Såväl före som efter Rahel hafva andra kvinnor sällskapligt utöfvat ett inflytande i samma riktning som Rahel. Det var mig ej förunnadt att lära känna Malvida von Meysenbug förrän i det sena lifsskede, då hon ej orkade med mer än några besökande åt gången. Men det oaktadt erhöll jag ett intryck af hvad hon måste betydt inom den utsökta europeiska krets, som samlades omkring henne i hennes salong i Rom.

Personligen såg jag aldrig George Eliot. Men Sonja Kovalevski skildrade för mig hennes mottagningar så som andliga högtider, där värdinnan själf — genom den stilla mildheten i sitt väsen, sin stämma, sitt leende — gjorde luften varm och stämningen, äfven under lifliga meningsutbyten, fridfull. Själf lyssnade George Eliot helst och det var endast något djupgående ämne, som framkallade hennes lifligare deltagande i samtalet. Sonja Kovalevski var glänsande som samtalare men hade ingen talent att sammanhålla en krets. Många andra, mer eller mindre lysande kvinnonamn skulle i detta samband kunna nämnas isynnerhet fransyskors. Men i det stora hela torde det vara obestridligt att den europeiska kvinnans inflytande i och genom sällskapslifvet med Rahel nådde en höjd som aldrig sedermera. De kvinnor, hvilka senare bildat ryktbara salonger, ha antingen varit sådana, isom ägt ett personligt namn inom litteraturen och konsten eller som genom en man inom den politiska: eller aristokratiska eller intellektuella världen fått en inflytelserik ställning. Men ingen har som Rahel nått denna ställning uteslutande genom makten af sin egen personlighet, och utöfvat den uteslutande genom sin umgängesgåfva i ordets största och skönaste mening.

I detta afseende äro några fina omdömen öfver

12. — Ra/tel.Rahel fällda af fransmannen, grefve de Custine, som lärde känna henne i Frankfurt a. M. några år efter hennes giftermål. Han säger sig ha blifvit »oåterkalleligen fängslad, utan att vara förälskad», ett tillstånd, som han kallar »det fullkomligaste af alla förhållanden människor emellan». Att nå därhän är, menar han, ett svårt problem, men Rahel löste det genom sin ärlighet, sin sanning, sin andes trollmakt. Hon gaf, säger Custine,

»lif åt en stor krets liksom åt ett samtal mellan fyra ögon: hennes be-gåfning var »geniet i sällskapens och sällskaplighetens tjänst». Rahel, fortsätter han, fann det aldrig under sin värdighet att sysselsätta sig med det alldagliga på samma gång som ingen af lifvets stora angelägenheter låg utom hennes synkrets. Hvad hon än gaf sig åt, gaf hon sig helt; hon ville ingen rol spela, hon beräknade aldrig en verkan och behöfde det heller inte. Ty hennes fina taktkänsla vägledde henne alltid riktigt inom sällskaps-lifvet, liksom hennes skönhetssinne inom naturen och konsten. Rahel ville endast ha vänner. Hon talade ej för att väcka beundran utan för att uppenbara sitt inre och detta var så rikt, att hon intet behof hade af yttre verksamhet. Lifvet själf var henne ett fortsatt arbete. Hon lefde och talade med sina böcker som med lefvande väsen. Hon besjälade allt och i hennes värld fann allt sin användning: hon hade »en filosofs ande och en apostels hjärta», och det oaktadt var hon »barn och kvinna, så mycket man kan vara det». »Hon kände som en konstnär», och hon »nådde till de högsta sanningar på de två vägar, som annars pläga utesluta hvarandra: genom känsla och eftertanke, genom aningsfullt skådande, genom intuitiv insikt.»

Rahels betydelse såsom kulturmakt kan bäst sam-manfattas genom Custine’s ord: »I ett högre orga-niseradt samhälle skulle Rahel ha varit för folken hvad hon här var för en liten krets förtrogna vänner: ett ljus för andarna, en själarnas ledarinna.»

Tyvärr har ännu ej vår tid nått denna högre organisation: det är tvärtom troligt att Rahel nu blir mindre uppskattad än af sin egen tid. Ty medan kultur var den tidens högsta mål, har man i vår tid nästan förlorat begreppet om hvad kultur i en Goethes, i en Rahels anda betydde.(öetfye.

Alla veta att hans samtid — som alltid i fråga om det stora nya — Var långsam i sin uppskattning af Goethe. Att han ej var förstådd af den stora allmänheten, som satte Kotzebue mycket öfver honom som dramaturg, är intet förvånande. Men att t. ex. en Lessing kunde säga om Goethe att han egentligen väckt uppseende genom det galna i sin Werther och at t, ifall Goethe blefve klok, det ej vore mycket kvar af honom, detta är betecknande, liksom att första upplagan af hans verk gick så illa, att han för den andra måste söka sig en ny förläggare! Att Moses Mendelssohn lika litet som Lessing förstod Goethe, att Klopstock förhöll sig kylig, att hela den gamla skolan var fientlig mot honom och att först romantiken började tala om honom som diktarfursten, detta allt måste man minnas. Ty annars inser man ej hvad det i slutet af 1700-talet betydde af andlig själf -ständighet när en ung kvinna som Rahel drar en stor, vid krets rundt omkring Goethes namn redan genom det sätt, hvarpå hon uttalar det: såsom ett, hvilket ej borde nämnas på samma dag som något annat!

De slags litteraturhistoria, för hvilka andan i tingen är en fördold sak, äro städse data-jägare. För demblir det t. ex. en viktig sak att utfundera hvem som först föranledde Rahel att läsa Goethe(!) — som om inte människor af sig självfva kunna hitta solen — eller att fastställa om det var Rahel eller någon annan af de litterärt inflytelserika kvinnorna, som först riktade uppmärksamheten på Goethes betydelse o. s. v.

Just emedan Rahel ägde en så djup andakt inför Goethe är det antagligt att hon icke var den af de tongifvande damerna i Berlin, som först började tala om honom, läsa högt ur honom och drapera sig med sin beundran.

Så t. ex. berättar Rahel huru hon äfven inför en äkta Goethe-beundrarinna som Bettina förblef stum; huru när Bettina en gång i det af höstsolen glänsande Montbijou talade »skönt och eldigt» om Goethe, »jag förhöll mig, som om jag alls icke kände honom. Så gick det mig ofta.»

Att Rahel, som annan lefvande ungdom i hennes tid, själf upptäckte Goethe, lefde i och af honom och gaf honom hela sin själ, innan någon människa frågade efter Rahels omdömen, framgår klart ur hennes egna uttalanden.

Hon säger om sin vindskammare i föräldrahemmet (de 3 första kursiveringarna äro af mig): >Där är mitt mausoleum. Där har jag lefvat, älskat, lidit, gjort uppror, lärt känna Goethe. Har vuxit upp med honom, har gränslöst afgudat honom! Där har jag genomvakat och genomlidit många, många nätter och betraktat himlen, stjärnorna och världen med ett slags hopp eller åtminstone med ett starkt begär. Var oskyldig.

Ett nytt band Goethe var mig en fest — en ljuflig, härlig, älskad, ärad gäst, som för mig upplät nya lifsportar till ett nytt, obekant, ljust lif. Genom hela min lefnad har diktaren osvikligen ledsagat mig.

Med hans rikedom ingick jag bolag; han var städse min enda, pålitligaste vän, min borgen att jag ej skulle ängslas blandspöken, min öfverlägsne mästare, min mest rörande vän, om hvilken jag visste, hvilka helveten han kände! — Kortligen, med honom har jag vuxit upp, och efter tusen skilsmässor har jag alltid återfunnit honom. Men då jag icke är någon diktare, skall jag aldrig kunna utsäga, hvad han varit för mig.

När jag tänker på honom, får jag tårar i ögonen: alla andra människor älskar jag blott med mina krafter; han har lärt mig att älska med sina. Jag vet icke, huru mycket jag ännu måste älska. Huru ofta har jag icke redan tänkt: Mer kan icke ditt väsen uthärda. Men väsendet ändrar sig. Min diktare.>

Rahel lefde således i Goethe långt innan hon började tala om honom. Men när hon — t. ex. inom sin första salong — gjorde det, då ägde hon, enligt en åhörares omdöme, ord af beundran, som öfvergingo alla, han dittills hört om Goethe!

Och detta är det viktiga, icke om det var Rahel — som Varnhagen menar — eller Schleglarna, som började utbreda Goethekulten. Ej hvem som först kallade Goethe »Herre och mästare» utan hvem som djupast kände att han var det, är i detta afseende afgörande. Och allra betydelsefullast är att Rahels hänförelse tändes genom hennes egen djupa förståelse af Goethe; att han — oberoende af alla modeströmningar för eller mot honom — f ö r b 1 e f medelpunkten i hennes andliga tillvaro; att hennes känsla för honom är den fullkomliga bekräftelsen på hennes egna ord: »Ingen hänförelse får komma blåsande utifrån, den måste flamma upp från vår egen känslas heliga offerhärd.»

Sålunda lärde Rahel sina samtida att andligt lefva af och genom Goethe; lärde dem at t han var outtömlig som naturen själf; att man hos »andra stora andar erhöll sanningar men hos honom sanningen».Med ett ord: Rahel insåg som ingen annan samtida Ooethes rätta plats i människoandens utvecklingshistoria och ger honom den med de orden »att folken alltid knorra mot sina store: Moses, Sokrates, Goethe — skall jag erinra om Kristus?» Och hon förmådde inse detta, som man nu hundra år senare börjar inse, sedan tidsafståndet lagt sin guldgrund bakom Goethes gestalt och sedan han blifvit i det oändliga genomforskad och tolkad! Genom sin kärleks förståelse, sin religiösa vördnad nådde hon lika långt i sin Goethedyrkan som hela mänskligheten behöfver ännu några sekel för att nå.

Det allra märkligaste är att Rahel nådde till djupet i Goethes ande utan att känna mer af honom än hans då tryckta verk. Alla de rikedomar, som senare kommit i dagen, framför allt hans underbara bref, voro henne okända. Men detta oaktadt förmår hon genomtränga alla de oriktiga föreställningar, som bildades omkring Goethe såsom hofman och ämbetsman, de värdigheter, samtiden hos Goethe mest aktade och sålunda äfven trodde honom själf uppfylld af!

Jag har i detta afseende hört ett betecknande yttrande af Ulrika v. Levetzow: att, om hon förstått att han var Goethe, hade hon kanske — af smickrad stolthet — gift sig med honom; nu såg hon som hennes omgifning i honom det förnäma gamla geheime-rådet, som talade om stjärnor och stenar och blommor, medan hon fann allt detta ledsamt, och lyssnade så illa, att Goethe brukade säga: »Hör mitt kära barn åter icke på?» Ja — när han gaf henne sina skrifter med anmärkningar enkom för henne, då lät hon dem ligga och måste, när Goethe en dag frågade: »Har mitt kära barn bläddrat något i mig?» — skamsen svara nej!

Så föga anade en ung flicka »aus guter Familie» på 1820-talet om Goethe, då hon blef föremål för hans kärlek! Om manjämför henne med Rahel i sin vindskammare nästan fyrtio år tidigare, blir mogenheten i Rahels Goetheförståelse först rätt belyst.

Rahel upplefver — och tar som hvarje barn af sin tid intryck af — upplysningstidehvarfvet, revolutionstide-hvarfvet, romantiken, Jungdeutschland, St. Simonismen. Men det finnes intet af dessa skeden, hvarunder icke Goethe utöfvar det med alla andra ojämförliga inflytandet på Rahels lifsåskådning äfven när hon stod vissa af dessa tidsföreteelser närmare än han, en olikhet i afstånd, som dels berodde af åldersskillnaden, dels af olikheter i skaplynnet. Men Rahel kunde förena sin Goethekärlek med sin sympati för tidsrörelser, hvilka för en ytligare syn föreföllo oförenliga med förståelsen af honom. Hon kunde det emedan hon trängde s å djupt in i Goethe att hon

förstod att han ej stod emot tidsrörelserna — t. ex. den nationella samlingstanken och de sociala reformkrafven — men att han såg dem från en högre synpunkt än tidsmeningens.

Sammaledes äfven med Goethes lifsåskådning. Medan romantiken i sitt »trosvurmeri» — som Rahel fann sakna stillhet, kyskhet, hänförelse, vördnad och därför ansåg som ett estetiskt tidsfördrif — förbisåg Goethes fromhet, har Rahel den innerligaste förståelse däraf. I samband med Spinoza — som hon älskar, emedan han har »tänkarens sköna karaktär den att vara ärlig, opersonlig, mild, stilla» — kommer hon in på Fausts svar vid Gretchens fråga om hans religion. Rahel kallar detta svar »den skönaste bön». »Och huru många böner», fortsätter hon, »ha ej strömmat genom den själ, som ger det svaret!»...

Jag indelar människorna i tre grupper: de som äro’Goethe-reif*1, de, som ännu icke äro det och de, som aldrig bli det. Rahel kan i fullaste mening kallas Goethe-reif; icke endast så att hon förstod Goethe djupast, men så att hon helt lefde i hans anda — något som man ej kan säga om håns romantiska be-undrarinnor och beundrare! Hennes lefnadsvishet — så som hon t. ex. samlat den i orden »att känna nuet och kunna taga fatt på det, detta är lefnadskonst» — är som honungsdroppar ur Goethes kupa, Rahel rådde en bedröfvad att läsa Wilhelm Meister »så som andra läsa bibeln». Och just emedan Rahel själf läste Goethe så, fann hon i honom mer än någon annan fann. Huru Goethe genomträngt hennes varelse visar sig i det sätt hvarpå hon anför honom: i hvarje stämning — sorgens eller jublets — är han hennes mästare, ledare, orakel. Hon läser honom i ungdomsåren och på dödsbädden: ja, det sista hon läste och skref var af och om honom; hon skattar människor efter deras Goethe-förståelse och att ha främjat denna förståelse anser hon ha varit sitt lifs uppgift.

När fru von Wolzogen berättade Rahel att några hennes uttalanden om Goethe gjort honom utomordentligt godt, så missförstådd som han blef, kände Rahel sig djupt tacksam att hon kunnat göra honom en glädje, denne »tyskarnas konung, dessa blindas och olyckligas, som skola vakna ett århundrade efter hans död». Samtidigt uttalar

1 Man har tillskrifvit Auerbach detta ord. Men det har — efter hvad professorskan Furtwaengler sagt mig — sitt ursprung från hennes mor, fru Dorn, hvilken fällde det i en krets, där Auerbach var närvarande. Han blef så förtjust öfver ordet, att han bad att få adoptera det och så har det kommit in i allmänna bruket.Raliel de rörande ord, man från henne känner vara sanna: att, visste hon någon, som kunde mer älska, ära, beundra, tillbe honom, bättre förstå honom, riktigare tyda »hvarje ord, hvarje stafvelse, hvarje suck», som alltid »var ense och tillfreds med honom» i samma grad som hon; då ville hon, Rahel, evigt förbli okänd af Goethe och »föra till honom denna andra!» Ja, försäkrar hon, funnes en kejsarinna, »som vore född att dyrka honom, skulle jag nästan vilja gifva henne mitt hjärta och mina insikter — åtminstone ofta låna henne dem!» . . .

»Han har fått vetskap om min tillvaro. Att denne man skulle få upplefva att bland sina samtida afgudas, erkännas, studeras, begripas af insiktsfulla hjärtan och älskas, var höjden af alla mina jordiska önskningar och uppgifter. Denna fulländade människa, denna representant, som i sig innesluter alla andra och har en sådan makt att visa oss dem, denna präst, detta verkliga sändebud, han själf säger nu tillfredsställd, att han är förstådd

— d. v. s. älskad med en kärlek, som blott han kan väcka. Och detta har jag förskaffat honom.»

Rahel har rätt till denna stolta visshet. Det är anmärknings-värdt att Emerson om Qoethe brukar ordet »representativ man» alldeles i samma mening som Rahel här brukar det. Men medan Emerson i inskränkt mening gör Goethe representativ gör Rahel det i oinskränkt och visar sig sålunda ha sett djupare än Emerson.

Det var Rahel en outsäglig glädje när hon (genom Dichtung und Wahrheit) fann huru fullt hon förstått Qoethe ur hans verk. Ty hon hade genom dem insett att hans lif måste ha varit fullt af »stora trångmål», och till den löjliga myten om den olympiskt kalle och klare Goethe har Rahel ej bidragit med en stafvelse.

Ett af Rahels djupaste yttranden om Goethe är när hon säger att han med Wilhelm Meister danat en andre Don Quixote; att Goethe och Cervantes, genomatt se med rena ögon, sålunda blifvit försvarare af människosläktet: tvärt igenom »dårskaper och villfarelser» visa de sina båda hjältars »egentliga gestalt och djupaste själ»: den renaste, ädlaste, ärligaste själ, medan världen kallar båda narrar.

I den mån, en människa älskade Goethe, var hon Rahels vän. Och — om en henne sympatisk människa ej redan gjorde det — hyste Rahel ingen lifligare önskan än att denna människa skulle lära känna och beundra Goethe.

När t. ex. en Goethebeundrare önskade göra Rahels bekantskap låter hon hälsa till honom att han skall komma som till en gammal bekant, ty Goethe var »föreningspunkten för allt, som kan och vill kallas människa . . .» När prins Louis Ferdinand råkat Goethe i Weimar, lät han hälsa till Rahel att han visste att han nu »bröder emellan var henne tretusen thaler mera värd». Och Rahel å sin sida glädes öfver att »samtidens mänskligaste prins» lärt sig uppskatta dess störste diktare. När den unge Heine blir Rahels vän, tar hon reda på, hur det står till med hans Goethe-religion ? Och snart kan han försäkra henne, att han ej är en »blind hedning mer,- utan en seende».

Oförtrutet anbefaller Rahel åt hvarje bildbar ung människa Goethe såsom århundradets store fostrare i äkta bildning. Öfverhufvud försummar hon ingen anledning att utropa: »Lefve Goethe evigt och under alla omständigheter!» Då hennes vän, fransmannen Custine, påstod att hon gick så långt i sin Goethebeundran att hon miste sitt annars mest utmärkande drag, sin oaf-hängighet, svarade hon att Custine misstog sig. Ty gent emot geniet var hon aldrig oafhängig, det ägde absolutmakt öfver henne. Ja, hon anser det vara just sin andliga lycka och skönhet att kunna älska det goda och stora med denna djupa, lidelsefulla »dyrkan, med tydligt och klart medvetande».

Hon lider af hvarje ord mot Goethe och när Custine t. ex. i ett bref uttalat några ogillande omdömen, återsände Rahel brefvet under förklaring, att hon hos sig ej kunde behålla något klander af Goethe!

Rahel kan i sanning om sig säga: att hon var den människa, som alltid skulle ha »tillbedt och af-gudat Goethe», om också ingen annan människa hade funnits, som berömt, förstått och beundrat honom! Hennes inlefvande i Goethe är så fullkomligt, att andra tyska diktare bli henne mer eller mindre obehöfliga bredvid honom. Hon — som Nietzsche — finner t. ex. Schiller slockna bredvid Goethe.

Sedan hon talat beundrande om Schiller fortsätter hon: >Men sedan kommer Goethe med sin makt, sina syften, sin fulländning och framställning, sitt tänkande, sin mogenhet, uttryckets kraft och fullkomlighet, sin tillkämpade vishet, sin beskådande, öfverskådande melankoli, sin visa, afklarade glädtighet, med sin vue d’ oiseau, med sin stormblick, med sitt gudabröst, där man icke endast hvilar, utan finner ro, och det fattas alla andra diktare något — stort.

Vid långt framskriden ålder skrifver Rahel om en festföreställning af Tasso: »Hvilken fröjd för mig: Åtta hundra människor måste höra Goethes gudaord och upptaga dem i sin själ... Gud, hur afgudar jag icke honom alltid på nytt! Hur gråter jag icke i 'Tasso’, likt sufflören i ’Meister’, vid hvarje skönt ställe.

Att anföra Rahels många centrala omdömen om Goethes verk skulle här föra mig för långt. Jag nöjer mig med att påminna om hvilken grundväsentlig sanning hon utsäger med de orden: att de gamle dik-tarne endast kände kvinnan : makan, modern, systern, medan Goethe blef den nye, den möderne diktaren därigenom att han känner kvinnor, att han sett individerna in i hjärtat och där upptäckt hvar vinkel och vrå. Hur djupt är ej Rahels ord, att vare sig Goethe gjort det afsiktligt eller ej, så är det en stor diktares syn att i Wilhelm Meister låta de tre kvinnor, som kunna älska — Marianne, Aurelia och Mignon — dö, ty »här finnes ännu ingen anstalt för sådana!» Och i fråga om Goethes människokännedom i det hela utropar hon: »Huru ofta måste han icke öfverhufvud ha lyssnat till människor och förstått att skaffa sig alla Slags förtroenden af dem, vid sidan af sitt eget seende!»

Ännu 1827 skrifver Rahel till Varnhagen om Goethe: »Hälsa guden!» och förklarar att, när andra djärfvas röra vid honom, nedsätta honom, just då »ser jag, att han är en gud: i begåfning, storhet, härskarmakt, harmoni, öfverflöd, vishet och evig växtlighet».

*

Rahels känsla för Goethe var en djupt andlig kärlek utan minsta drag af förälskelse, utan någon skymt af vanliga kvinnors intresse för en stor man, det intresse, som går ut på at t göra honom — intresserad af dem själfva! Den första gången Rahel mötte Goethe var 1795 \ i Karlsbad. Rahel kallade det visserligen »ett under och en lycka» att tillfälligheten sammanförde henne med Goethe, men hon kände att häri äfven låg en nödvändighet; att vissa

människor måste komma samman. Att själf omedelbart söka ett sammanträffande — ens skriftligt — därifrån hade hennes vördnad afhållit henne,väl också olusten att i något afseende sammanblandas ined de slags kvinnor, hvilka lekte den dyrkan, som hos Rahel själf var det djupaste allvar. Rahel skref om detta sammanträffande följande lika rörande som djupa ord: »Jag tänker mig alltid, att goda önskningar, af de riktigt innerliga, dessa om hvilka man menar, att de borde taga ned stjärnorna, också måste kunna åstadkomma något. Var jag egentligen icke fullt berättigad att få se Goethe?»

»Mindre lycklig gjorde mig känslan att se och njuta honom än den tanken: Nu är också du en gång lycklig, äfven du har alltså lycka med dig, således är det långa lifvet dock i e n punkt för dig. Det är nämligen förskräckligt att nödgas anse sig som den enda i allting förolyckade Varelsen; och detta gjorde jag, ty utom detta har, så-vidt jag vet, aldrig någonting lyckats mig» . . .

Goethe uttalade till några af Rahels vänner en uppskattning af henne, som visar huru han — trots hennes oförmåga att göra sig själf gällande, då hon var djupt gripen — genomträngt hela hennes väsen.

»Sie ist ein Mädchen von ausserordentlichem Verstand, die immer denkt und von Empfindungen — wo findet man das? Es ist etwas Seltenes. O, wir waren auch beständig zusammen, wir haben sehr freundschaftlich und vertraulich mit einander gelebt... Es ist ein liebevolles Mädchen; sie ist stark in jeder ihrer Empfindungen, und doch leicht in jeder Aeusserung; jenes giebt ihr eine hohe Bedeutung, dies macht sie angenehm; jenes macht, dass wir an ihr die grosse Orginalitet bewundern, und dies, dass diese Orginalitet liebenswürdig ist, dass sie uns gefällt. Es ist nicht zu leugnen, es giebt viele, wenigstens original scheinende Menschen in der Welt; aber was sichert uns dafür, dass es nicht blosser Schein ist? Dass das, was wir für Eingebungen eines höheren Geistes zu halten geneigt sind, nicht bloss Wirkungeiner vorübergehenden Laune ist? — Nicht so ist es bei ihr; — sie ist, so weit ich sie kenne, in jedem Augenblick sich gleich, immer in einer eigenen Art bewegt und doch ruhig, — kurz, sie ist was ich eine schöne Seele nennen möchte; man fühlt sich, je näher man sie kennen lernt, desto mehr angezogen und lieblich gehalten.» —

Senare kallar Goethe Rahel »eine merkwürdige, auffassende vereinende, nachhelfende Natur... Sie urteilt nicht, sie hat den Gegenstand und insofern sie ihn nicht besitzt, geht er sie nicht an.»

Detta yttrande fälldes då Varnhagen (anonymt) sändt Goethe sina egna och Rahels uttalanden om Goethe själf i brefven till hvarandra. När hon fick veta detta skref hon att, så litet hon annars sökte göra sig gällande eller vinna bifall, detta hade gjort henne verklig glädje.

»Att en gång få nedlägga min verkligen outsägliga kärlek och beundrande vördnad inför den härligaste man och människa var, i betraktande af dess varaktighet och intensitet, mitt hela lifs hemliga, stilla önskan. I en sak har jag följt mitt djupaste innersta, i att hålla mig skyggt undan för Goethe. Gud, huru rätt var icke detta: Huru kysk, hur oskärad, hur väl bevarad under ett helt olyckligt lif var icke mitt hjärtas adoration, som jag nu fick visa honom.» Och sedan hon sagt att denna *Adoration» går genom allt i hennes tillvaro, att nästan hvarje hennes skrifna ord innehåller den, säger hon att Goethe nu själf skall kunna räkna henne denna tillbakadragenhet till godo, emedan han bör inse huru svårt det är »att ett helt lif igenom tigande inom sig dölja en sådan kärleksfull beundran».

Det är af stort intresse att Goethes omdöme om de båda brefskrifvarna går ut på att den ene (Varnhagen) har det receptiva, den andra (Rahel) det produktiva skaplynnet. Detta insågo de själfva och just härigenom kände sig Varnhagen — hvars styrka liksom hvars svagheter voro af kvinnlig art — fullständigad genom Rahel, hvars skaplynne ägde den enhet af manligt och kvinnligt väsen, som utmärker geniet. Bådakände Qoethes sympati för deras förbund såsom en helgelse af detta. Ja, Rahel skref at t intet bättre bevisade att Varnhagen älskade henne än att också han älskade Ooethe. Ty, fortsätter hon, »man kan icke älska utan att älska Goethe: han är idealet, framställdt genom verkliga medel: lifvet själft.» Och Varnhagen å sin sida skrifver att han möter Rahel i Goethes skrifter lika mycket som i hennes egna bref. Ty i de förra finner han »samma renblickande, starka, sannfärdiga natur, öfver-hufvudtaget närmast real, men också älsklig och öfver-svinnligt idealisk». Han träffar själfva medelpunkten i Rahels andliga frändskap med Goethe, när han talar om huru han af henne lärt »att gifva all tid i

det närvarandes våld» och att inse att detta närvarande är »så mäktigt, så tjusande, emedan det just är».

Tjugu år förflöto innan Rahel nästa gång såg Goethe, under sin vistelse i Frankfurt 1815. Brändes har med mycken finhet påpekat huru Rahel omedvetet tecknar hela sin stora, rena och ödmjuka känsla för Goethe när hon — som visste att Goethe var i Gerbermuhle — ej sökte honom, ty hon ville ej tränga sig på honom: »Jag har fått oändligt mycket af honom, han ingenting af mig.» Men slumpen hjälpte henne så att sammanträffandet blef naturligt, som hon önskade det. En dag, då Goethe vallfärdade till en af sin ungdoms kärt platser, såg Rahel honom åka förbi och utropade: »Där är Goethe!» Hon skildrar huru hon först blef röd som skarlakan, så blek, huru alla leder darrade i en half timme, huru hon älskade sina ögon, som sett honom! Sålunda fick Goethe veta att hon var i trakten och tre dagar efter kom han på besök till henne. Hon höll på att klä sig. »Uppoffrande mig själf för att ickelåta lionom vänta ett ögonblick», skyndade hon ned i sin morgonrock. Sedan ångrade hon bittert att hon följt denna impuls, ty medvetandet om hennes »Un-grazie» gjorde henne än mer förlägen så at t hon — liksom vid sitt tidigare möte — ej alls kunde visa honom den glädjen hon kände. Så går det, fortsätter hon, då man efter så »mångårig kärlek och tillbedjan» får ett ögonblick. Men hon kände att Qoethes blotta närvaro gifvit henne riddarslaget, ja att ingen olympisk gud kunde gjort henne stoltare genom sitt besök. Och, sedan han gått, klädde hon sig mycket vackert för att visa sitt stegrade självmedvetande. Ty, säger hon, »liksom prins Louis ¿änner jag mig nu bröder emellan tiotusen thaler mera värd: Goethe har varit hos mig!»

Den, som efter denna skildring kan jämföra Rahels känsla för Goethe med någon annan samtidas, han vet icke hvad känsla, icke hvad Rahel, icke hvad Goethe är!

Tio år senare såg Rahel Goethe för sista gången, då hon och Varnhagen 1825 under en resa besökte honom i Weimar och i hans hem tillbragte en hel innehållsrik afton. När Rahel skildrar besöket — och först berättat några flickaktiga uttryck af sin beundran — slutar hon med orden: »För öfrigt flyter han sannerligen i mitt blod.» Ingen af Rahels samtida och ingen henne efterföljande Goethedyrkare har med fullare sanning kunnat säga dessa starka ord, som dock icke vore starkare än den verklighet af lifslång tro och kärlek, som de uttryckte.

Hvad Genz yttrat om Rahel och romantiken: »Ni är romantiken själf, ni var det, innan ordet uppfanns», detsamma kan man med lika sanning säga om Rahels

13. — Rahtl.Goethekult. Af Rahels eget innersta väsen bestämdes hennes valfrändskap till Goethe och till romantiken, så-vidt denna sammanföll med den renässans, Goethe fullbordade. Individualism — i konst, i religion, i lif — detta var innebörden af denna renässans. Ja, detta drag är så afgörande, att Lamprecht för det nya själstillståndet valt ordet subjektivism såsom ett detta fullständigare betecknande. Med Werther, Götz, Stella börjar Goethe den individens kamp mot de etiska och estetiska konventionerna, som romantiken, som Jung-deutschland, som alla s. k. »upprorsandar» i alla land fortsatt intill den dag i dag är. En mer obetingad anhängare i denna kamp än hvad Rahel var, ägde ingen, af de stridande. Och än i dag är det genom sin subjektivism, Rahel framför allt är vår samtida.

Mot dem, som nu söka göra Goethe till en kristlig moralist, finnas ej endast otaliga omedelbara bevis ur hans lif och hans skrifter: man har äfven massor af medelbara och bland dem få kraftigare än Rahel, som aldrig fann någon motsägelse mellan sin och hans etik. Den lösen för sitt sedliga handlande, som den unge Goethe redan gaf i ett bref till Lavater: »alle deiné Ideale sollen mir nicht irre fiihren wahr zu sein, und gut und böse wie die Natur» — denna lösen svek Goethe aldrig, han endast fördjupade dess innebörd. Och såsom ur det lilla vingade fröet efter tusen år en skog uppstått, så är hela den nya tidens individualism — till och med Nietzsches omvärdering af de etiska värdena

— framvuxen ur den grundåskådning, som ligger i Goethes nyss anförda ungdomsord. Rahel är framför allt i detta afseende den djupast förstående af alla Goethes samtida.Rahel uttalar den lifligaste »satisfaktion» när hon i Ooethes verk fick rätt i sin strid mot världen, i sin sträfvan att nå fram till väsentligheten, i sin lidelse för sådana värden, som andra kallade hjärnspöken. Hos honom stärker hon sin egen visshet at t det, hvarpå allt ankommer, är »att vara något» och att detta går mycket långsamt, att man ej bör »förhasta sig med att vara något». Af Goethe har hon lärt den vishet, hon själf bibringade en vän: den att, sedan man upptäckt jsitt verkliga själf, bör man först

plöja upp sin själs mark, sedan låta den långsamt, af sig själf åter bli fast och sålunda slutligen — genom »oväder och vackert väder» — fruktbärande. Och det verk af Goethe, som Rahel mest läste, Wilhelm Me is t er, är ju en enda stor handbok i denna trädgårdskonst!

Rahel har utan tvifvel Goethe att tacka för att hon ej stannade i disharmoni med tillvaron utan nådde fram till den klarade lifskärlek, som är lidandets ädlaste must Hon, som i ungdomen ansåg att hennes öde var att förblöda genom sin judendom; hon som enligt Goethes omdöme, då ägde starkare känslor än hän hos någon annan iakttagit, tillika med »kraften att i hvarje ögonblick undertrycka dem» — huru förgrämd, huru försjunken i sitt ödes mörker hade ej Rahel kunnat bli, om hon ej fått sitt bröst befriadt af den luft, hon andades i Goethes värld!

>Hvad jag icke fått kan jag glömma; men hvad som händt mig kan jag icke glömma. Gud bevare alla från att förstå detta!*

Detta skref Rahel 1799, och i viss mening förblef det alltid sannt. Men huru lärde sig ej Rahel småningom i Goethes skola att underkasta sig den lifvets lag, som Goethe uttryckt med orden att »ej endast så mycket omöjligt, utan äfven så mycket möjligt är oss människor förvägradt*.Småningom lär sig Rahel att resignera inför det smärtsammaste i sitt lif och i människolifvet: att vi »liksom blommor affalla för den stora, obekanta vinden», vi, som dock hade kunnat bli frukter! »Lugna tankar och en stor känsla för naturen» hjälpa henne till denna resignation inför det svåraste af allt: att »det förströdda ödet icke affordrar oss allt, vi kunde hafva åstadkommit».

I denna resignation har hon fått den stora hjälpen från Goethe.

Genom honom föddes hon för andra gången, föddes till det rike, där det ej frågas efter jude eller kristen, kvinna eller man, tjänare eller fri: den heliga andes rike.Sföntjetsfiunet.

Rahels estetiska omdömen äro ypperliga uttryck af »henidtänkandet», detta som Weininger ju lär framhålla såsom kvinnans svaghet medan en ung svensk filosof sökt visa att äfven mannen tänker med känslan.1

Rahels omdömen äro föreställningsmättade, sammansatta och det ligger en lång utveckling bakom de par korta ord, hvarmed hon uttrycker sitt misshag eller sin glädje.

Hon berör sällan de bildande konsterna. I Paris, Amsterdam, Antwerpen, Dresden hade Rahel sett stor konst och hon har äfven uttryckt sin beundran för t. ex. Rembrandt och Dürer. Men de bildande konsterna betydde ej tillnärmelsevis så mycket för henne som teatern, dansen och musiken. Särskildt i fråga om teatern utöfvar Rahel inom sin tid såväl ett medelbart som omedelbart inflytande. Hvad hon säger om att författarna söka henne, ehuru hon själf ingen författare är, gäller äfven om skådespelarna.

»Eljest besökas författare; men jag är en stackars eländig läsare, och de skrifvande uppsöka mig>

1 Se John Landquist: Filosofiska Essayer 1906.Lika litet som Rahel försökte sig i författarskap, torde hon gjort det i tidens sällskapsnöje, amatörteatern. Men hennes omdöme skattades så högt, att ej endast de skådespelerskor, som voro hennes vänner, utan äfven andra sceniska konstnärer sökte hennes råd i invecklade uppgifter.

Framför allt sökte Rahel som romantikerna nedgöra den Kotzebue-Ifflandska smakriktningen, dels omedelbart genom sin kritik, dels medelbart genom att af diktare som skådespelare kräfva natursanning, äkta lidelse och psykologisk individualisering. Skådespelaren öfvertygade henne om äktheten af sin kallelse, när han »alltid och ögonblickligen fann tingens natur» — d. v. s. den personlighets karaktär och sinnesstämning, af hvilken han skulle dana en bild — och därjämte äfven de rätta medlen att uttrycka naturen. Numera är det ju omöjligt att bekräfta riktigheten af Rahels omdöme i fråga om skådespelare eller musikaliska artister; man kan endast njuta äktheten i hennes egen harm eller hänförelse.

T. ex. då hon 1793 om sångerskan Marchetti skrifver: »Hon har sjungit för mig, hon är den enda älskvärda kvinna, jag är utom mig. Jag har också gjort henne min kur. Hvarje hennes rörelse är ett behag, en förtrollning, ett vanvett, som aftvingar en både leende och tårar. Den sången, det drillandet, det uttrycket — det gifves blott ett uttryck... Detta är passion, detta är gudagåfva, detta är musik, detta är skönhet.*

Och af hvilken konst, Rahel än för ögonblicket njuter, städse känner hon— när konstnären är äkta — att han är »en af mänsklighetens utvalde», som hon hembär hela sin rörda tacksamhet.

Tidsförhållandena vållade med nödvändighet att Rahel — som alla andra, hvilka längtade efter storhet ocli sanning på scenen — förleddes att öfverskatta det dramatiska i Goethes dramer. För Schiller däremot är hon klarsynt, nästan kylig; hon påpekar med rätt att,i vissa af hans dramer, talaren mer än diktaren har ordet, och Schillers »efterskällare» äro hennes fasa. Hennes kännedom om Shakespeare var djup och i hans humo-ristiskt-tragiska människoframställning finner hon uppenbarelsen af själfva konstens väsen — att vara »lif i lifvet» — jämte »det djupa, urgermanska draget af ingående själf-pröfning». Hvarhelst Rahel fann tendentiös ensidighet, där fann hon äfven otillräcklig konst. Ett drama, en roman, säger hon, skall vara ett helt uttryck af världen; allt, som förekommer där, blir skönt. Men hvarje snille ser där något annat än de öfriga och framställer detta efter sitt skaplynne, ger det sin färg, just som den gamla jorden visar sig ny i hvar ny dags belysning. Sådana äro de stora mästarnes verk; allt, hvad man kan finna i världen, detta finner man hos dem; alla stora tankar men inga påklädda tankeställningar.

»Ett konstverk måste icke alltid säga mig, hvad det vill, det måste genast visa det.»

»Så som grekerna tala om människorna, så som de alltid sammanfatta allt det yttersta och säga det helt enkelt och rent ut, så att det blir fullkomligt stort och klingar ädelt. De låta alltid allting vara som det är och beskåda och berätta det blott.»

Rahel hade aldrig behöft romantikens omvandling af de estetiska värdena: allt hvad denna ägde af berättigande ägde redan i Goethe en förverkli-gare och i Rahel en född bundsförvandt, medan romantikens ensidiga skolmeningar ingåfvo henne en harm, som ofta var »tiefeinschneidend» i sina uttryck. Alla slags personliga satirer, parodier och tra-vestier kunde hon ej tåla och det är redan framhållet, att hon i sin tidiga ungdom afsvor den kvickhet, hvilken är likgiltig för huru den sårar eller hvar den träffar. Rahelskvickhet var i det dagliga lifvet humorns, af tårar och sol danade, färgspel. Dessemellan var den en kulturmakt, en strålkastare, som belyste flärden eller lögnen, dumheten eller råheten. Alen det finnes icke ett infall af Rahel, som lyser af kallt stål.

Hvad som bl. a. hos den romantiska skolan upprör Rahel är dess orättfärdiga kritik. T. ex. närden romantiska moderiktningen föranledde A. W. Schlegel att nedgöra Racine, kallar Rahel honom en »slö, sjuk kritiker, som ingenting vet om kärlek». En annan gång framhåller hon mot denna skolblindhet, huru hårdt t. ex. en Lessing måste kämpa för det, som »nu, platt, får stå i hvar tidning»; huru orättvist det är att förringa sannings-kämpens betydelse emedan nu den sanning han stred för blifvit en »utnött fras»; huru kortsynt det var att man trodde sig kunna förakta t. ex. Racine och Voltaire emedan man glömt, i hvilken tid dessa nödgades lefva!

Rahel betonar starkt att blotta bokmänniskor, som aldrig tagit del i lifvet, icke mäkta ge stor lifskraft åt sina böcker liksom att ingen förstår flydda tiders lif som ej öfverför detta på våra tillstånd — en lika sann som antiromantisk tanke!

Rahel saknade lyckligtvis en s. k. enhetlig konståskådning — den slags åskådning, som aldrig åstadkommit annat än att inskränka kärleken till och förståelsen af konsten! Ett enhetligt estetiskt system verkar i detta afseende så som all annan dogmatisk facklärdom, om hvilken Rahel med rätt påstår att den »uttorkar och förbränner hjärnan och förintar de öfriga andliga funktionerna !»

Medan den romantiska teorien sålunda först upphöjde, isedan nedsatte Goethe, nalkades Rahel — före somefter romantikens Goethekult — hans verk med förutsättningslös vördnad: hon ville ej, som den romantiska skolan, i dem se egna teorier bekräftade, hon ville endast se Goethe bekräftad! När romantikerna började vända sig från Goethe var hon färdig med dem och deras allt mer katoliserande riktning ingaf henne endast leda.

Så skref hon t. ex. »Friedrich Schlegel smädar Goelhe. Därför blir han stående, där han är, och fördummas.» Och till Varnhagen skref hon att denne —vid en strid med A. W. Schlegel om Goethe — borde ha affärdat Schlegel sålunda: »Ni är icke den förståndige man, jag trodde — i intet afseende — och visar alltför tydligt, att ni ingenting vet om hela naturen och icke heller ser något däraf — detta just därigenom, att ni alls ingenting ser af

Goethe. Farväl.»

»De försätta sig först i en riktigt katolsk, katalogisk, kronologisk, postmedeltida och historisk stämning, och sedan ge de sig i väg och anvisa för våra ögon och för grekerna deras plats, anvisa den för dem, som hade sinnen, de själfva sakna. Sinnen, sinnen, våra fem sinnen!»

Det senast anförda yttrade Rahel i samband med sin beundran för Heinse, emedan han just brukade dessa sina »riktiga fem sinnen» och ägde dem i sådan grad, att han »inandades och luktade» den tafla, han beskref. Hon beundrade — och anbefallde Varnhagen att studera — Heinses stil, där orden kommo »framvällande så pärllikt afrundade, så föga öfvervägda».

Hon beundrade hos Heinse den fullkomliga själf-ständighet, hvarmed han »hopburit allt åt sig själf», från den lättaste sensation till de allvarligaste tankar; huru han ej ens från de största mästare upptagit något »utan att genom ett nytt insekt- eller lejonarbete förvandla det till sitt eget blod».

Af detta slag var Rahels egen tillägnelse. Dennaslags ursprunglighet var det hon sökte och älskade, hvar hon fann den.

Bland romantikerna aktade och älskade hon »outsägligt» Novalis, just på grund af djupet i hans egenart, äktheten i hans känsla. Men när han, drifven af romantikens teorier — ej af sin egen innersta själ — mot Qoethe skref sin »Heinrich von Ofterdingen», då fördömde hon den obetingadt såsom uttryck af romantikens djupaste villfarelse: läran om en »poesiens poesi».

Rahel framhöll i detta sammanhang att den romantiska skolans alster just blefvo opoetiska genom sin vanföreställning att poesien ej fanns i det verkliga lifvet — där Qoethe sökte den — utan att man måste uppfinna »nya föremål för poesien», föremål, hvilka verka idel tomhet och tråkighet genom sitt afsiktliga fantasteri. Att dikta är, säger Rahel, att likt Qoethe »inflytta ett stycke lif i en bok».

»Poesi» — säger Rahel — »finnes i naturen, d. v. s. där, hvarest vår ande förmår varseblifva något fritt, betydelsefullt; alltså äfven i naturen af det mänskliga lifvets händelser och tilldragelser och följaktligen äfven i skildringarna af detsamma.»

Rahel uppskattar Kleist framför allt emedan han »är sann och ser sant» och emedan människonaturen — och dess konflikter med det verkliga lifvet — mötte henne i hans verk, medan t. ex. Tiecks romantiska sagospel voro henne i hög grad osympatiska.

Men framför allt träffa dessa Rahels ord en grundsvaghet hos romantikerna: »För att äga talent måste man äga karakter; endast färdigheter och naturanlag dana ingen talent.» Hon hade visserligen vänner bland romantikens banbrytare men gick aldrig som feoldat i ledet; hon beundrade det äkta där $omöfverallt, hvar hon fann det, men hennes hjärta var ej hemma i romantikens medeltidsvärd: det tillhörde den stora, soliga, alstrande naturen, lifvets alla företeelser; hon hade för hälsan samma kärlek som hennes älskade Goethe. Konsten var för henne en religiöst helig sak, men lifvets enkla förhållanden, ordning och plikttrohet i dessa, arbetsglädje och uthållighet — alla dessa af romantiken ringaktade egenskaper — ägde i samma, kanske högre grad, för henne religiös helgd. Det vill säga när de utgingo ur kärlek till dessa lifsvärden, ej ur filistermässighet. Hon medgaf rätten att åsidosätta den gängse moralen, men endast när detta skedde icke af karaktärslöshet, utan af karakter! Och med karakter menar Rahel hos den skapande människan en utpräglad andlig egenart i förening med en storslagen och genomtänkt världsåskådning och en med denna öfverensstämmande lefnadshållning. »Man kan ej bli konstnär klockan sex på a f t o n», säger hon om skådespelarne, »man måste vara det hela dagen». Och detsamma gäller för henne om alla konstnärer.

Det är en af Rahels satser att det finns mycket mer begåfning i världen än man tror, men att denna döljes genom bristen på mod att vara sig själf: detta mod har varit alla de storas styrka medan svaga efterhärmare glömma sig själfva och vilja framställa en värld utan att själfva vara med i den!

>Mod... är allt — andligt mod nämligen! Yttre hjälte* mod är en småsak och ofta småsint. Men inre mod och

själf-förtroende gentemot en värld af egna och andras fördomar — ägde ni det, skulle ni vara lika glad inom er, lika fast och lika klok som jag... Sinnets mångbeprisade blygsamhet är så sällannågot annat än en förädlad andlig feghet.» (I ett bref till G. v. Brinkmann).

Hvarje ord är guld af dem, hon här skrifver till Varnhagen: »Jag skulle verkligen vilja råda dig att vara helt dig själf, att arbeta riktigt i yppighet och frosseri, att rätt besinna dig på dig själf och att skrifva, som vore du ensam i världen eller åtminstone som talade du ett språk för dig ensam här på jorden och först måste afvakta, ifall några andra skola komma, som också tala detsamma.»

Själf hade Rahel städse varit oförmögen att inhämta något af andras referat utan endast af saken själf» eller att »lära något af svar, till hvilka hon ej själf gjort frågorna». Hon säger också: »Man märker strax när människor få sina tankar ur böcker eller omedelbart ur världen, ur naturens egna färger och former . . .» Rahels »okunnighet» gör att hon ej använder terminologier utan spontana, självskapade uttryck; hennes oförmåga att upptaga färdiga resultat har till följd att hon aldrig brukar en fras utan alltid ger en egen synpunkt. Hon lefde i sina älsklingsförfattare som i sina personligaste lifserfaren-heter; detta allt gjorde hennes omdömen så centrala, så väckande, att de småningom spredos inom hela det litterära Tyskland. Öfverallt anfördes hennes muntliga och skriftliga uttalanden och härigenom ingrep hon i flera afseenden betydelsefullt på danandet eller omdanandet af tidsandan. Ja, man var så »pickhågad» på hennes omdöme, att hon ofta återhöll det, emedan hon ej ville öka det osjälfständiga eftersägandet eller lägga sten på den börda, som oförmågan dock liar att bära. Dessutom insåg Rahel med sin skarpblick redan då kritikens fara för produktionen. »Berlin», säger hon t. ex., »putsar och stryker alitför mycket med näbben sin konst-känsla; det belyser alltför mycket medvetandet därommed vaxljus från alla fabriker.» Hon fruktar att en andlig svaghet blir följden af att man sålunda tränger in i »de unbefangensten Tiefen der Menschheit». Hvad skulle hon väl kalla vår tids intervjuer och kritiker?!

Själf ansåg hon sig —* liksom tidens yppersta ansågo henne — för »en af Tysklands främste kritiker». Men hennes kritik utöfvades inom en finbildad krets, hvilken hon visserligen enskildt påverkade, men endast genom styrkan i sina skäl. Den offentliga kritiken åter fastslår värden eller värdelöshet för en själf kritiklös tidningspublik och gör detta, ej genom styrkan i sina skäl, men genom styrkan i sin ställning! Och detta gör större delen af den offentliga nutidskritiken till ett kulturhinder — ifall man till kultur räknar personlig omdömeskraft och fördjupadt känslolif!

Rahel blef som alla, hvilka stå i ett personligt kärleksförhållande till konsten, allt mer fordrande med åren, samtidigt som hon behöll sin mottaglighet för allt godt nytt.

I ett bref — där hon skildrar furst Piickler-Muskaus »verkliga barnaväsen», i fråga om att lägga märke till och upptaga allt nytt — säger hon: >Det är fördärf och icke brist på förstånd, när människan icke vill upptaga i sig nya, henne obehagliga tankar; stupiditet, när de träda inför henne och hon icke märker, att de äro nya; den största infami, när hon igenkänner dem och dock förnekar dem.» Bland bevisen på Rahels oförändrade mottaglighet är hennes stora beundran för Victor Hugo och hans * sentiment du vrai:» hon kallar hans Notre-Dame ett stort mästerverk af gotisk byggnadskonst.

Och ännu som sextioårig försäkrar hon att Jion älskar hvad hon fordom älskat: luft, blommor, ängar, musik, teater, diskussion, d. v. s. sällskaplighet, ordning,renlighet, elegans, kvickhet, konsekvens i tänkandet — ehuru hon numera icke lika lätt som förr fann allt detta!

Och så går det oss ju alla? Ja, man kan säga att i ungdomen de flesta människors konstkärlek är vid och grund som en öfversvämmad äng men att den småningom ändrar sitt omfång, tills den blir sammanträngd och djup som en gammal slottsbrunn.

*

Med Schiller insåg Rahel att leken är barnets konst-utöfning och en lika djupt allvarlig sak som de vuxnas lek: konsten. Barnets som konstnärens lek, säger Rahel, gå båda ut på att dana en ny tillvaro, som man ännu ej genom andra medel kan uppnå. Men motsatt romantiken nöjer Rahel sig icke med konstens förvandlingar af tillvaron,

hon vill förvandla tillvaron själf till den skönhet och harmoni, konsten förebildar. Hon riktar mot den programmässiga nationella konsten de visa orden: att alla ett folks konstskapelser måste bli nationella, ja, kunna ej undgå att varda det, men att intet tal om »en nationell konst» kan åstadkomma sådan konst. Ty denna danas ej ur program utan ur »den sundaste, fullaste naturkänsla, ur oskyldiga — d. v. s. ej genom sin utbildning försvagade — sinnen, ur ett rörligt gemyt». Äfven i sin omskrifning — genom Fouqués Sigurd — griper t. ex. Niebelungensagan Rahel med sådan makt, att hon måste lägga bort boken och »tala högt och kvida ... så som jag blott sett lady Macbeth och en gång judar en hel natt igenom gråta». Men det starka intrycket af detta tragiskt-mänskliga kom henne ej att afsvärja sitt hat till »hvarje annan än den lolympiskä mytologien och till det nya hoppet påde gamla töckengudarna». Så snart detta element förhärskar och tränger det mänskliga åt sidan, är hennes beundran slut. Och har icke hvarje försök — Niebelungen-ring inbegripen — bekräftat riktigheten af Rahels instinkt i fråga om dessa töckengudars obrukbarhet? I »Ringen» är det ju endast människorna, som äro gudar!

Rahel betonar att den enda uppgift ett folk äger i fråga om all slags skapande verksamhet, det är att lämna den fritt lopp och bereda den goda tillstånd samt skydda den för nationalfåfängans pådrifvarnit.

*

I hvilken grad Rahel innerst skiljer sig från romantiken ser man bäst, då man iakttar henne i hennes omedelbaraste lifsyttringar, framför allt i hennes naturkänsla, som är förvånande modärn. T. ex. då Rahel undrar om ej jorden kanske själf är ett kännande väsen, som lider af allt det elände den nödgades bära och i sitt samband med andra väsen i världsrymden kanske fann sin tröst! Eller då Rahel, som i en bergstrakt gjorde en ridt på åsna, söker förklara det obeskrifliga behag denna ridtur beredde henne därmed, att hon i någon tidigare tillvaro i Spanien ridit just så i angenämt sällskap

— ¡en tankegång, som i vår tid hos Lafcadio Hearn fått så djupa uttryck. Rahel hade hela lifvet igenom, äfven i ungdomen, den naturkänsla, för hvilken »landskapet blir ett själstillstånd» (Amiel). Men hon indiktar aldrig på romantiskt sätt i landskapet eller i de enstaka naturföremålen mänskliga tillstånd och känslor. Annars plägar ungdomens naturkänsla alltid iden meningen vara romantisk, att ungdomen speglar sig själf i naturen — ja i hela det öfriga lifvet — och spegeln återger den oro, denlängtan, den lycka, det uppror, som fyller vår egen själ. 1 den mån, vårt innersta jag löser sig från vårt eget öde, i den mån vi sålunda bli stillare, varda vi däremot själfva en spegel för naturen och vårt förhållande till denna blir på en gång opersonligare och innerligare.

Att Rahel tidigt genomgick nyssnämda utveckling, är kanske en af orsakerna att hennes naturkänsla ända från ungdomen och in i det sista förblir den helt omedelbara, som med alla sinnen och hela själen upptager naturen i dess fullhet utan att lägga en reflexion, en känsla från människolifvets område mellan sig och denna omedelbara — man kunde säga vegetativa — förnimmelse. Varnhagen berättar att han under en resa i Schwarzwald hade tillfälle att iakttaga Rahels »förmåga af den högsta naturnjutning». Den styrka och fullhet hvarmed hon omedelbart njöt berg och vattenfall, ängar och träd, soluppgångar och stjärnor, hänryckte Varnhagen i lika hög grad som själfva naturen gjorde det.

Rahels plantlika känslighet för atmosfäriska inflytanden har jag i ett annat sammanhang framhållit. Mild luft kände hon som bokstaflig pånyttfödelse. Den första Maj kallar hon årets viktigaste dag, dess födelsedag, och hon kan ej fatta att man ej gjort den dagen till nyårsdag. Hon undrar, om hennes förkärlek för Maj kanske beror af att hon som nyfödd andades just den luften, att Maj-intryck först mötte hennes öga här på jorden ?

Rahels korta landskapsbilder äro impressionistiska: idel sinnesintryck, men de väsentliga, just dem bilden efterlämnar i minnet.Så skildrar hon t. ex. huru hon visar Varnhagen och några vänner Pragerdalen med följande ord: ...»jag är stolt, när ni fröjdar er öfver trakten, som hade jag själf gjort eller upptäckt den och hölle den så till mina vänners njutning i ljus och skugga, i doft, grönska och örter... Dalen är skönare än någonsin !... Nötter, nypon, blåklint, ekar, bokar och tusentals örter tränga sig växande fram skönare, rikare, yppigare, stillare än eljest, i det mest gyllene solsken, som flödar ned öfver denna gudadal.»____

»Rundtorn, i det oöfverskådliga, horisont bakom horisont; de otroligaste växlingar af ljus och skugga på sädesfälten.» Hon skildrar huru ljuset leker öfver en flod, som kryper som ett djur genom dalen; öfver byar och gårdar, öfver »mörka, egensinniga berg. Får betade, timmer fälldes i bergskogarna och låg där rent, dödt och doftande... Klockor, stillhet, allt.»

En annan gång är hennes glädjeämne fältens tusen dofter, hampan, nötbuskarna, den blommande säden och en sol, »som rent af rasar genom bygden med ljus och skuggor».

Eller hon glädes åt en trädgård »där det rådde ett sådant blomsterraseri» att hon aldrig sett dess like. Hon uppräknar femton löfsalar, bland dem en stor, utan och innan blommande, lindberså och rundt om den en symfoni af bin; millioner löfkojor, en liten allé högstammiga rosor och trädgården själf vettande åt vida fält med »blommande, kvällssolad säd».

Den för sin originella och ridderliga personlighet, sina resor, sitt fina författarskap, sin lefnadskonst och sina trädgårdar berömde furst Piickler af Muskau tillhörde under Rahete senare år hennes vänkrets. Och under sina besök på Muskau, där fursten utvecklat hela sin genialitet i trädgårdskonsten, fann Rahel en idealisk tillvaro: »Ingenting är så godt som Muskau», säger hon. Omedelbart kom hon ut i den för henne »bryggda, Vederkvickande luften»; hon fann där goda vän-

14. — Rahel.ner, full frihet, nog ensamhet, nog förströelse, sin lilla Elise hade hon med sig och slutligen fanns där »mycket för ögat och — emedan det hela härrör af flit och tankar — näring äfven för dessa». De sista orden leda tanken tillträdgårdssamtaleni Wahlverwandtschaf-ten, liksom det hela till den tid, då en trädgård var hvad den nu åter börjar bli: ett stoff för konstnärligt skapande.

Under hela sitt lif — och mer ju längre det lider — känner Rahel sig få mera af »barn, grönska, sköna ögon, det lefvande ordet» än af böcker. Blommor bli hennes hälsomedel. Så började hennes tillfrisknande efter en svår sjukdom med en korg rosor, dem Heine ¡sände henne, och då man på hennes dödsbädd gaf henne en syrénkvist med späd grönska, inandades hon gång på gång den vårliga doften — den sista hon njöt här i lifvet — »tiefatmend und entziickt».

Af Rahels känsla efter Goethes död finnas dessa hänkastade ord: »Mildare än majregn äro barnakyssar, rosendoft, näktergalstoner och lärkdrillar. Goethe hör dem icke mer. Ett stort vittne fattas.»

Dessa Rahels ord sammanklinga innerligt med några Goethes egna — dem Rahel ej kände, ty han skref dem i sin ungdom till fru v. Stein — några vemodiga ord om den tid, då han ej mer finge njuta solens och himlens och grönskans härlighet, emedan allt detta skulle lysa öfver hans graf. Och Rahel — som kände sig »vanvettigt lycklig» när hon i Goethes självbiografi fann, att hon och han redan i barndomen haft en liknande känsla, t. ex. kärleken till åskan, som hos Rahel var så stark att hon påstod sig hata folk, som fruktade den — huru djupt skulle ej nyss framhållna öfverensstämmelse harört henne! Ty mer än något annat är just denna öfverensstämmelse framgången ur bådas innersta nödvändighet. Det starkaste utbrott af smärta skulle varit ett svagt uttryck af Rahels känslor vid Goethes död i jämförelse med dessa stilla ord. Intet belyser klarare djupet såväl i Rahels Goetheförståelse som i hennes egen naturkänsla än att hon, vid tanken på hans död, framför allt lider af att han ej mer kan bevittna naturens vårliga uppvaknande.3reft>en.

Rahel skref en redig och vacker handstil, liksom hon talade med en klar och tydlig stämma. Men hennes skrif-språk står säkert långt tillbaka för hennes samtalsspråk, ehuru man i det förra väl märker att det behållit mycket af det talade ordets lif — kanske just till följd af alla de oregelbundenheter i satsbyggnader och skiljetecken, de inskjutningar och utrop, som göra henne svårläst. Men hon har lyckats i hvad hon själf åsyftar: att skrifva »samtal, sådana som de lefvande försiggå i människan» — samtal hvilka, som enhvar själf vet, icke försiggå enligt några som helst kompositionslagar!

Men Rahel hade lika väl kunnat skrifva dessa bref där, som hon säger, »själen lustvandrar», och samtidigt gjort dem lättare förståeliga. Att hon ej kunde tyska, att, som hon klagar, »en hvar kan skrifva och tala bättre med mycket dummare tankar», är visserligen en anledning till tyngden i hennes stil. Men hufvudorsaken är dock att

formgåfvan fattades henne, den formgåfva, som äfven åt sådana af stämningen födda alster, som hennes bref äro, kunnat förläna den konstnärliga prägel, de nu sakna. Denna bristande formgåfva hänger kanske samman med den oböjliga egenart, som gör att Rahel, enligt sina egnaord, aldrig kunde lära något af någon annan. När Rahel talar om sin »grofva okunnighet» och säger »mig lärdes ingenting», får detta ej fattas som om hon icke haft tillfällen att lära. Hon har i detta afseende otvetydigt meddelat att orsaken låg hos henne själf.

Så anger hon denna: »Det är sant, att jag alltid tänker på det väsentliga af hvad jag läser och att jag bara så fort som möjligt brukar alla medel därtill och sedan fullständigt glömmer dessa... fag ordnar allt hvad jag hör och läser till ett helt... Alla som gifva mig undervisning börja med att predika något, som alltid är taget från en synpunkt, från hvilken jag icke ser denna sak, och så tala de timvis utan allt sammanhang för mig... Så har det gått mig med alla mästare...

Vårt tal är vårt lefda lif. Jag har själf uppfunnit mitt. Jag har alltså mindre än många andra kunnat bruka de en gång färdiga fraserna; därför äro mina ofta knaggliga och på allehanda sätt felaktiga, men alltid äkta.»

Rahel kunde antagligen inga årtal i den grekiska historien, men hon läste Homér i Voss* tolkning, så att hon utropar »Odyssén förekommer mig så skön, att det formligen gör ondt», och upptäcker att Homér alltid är stor, då han talar om vatten, som Goethe, då han talar om stjärnorna. Hon kunde antagligen ej uppräkna Spaniens floder men hon kunde Don Quixote. Hon var med ett ord raka motsatsen till den slags begåfning, som tar goda examina, den, som är i stånd att gå »med alldeles osmälta sentenser i hufvudet». Hvad Rahel ej kunde förvandla till blod af sitt blod var henne alldeles ovidkommande. Det fanns ett sådant obrytligt »sammanhang mellan hennes för-mögenheter», en så innerlig »samv erkan mellan hennes temperament och intelligens», att hela den osjälfständiga barlast, hvarmed större delen afandra människors åsikter och omdömen bildas, icke hade någon plats inom henne: hon kunde endast behålla sitt eget och endast ge sitt eget!

Detta är den ojämförliga tjusningen i Rahels bref och den enastående styrka för hvilken alla svagheter försvinna.

Det är naturligt att en Rahel undrar om vi ej taila så mycket, emedan vi ej kunna utsäga det vi innerst mena; att hon hoppas att man slutligen skulle finna »Ordet», som i sig skulle innefatta allt det nu outsägbara; att hon särskildt älskade de ord, som hon fann innehålla »hela tankefamiljer».

Ty Rahels egna lyckligaste ord äro just de, som i något afseende gifvit uttryck åt något dittills outsagdt; de om hvilka man kan säga att de ej endast innehålla en »tankefamilj» men ett helt tankefolk!

Någon bad Rahel att få hennes omdöme »alldeles naivt!» Hon svarade att hon kunde lofva detta och omdömet dock verkligen b 1 i naivt! Ty hon visste att hennes ursprunglighet var i den grad naturbefästad att intet kunde göra den afbräck. »Jag kan alls icke forma mig efter någonting. Mitt stormande hjärta formar ju allting i och när mig», säger hon också med anledning af sina bref.

Hvad betyder det att en sådan varelse ej kunnat skrifva bättre tyska? Hade hon sålunda — åt sina verkliga läsare — egentligen gifvit mera än hon nu ger? Var hon ens af dem, som böra lära något så som andra lära det, äfven om hon kunnat det? Säkerligen icke.

Rahel hörde till de profetiska naturer, som städse erhålla sin visshet på hemlighetsfulla vägar — så som det berättas om Kassandra. Denna visade sig allhörande,allseende och allförstående från den stund, man funnit barnet på tempelgolfvet omslingrad af en orm, som slickade hennes öron.

*

Bref tillhörde under Rahels tid samhällsplikterna och sällskapskonsten. De voro så att säga pressens supplementblad, ty de cirkulerade i vida kretsar och fyllde, på ett fint och försynt sätt, uppgifter, dem pressen nu fyller på ett mycket olikartadt. Man hade den tiden ro att nedlägga möda på sina bref, ty de tusende oviktigheter, som nu kräfva ett dussin brefkort och två dussin telefonsamtal per dag, förtärde ej den tid och frid, hvar-förutan brefskrifvandet icke kan utvecklas till konst.

Raliel tillhörde i hög grad sin tid genom den vikt och den glädje, bref ägde för henne. Men däremot var hon som

brefskrifvare mycket mer improvisatör än hennes flesta samtida. Hon är omedelbar i den grad att hennes bref stundom likna en eldström, stundom en tåreflod, stundom en lek af solfläckar och skuggfläckar. Inför sådana naturens ting glömmer man språkfel och skiljetecken. Gör man det inte, då bör man ej läsa Rahel. Hon är en ofelbar probersten på människo-slagen!

Efter ett Rahels bref skrifver Gentz: Schreiben die Men-schen so? Nein! Auch Götter nicht! Mitteldinge zwischen Götter und Menschen, kindische grosse Geister, erhabene Kinder, Seelen in denen sich immer auf einmal die ganze Welt, die hohe und die tiefe, abspiegelt, die die grössten Gedanken und die grössten Gefühle wie Hasselnüsse von ihren ewig vollen Stauden abschütteln und dann ins gemeine Leben werfen... In jedem Worte blüht die Welt auf...

Es (brefven) sind lebendige Menschen, die mit schönen, lieben, weichen Händen, kleinen Füssen göttlichen Augen, be-sonders göttlich roten Lippen einhergehen.... Och Rahel själf anför med instämmande ett annat yttrande af Gentz: att hennes bref äro som »frische, aromatische Erdbeeren an denen aber noch Sand und Wurzeln hängen», ty plantan är omedelbart upptagen ur jorden!

Hennes bref beröra en mångfald af ämnen. Det finnes intet anordnadt i dem; stora och små ämnen komma huller om buller; det, som för ögonblicket intresserar henne, skrifver hon om och påståendet att hon »kan tala om Kant och om nya hattar i samma andedrag», är nästan sannt. En fransk granskare, som kallat h'enne »på en gång enkel och sammansatt, universell och originell, öppen som naturen och som den ett mysterium», sammanfattar därmed det intryck, han af hennes bref erfarit. Det är alltid naturen man påminnes om, genom oberäkneligheten, outtömligheten, ursprungligheten, lifs-kraften i hennes meddelanden. Och naturen bildar bakgrunden i dem alla. Hon börjar ofta sina bref med en skildring af vädret på två, tre rader, en skildring så full af väsentlighet att man med ens är försatt just i den stämning detta slags väderlek framkallar. »Fader Ether» är för henne som för Hölderlin den betydelsefullaste af gudarna: »Skönt väder och klimat är det skönaste på jorden. Det är ett verkligt godt. Man kan och behöfver icke göra det något igen utom att njuta och känna det,» skrifver sålunda Rahel.

Med sanning säger lion att »i min lefnadshistoria skall vädret och1 min hälsa förekomma». Hennes kroppsliga retbarhet och känslighet är så stark att »för tjock, för tunn, för varm, för kall luft» gör henne sjuk liksom ett rätt samförstånd mellan henne och luften blir en medveten lycka. Man inser huru Rahel slutligen kom där-hän att hon intet annat »begärde af lifvet än ett någorlunda godt förhållande till atmosfären.» Och man förstår Rahels bref endast genom att uppfatta styrkan i det atmosfäriska inflytande, som påverkat hennes stämning för gången.

Väderlekstillstånden, som skildras i början af brefven1 äro ej de enda tillstånd, som afgöra dem. Rahel kan endast skrifva, säger hon, då »eine gewisse Entzündung in ihr Statt hat». Men denna stämnings flöde kan det minsta hämma t. ex. en dålig penna eller darrhändthet. Ord, uttryck, form, tankeföljd, satsbyggnad — allt blir påverkadt däraf och stilen blir allt efter omständigheterna, kort, knagglig, flytande, skämtsam, lugn.

Men framför allt måste man minnas att alla i denna grad sensitiva väsen också äro instinktvarelser; att deras sympati och antipati blixtsnabbt afgöras; att deras öga talar före deras tanke; att deras känslor äro så starka att den, som tar uttrycken för dessa känslor såsom adekvata för sakförhållandet — medan de endast äro adekvata för denna människas intryck af sakförhållandet

— blir vilseledd ifråga om sakförhållandena.

Känslighetens djup, sinnenas retbarhet, instinktens finhet, tankens inträngande kraft, alla förena sig i detta profetiska själstillstånd, i detta lejonsprång, hvarmed Rahels känsla griper sitt föremål.

»Känslan är mycket finare än tanken», säger hon och

1 Här några prof: T. ex. i Mars: Schnee auf den Dächern und Strassen. Er verdunstet aber schon; die dicken Wolken spalten sich: Helligkeit, wenn auch nicht Sonne, dringt hervor. Eller December: trübes, graues, nasses Herbstwetter; wärmliche, unbestimmte Temperatur. Sehr schwarze Strassen.hon litar blindt på känslan, äfven när hon låter tanken leta ihop skäl för känslan.

Dessa skäl kunna vara mer eller mindre goda: känslan själf är allti4 det värdefulla, ofta det ofelbara i Rahels subjektiva omdömen. Det objektiva värde andra tillmäta den beror självklart på den lit, enhvar har till Rahels instinkt för värden eller icke-värden. Jag för min del betviflar de personers omdöme, hvilka ej inse den divinatoriska säkerheten i Rahels.

Och om äfven Rahels meningar kunna motsägas, hvad betyder detta mot den strålande ärlighet och äkthet, hvarmed hon i dessa underbara bref sänder hela sin själ »till njutning och bruk» för sina vänner!

*

Rahels bref och en del aforismer — af hvilka några i hennes lif offentliggjordes i tidskrifter — äro hennes enda insats i litteraturen. Att hon en gång kallar dessa aforismer »Resultate å la Chamfort» utgör intet som helst bevis för att — som någon antagit — Chamfort särskildt varit hennes förebild. Den franska litteraturen äger såväl tidigare som större författare i aforismens form, författare dem Rahel väl kände, och hon hade städse beundrat den franska elegans och klarhet i uttrycket, som hon själf ej ägde.

Men om än ingen människa före Rahel skrifvit i aforistisk form, hon hade kommit att göra det. Ty denna form var hennes naturs nödvändiga uttryckssätt såsom den öfverhufvud är alla diktares utan diktargåfva och alla tänkares utan systematiseringslust. Själf betecknar hon bäst sina skriftliga meddelanden med orden: »Explosioner hafva utslungat dem, det finns ädelstenar däribland.» —Varnhagen utgaf efter Rahels död en vald samling af hennes bref under titeln: Rahel, ein Buch des Andenkens fur ihre Freunde, med mottot ur Hyperion: Still und bewegt. Senare utgaf hans systerdotter Ludmilla Assing häftet Aus Rahels Herzensleben. Vidare finnas fullständiga Rahels brefväxling med David Veit och hennes brefväxling med Varnhagen. För dem, som ej hafva tid att fördjupa sig i allt detta, anbefaller jag såsom oundgänglig utfyllnad af min skildring det (i Renaissance-Biblio-thek L. Simion, Berlin 1904) utgifna sammandraget afVarnhagens Rahelsbok, bearbetad och inledd af Dr. Hans Landsberg. Detta är minimum af hvad hvarje bildad människa bör veta om Rahel.

*

Varnhagen utgaf Rahels bref som »en minnesbok för hennes vänner». Men han kände at t boken skulle erhålla en vidare läsekrets och en mer långtonande verkan. Han uttalade sitt hopp att, när tyska nationen återgår till »de sköna ursprungen för sin själsbildning», då skall Rahel bli rätt förstådd; man skall då inse att hos henne allt är »betydande och viktigt», emedan hennes ursprungliga och rena natur visade sig i allt, från och med hennes omsorg och ordning i de minsta dagliga ting till och med hennes tankar öfver de högsta ting. Men ej endast den nyssnämda återgången anser Varnhagen som villkor för en sann förståelse af Rahel: det behöfves äfven att den konventionella sedligheten ej mer gäller; att kärleken och äktenskapet betraktas ur andra synpunkter; att man blyges för hvad man nu hedrar och hedrar hvad man nu blyges för. Först då, menade Varnhagen, skola de blad bli rätt förstådda, där Rahel uppenbarar sig, fri och storartad, underbar i sin rena fördomsfrihet, i sin upphöjdhet öfver »hvarje pryderi och hyckleri», sann och öppen, ärligt biktande hvad andra förtegat.Månne denna tid nu är kommen eller hör Rahel ännu till de otidsenliga?!

*

Rahels bref uppenbara henne själf från den tidiga ungdomen.

»Thränen, Glanz und Wuth» beteckna hela hennes lefnad, framför allt den tidigare. Hon når aldrig d e n harmoni, som endast en full lycka skänker.

Men hon når den jämvikt som uppstår när vi lyckats att om ej förstå så förlåta tillvaron! Det är denna inre utveckling, vi i brefven bevittna. Varnhagen, som med sanning kunde säga at t hän visste allt om Rahel, som en människa kan veta om en annan, gaf henne det eftermälet att en oskyldigare, ömmare, renare, finkänsligare, rättskaffnare, uppriktigare, frommare, i ordets högsta mening kyskare, människa hade han aldrig känt; att den äkthet, som låg öfver allt, Rahel var och gjorde, var så stor att bredvid henne alla andra föreföllo all-dagliga. »Ja», skref han i detta sammanhang1, »hela hennes snille och talang, huru mäktiga de än äro, försvinner inför det svällande lifvet i hennes bröst». Visserligen har hon »skarpsinne, kvickhet, inbillningskraft, förnuft, ren

entusiastisk åskådning, den ädlaste sannfärdighet. Men», så slutar han »detta sanningskära människohjärtas oskuld och naivitet är det skönaste, mina ögon någonsin skådat . . .»

* *

*

En livar, som fördjupar sig i Rahel, torde ge Varn-hagen rätt.

Rahels individualitet har de fastaste gränser och hen-

1 Till Goethe.nes sympati den finaste förståelse; hon är sinnlig med den retbaraste all-mottaglighet och hvarje nerv i hennes ömtåliga organism är under själens välde; hon är könsvarelse i hvar bloddroppe och en »Vollmensch», hos hvilken mannens andliga kraft, barnets oskuld, kvinnans känslodjup stå i full jämvikt. Hennes innersta är stillhet och hennes yttre tillvaro ett genialt umgänge. Hon är rationalist och mystiker, individualist och offervillig. Hon är aristokrat och demokrat. Och hon är intet af detta stundvis och tidvis, utan allt på en gång och under hvarje skede af sin tillvaro! Hon var med ett ord en af dem, som redan nått det tredje rike, där de skiljande tillfälligheterna vikit för väsentligheten och de skenbart oförenliga motsatserna smältsamman i ett högre tillstånd, detta där människan är individuell och social, sammansatt och enhetlig, inåtvänd och utåtverkande, själfhärlig och samkännande, hedning och kristen, snille och godhet, sinnen och själ!

Redan nu står den beskådande denna syntes närmare än den handlande och skapande. Rahel är en af de förstnämda. Och därigenom företräder hon det högsta värde, kvinnorna hittills fört in kulturen, det att vara den helige andes »Vorvolk»!

Annorstädes liar jag betonat att den själfulla människans första kännetecken just är sammanhanget och samverkan mellan hennes olika egenskaper1. Redan ur denna synpunkt hör Rahel till de sällsynt själfulla. Men hon gör det ej endast genom detta sammanhang och denna samverkan mellan redan bestående själsgåfvor: nej, hon förebådar äfven ett framtida, själfullare tillvarelse-

1 Se Själens evolution i Lifslinjer II.sätt. Hennes enastående känslighet, hennes visionära aningsgåfva, hennes snabbsyn, hennes instinktsäkerhet äro yttringar af en själsmakt, som tills vidare endast undantagsmänniskan nått, men som släktet kanske slutligen skall uppnå. Hennes själ har stora, nya åtbörder; nya, djupare känslotoner vibrera i hennes jubel- och ångestskri; hon har funnit ord för hittills outsagda inre erfarenheter och hennes stumhet innebär ännu oanade hemligheter, af hvilka hennes läppar redan darra.

Nietzsche skildrar en gång det intryck han erfor, när han icke såg sångerskan utan endast hörde en djup, skön altstämma. »Wir glauben mit einem Male», säger han, »dass es irgendwo in der Welt Frauen mit hohen, heldenhaften, königlichen Seelen geben könnte, fähig und bereit zu grandiosen Entgegnungen, Entschliessungen und Aufopferungen, fähig und bereit zur Herrschaft über Männer, weil in ihnen das Beste vom Manne, über das Geschlecht hinaus, zum leibhaften Ideal geworden ist.»

Rahels djupa altstämma är en sådan profetia — och tillika en bekräftelse — om denna af Nietzsche så stort drömda framtidens kvinna.Bibliografi.

1 Rahel Varnhagen, ein Lebens-und Zeitbild von Otto Berdrow, Stuttgart, Greiner und Pfeiffer 1903, meddelas följande bibliograf i:

Rahel, ein Bach des Andenkens fiir ihre Freunde. Mit Rahels Bildniss. 3 Bände. Berlin, Duncker u. Humblot 1834.

Briefwechsel zwischen Varnhagen und Rahel (aus dem Nachlass Varnhagens von Ense). 6 Bände. Leipzig, F. A. Brockhaus 1874—75.

Briefwechsel zwischen Rahel und David Veit (aus dem Nachlass Varnhagens v. Ense). 2 Bände. Leipzig, F. A. Brockhaus 1861.

Briefe von Staegemann, Metternich, Heine und Bettina v. Arnim (nebst Briefen, Anmerkungen und Notizen) von

Varnhagen v. Ense. Leipzig, F. A. Brockhaus 1865.

Briefe von Chamisso, Gneisenau, Haugwitz, W. v. Humboldt, Prinz Louis Ferdinand, Rahel, Riickert, L. Tieck u. a. (nebst Briefen, Anmerkungen u. Notizen) von Varnhagen von Ense (aus dem Nachlass Varnhagens v. Ense). 2 Bände. Leipzig, F. A. Brockhaus 1867.

Briefe von Alexander von Humboldt an Varnhagen v. Ense aus den Jahren 1827—58. Nebst Auszügen aus Varnhagens Tagebüchern und Briefen von Varnhagen u. A. von Humboldt. 2. Auflage. Leipzig, F. A. Brockhaus 1860.

Briefwechsel zwischen Varnhagen von Ense und Oelsner; nebst Briefen von Rahel, herausgegeben von Ludmilla Assing. 3 Bände. Stuttgart, Verlag von A. Kröner 1865.

Varnhagen von Ense, K A.: Galerie von Bildnissen aus Rahels Umgang und Briefwechsel. 2 Bände. Leipzig, Gebrüder Reichenbach 1836.

Varnhagen von Ense: Biographische Porträts. Nebst Briefen von Koreff, Clemens Brentano, Frau v. Fouque, Henri Cam-pan, Scholz. Leipzig, F. A. Brockhaus 1871.Varnhagen v. Ense, K A.: Denkwürdigkeiten und vermischte Schriften. 9 Bände. 1.—4. Band. Mannheim, Heirich Stoff 1837 —38. 5.-9. Band. Leipzig, Brockhaus 1840—59.

Ässing, Ludmilla: Aus Rahels Herzensleben. Leipzig, Brockhaus 1877.

Über Rahels Religiosität. Von einem ihrer älteren Freunde. Leipzig, Gebrüder Reichenbach 1836.

Karl von Holtei: Briefe an Ludwig Tieck. 4. Band. Breslau, Eduard Trewendt 1864.

Gödecke, Karl: Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung. Zweite ganz neu bearbeitete Auflage, nach dem Tode des Verfassers in Verbindung mit Fachgelehrten durchgeführt von Eduard Götze. 6 Bände. Leipzig, Dresden, Berlin, L. Ehlermann 1898 (Band 3).

Walzelf Oscar F.: Rahel Antonie Friederike Varnhagen v. Ense. In: Allgemeine deutsche Biographie. Band 39.

\Valzely Oscar F.: Karl August Varnhagen v. Ense. Ebenda.

Hillebrandy Karl; Zeiten, Völker und Menschen. 2. Band. Berlin, Robert Oppenheim 1875.

Kühne, F. Gustav: Rahel. In: Weibliche u. männliche Charaktere, Erster Teil. Leipzig, Wilhelm Engelmann 1838.

T. H. M. (Theodor Mundt): Rahelund ihre Zeit. In: Charaktere und Situationen. Erster Teil. Wismar u. Leipzig, H. Schmidt und V. Cossels Reisebuchhandlung 1837.

Neumann, Wilhelm: Rahel. In: Schriften. Erster Teil. Leipzig, F. A. Brockhaus 1835.

Kalischer, Dr. Alf. Chr.: Beethoven und der Varnhagen-Rahelsche Kreis. In: Der Bär. Verlag von Gebrüder Paetel, Berlin. Jahrgang 1887, Nr. 1—4.

Gosche, Richard: Moses Mendelssohn und die ersten literarischen Salons in Berlin. In: Vossische Zeitung. Jahrgang 1886. Sonntagsbeilage zu Nr. 27.

Fürst, /., Henriette Herz. Ihr Leben und ihre Erinnerungen. Berlin, Wilhelm Hertz 1850.

Gans, Eduard: Rückblicke auf Personen und Zustände. Berlin, Beil u. Cie. 1836.

Ranke, Leopold V.: Zur eigenen Lebens geschickte, herausgegeben von Alfred Dove. Leipzig, Duncker u. Humblot 1890.Strodtniann, Adolf: H. Heines Leben und Werke. 8 Bände. 3. Auflage. Hamburg, Hoffmann u. Campe 1824.

Robert Tornow-Walter: Goethe in Heines Werken. Berlin Haude u, Spenersche Buchhandlung 1883.

Schmidt- XZeissenfels, Eduard: Rahel und ihre Zeit. Leipzig. F. A. Brockhaus 1857.

Steig-, Reinhold: Achim v. Arnim und Clemens Brentano. Stuttgart. J. G. Cotta 1894.

Geiger, Ludwig: Berlin 1688—1840. Geschichte des geistigen Lebens der preussischen Hauptstadt. 2 Bände. Berlin, Gebrüder Paetel 1892-95.

Geiger, Ludwig: Geschichte der Juden in Berlin. 2 Teile. Berlin. I. Guttentag 1871.

Treitschke, Heinrich v.: Deutsche Geschichte im 19. Jahrhundert. Leipzig, S. Hirzel.

Sybel, Heinrich v.: Die Begründung des Deutschen Reiches durch Wilhelm /. Erster Band. 4 rev. Aufl. München u. Leipzig, R. Oldenbourg 1892.

Gottschall, Rudolf v.: Die deutsche Nationalliteratur des 19 Jahrh. Literarisch und kritisch dargestellt. 5. vermehrte u. verbesserte Auflage. 1. u. 2. Band. Breslau, Eduard Trewendt 1881.

Schmidt,Julian: Geschichte der deutschen Literatur von Leib-niz bis auf unsere Zeit. 3. u. 4. Band. Berlin, Wilhelm Hertz 1886—90.

Stern, Adolf : Geschichte der neueren Literatur. 5. Band. Leipzig, Bibliographisches Institut 1883.

Honegger, Dr. /. I., Literatur und Kultur des 19. Jahrhunderts. In ihrer Entwicklung dargestellt. Leipzig, J. J. Weber 1865.

Brandes, Georg, Das junge Deutschland (6. Band der Hauptströmungen der Literatur des 19. Jahrh.) Leipzig, H. Barsdorf 1896.

Prölss, Johannes: Das junge Deutschland. Ein Buch deutscher Geistesgeschichte. Stuttgart, J. G. Cotta Nachfolger 1892.

Votum über das \Junge Deutschland*. Stuttgart, Verlag von S. G. Liesching 1836.

Till dessa af mig till stor del kända arbeten må ytterligare tillfogas:

Rahel, her life and letters by mrs Vaughan-Jennings (London 1876).

15. - Rahel.Immermann, Münchhausen.

Hebbel: Kritiken.

Rahel et le monde de Berlin par Blaze de Bury (15 dec. 1858 i Revue des Deux mondes).

Rahel Varnhagen und die Romantik. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde von Emma Graf. (Bonn 1901). Vollständig als Heft 28. »Literarhistorischen Forschungen». (Verlag E. Felber, Berlin.)

Funk: Rahel (Bamberg 1835).

Angelus Silesius und St. Martin. Auszüge und Bemerkungen von Rahel (1834).

Rahels Theater-urteile. Mitgeteilt von Varnhagen von Ense. In Lewalds Theaterkursen. (Stuttgart 1836).

Smärre uppsatser af Ficcarda Huch (Die Zeit 1902) och af Jakob Wassermann. (Der Tag 1904).

Rahel, ein Buch des Andenkens für ihre Freunde. Bearbeitet und eingeleitet von Dr. Hans Landsberg, Berlin. (Verlag Simion Nf. 1904.)

Sedan denna bok redan i manuskript var färdig — på nyåret 1907 — har äfven Sverige lämnat ett annat bidrag till Rahel-litteraturen genom Sigrid v. Plåtens studie i Ord och Bild.